

A

NAGYVÁRADI KIR.

KATH. JOGAKADEMIA

ALMANACHJA

AZ 1894—95-IKI TANÉVRŐL.

KÖZLI:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

AZ IGAZGÁTO.

.....
HUSZNEGYEDIK ÉVFOLYAM.
.....

NAGYVÁRAD.

NYOMATOTT IFJ. BERGER SÁMUEL KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1895.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I. TÖRTÉNELMI VISSZATEKINTÉS.

A nagyváradi kir. akadémia b. e. Mária Terézia által alapított 1780-ban. Eleinte ugyan csak a bölcsészeti szakma volt ezen akadémián képviselve, de már 1788. évi június hó 17-én kormányrendelet által két évfolyamú jogi fakultással kibővített, mely évfolyamok közül az első 1788. szept. 1-én, a második 1789. évi szeptember 1-én nyitott meg.

1855-ben a tanintézet cs. kir. jogakadémia neve alatt három évfolyamú jogtanodává szerveztetett, mindazonáltal a jogvégzettek csak kivételesen bocsáttattak, még pedig 4 félévi egyetemi cursus utánpótlása mellett, a jogi szigorlatokra. A tannyelv német volt. A bölcsészeti tanfolyam pedig még 1850-ben a helybeli premontrai főgymnasiaumba, mint ennek 7. és 8. osztálya, beolvasztatott.

1861-ben ismét a magyar tannyelv hozatott be, 1867-ben újabb ideiglenes szervezetet nyert az intézet, végre 1874-ben az azon évi május hó 4-én kelt legfelsőbb elhatározással a két magyar egyetem jogi karával egyenjogú, négy évfolyamú teljes jog- és államtudományi karrá alakították át, melynek végzetével a jogtanulók közvetlenül, azaz minden utánpótlás nélkül, de csak egyetemen, jogszigorlatokra bocsáttatnak.

1889. évi márczius hó 17-én az intézet százados fennállásának jubileumát ünnepelte meg.

Jelenleg a nagyváradi kir. jog- és államtudományi karnál következő nyolcz tanszék van rendszerezítve, u. m. 1) a római jogra, 2) a jogbölcsészetre és büntető jogra, 3) a nemzetgazdaságtan-, pénzügytanra és a magyar pénzügyi törvényekre, 4) a magyar és osztrák magánjogra, 5) a peres és perenkívüli eljárásra, váltó- és kereskedelmi jogra, 6) a statisztikára és a magyar közigazgatási jogra, 7) a jogtörténetre és egyházi jogra, 8) a politikára, a magyar közjogra s a jog- és államtudományokba való általános bevezetésre. Ezenkívül előadatnak még

a bánya- és tételes nemzetközi jog, a bölcsészeti erkölcsstan, a művelődéstörténet, az egyetemes történet legújabbkori része, az államszámviteltan, a törvényszéki orvostan és a közegészségstan.

Az intézet a kath. tanulmányi alapból tartatik fen.

II. A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KAR SZEMÉLYZETE.

Igazgató:

Dr. Bozókly Alajos, kir. tanácsos, képesített egyetemi magántanár, a római jog nyilv. rendes tanára. az I. alapvizsgálati s a két államvizsgálati bizottságnak, Nagyvárad város törvényhatósági, jogügyi és statisztikai bizottságának, valamint a m. jogász-gyűlés állandó bizottságának, a biharmegyei régészeti és történelmi egyesület választmányának, a Szt.-István társulat irodalmi osztályának tagja, a nagyvárad Szigligeti-Társaság tiszteletbeli tagja. Olaszi, Kőfaragó-utca, 358. sz. a.

Nyilvános rendes tanárok:

Dr. Sipos Arpád, köz- és váltóügyvéd, képesített egyetemi magántanár, az ausztriai és magyar magánjognak ny. r. s a bányajognak tanára, az I. alapvizsgálati bizottságnak e. i. elnöke s a jogtudományi államvizsgálati bizottságnak tagja, Nagyvárad város községi iskolaszékének elnöke, törvényhatósági, bíráló s jogügyi bizottságának, valamint a m. jogászgyűlés állandó bizottságának tagja. Olaszi, Szent-János-utca, saját házában.

Dr. Molnár Imre, képesített egyetemi magántanár, a nemzetgazdász, pénzügytan és m. pénzügyi törvényisme és a tételes nemzetközi jognak ny. r. tanára, az államtudományi államvizsgálati bizottságnak e. i. elnöke, az I. és II. alapvizsgálati, Nagyvárad város törvényhatósági s pénzügyi bizottságának tagja. Szigligeti-utca, saját házában.

Dr. Persz Adolf, sz. sz. m. m. bölcsész- és jogtudor, h. ügyvéd, képesített egyetemi magántanár, a jogtörténet és egyházi jog ny. r. tanára, az I. alap- s a két államvizsgálati bizottságának tagja, akadémiai könyvtárnok. Kőfaragó-utca, Ravasz-ház.

Dr. Nagy Ernő, képesített egyetemi magántanár, az encyclopædia, magyar közjog és politika ny. r. tanára, a legújabb-

kori történet előadására feljogosított tanár, a II. alapvizsgálati bizottságnak e. i. elnöke, az államtudományi államvizsgálati bizottság, a magyar jogászszyűlés állandó bizottságának tagja, a m. t. Akadémia s a párisi »Société de la paix sociale« levelező tagja. Bémer-tér, Róth-ház.

Dr. Hoványi Gyula, képesített egyetemi magántanár, a jogbölcészlet és büntető jognak ny. r. tanára, a II. alap- s a jogtudományi államvizsgálati bizottságnak tagja. Nagyvárad város központi bizottságának jegyzője, akadémiai könyvtárnok (1895. márcz. 1-ig). Olaszi, Hidegser-utca 19. sz. (Saját ház.)

Dr. Szolcsányi Hugó, képesített egyetemi magántanár, a statistika és m. közigazgatási jognak ny. r. tanára, a művelődés-történet előadására feljogosított tanár, a jogtudományi államvizsgálati bizottságnak e. i. elnöke, a II. alap- és az államtudományi államvizsgálati bizottság tagja. Olaszi, Uri-utca, Czájlik-ház.

Dr. Magyary Géza, h. ügyvéd, képesített egyetemi magántanár, a peres és peren kívüli eljárás, kereskedelmi és váltójog ny. r. tanára, a két alap- és a jogtudományi államvizsgálati bizottságok tagja, a kar jegyzője. Olaszi Perczes-utca, Buzássi-ház. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Magántanárok:

Dr. Nemes Imre, a bölcsészettől képesített egyetemi magántanár és főreáltanodai r. tanár, a Szt.-István Társulat irodalmi osztályának és Biharmegye közigazgatási bizottságának tagja Olaszi, Kőfaragó-utca, Dégen-ház

Dr. Hoványi Ferencz, az összes gyógytudományok tudora, Nagyvárad város tiszti fő-, továbbá Biharmegye tb. fő-, s a nagyváradai l. sz. egyházmegye és szentszék orvosa, a törvényszéki orvostan és közegészségtan magántanára, a közegészségtan tanára a helybeli l. sz. szemináriumban. Olaszi, Hidegser-utca 19. sz. (Saját ház.)

Dr. Károly Irén, premontrei kanonokrendű áldozár, képesített főgymnasiumi ny. r. tanár, az államszámviteltan magántanára. Olaszi, Uri-utca, premontrei társház.

Hitszónok:

Dr. Székely István, theologiai ny. r. tanár, a m. kir. t. egyetem hittudományi karának bekebelezett, az államtudo-

mányi államvizsgálati bizottság s a Szt.-István Társulat tudományos és irodalmi osztályának tagja. Seminarium.

Könyvtárnok:

Dr. Persz Adolf (lásd fent).

Hivatalszolga:

Kertész István, az akadémiai épületben.

III. VIZSGÁLATI BIZOTTSÁGOK.

Megerősítették a nm. vallás és közoktatási m. kir. minister úr 1894. évi jun. 30-án 30828. sz. a. kelt rendeletével.

I. Alapvizsgálati bizottság.

Elnöke: *Dr. Sipos Árpád*, h. elnök: *Dr. Bozóky Alajos*; tagjai: *Dr. Bozóky Alajos*, *Dr. Persz Adolf*, *Dr. Molnár Imre*, *Dr. Magyary Géza*.

BCUII. *Alapvizsgálati bizottság: Cluj*

Elnöke: *Dr. Nagy Ernő*, h. elnök: *Dr. Molnár Imre*; tagjai: *Dr. Molnár Imre*, *Dr. Horányi Gyula*, *Dr. Szolcsányi Hugó*, *Dr. Magyary Géza*.

Jogtudományi államvizsgálati bizottság:

Elnöke: *Dr. Szolcsányi Hugó*, h. elnök: *Dr. Horányi Gyula*; beltagjai: *Dr. Bozóky Alajos*, *Dr. Sipos Árpád*, *Dr. Horányi Gyula*, *Dr. Persz Adolf*, *Dr. Magyary Géza*.

Kültagjai:

Dr. Berkovits Ferencz, h. ügyvéd,
Czvek Kálmán, kir. táblai bíró,
Dobosfy Alajos, kir. táblai bíró,
Erdélyi Endre, kir. táblai bíró,
Dr. Gedeon László, kir. táblai bíró,
Gyöngyössy Lajos, kir. tszéki bíró,
Hlatky Endre, h. ügyvéd, az ügyvédi kamara elnöke
Dr. Járosi Károly, kir. táblai bíró,
Medvigy Mihály, kir. táblai bíró,
Nesztor József, h. ügyvéd,
Rádl Ödön, h. ügyvéd,
Ritóók Zsigmond, kir. tanácsos, a kir. tábla elnöke.

Államtudományi államvizsgálati bizottság:

Elnöke: *Dr. Molnár Imre*, h. elnök: *Dr. Persz Adolf*; beltagjai: *Dr. Bozóky Alajos*, *Dr. Persz Adolf*, *Dr. Nagy Ernő*, *Dr. Szolcsányi Hugó*.

Kültagjai:

Andrássy János, nagyváradi l. sz. kanonok, sz. széki ülnök,
Bunyitay Vincze, nváradí l. sz. kanonok, a m. t. akademia tagja,
Darvassý Endre kir. tanácsos, ny. pénzügy-igazgató,
Papp János, megyei főjegyző,
Ritók Zsigmond, kir. tanácsos, a kir. tábla elnöke,
Sal Ferencz, a vaskorona rend lovagja, kir. tanácsos, Nagy-
 Várad város polgármestere,
Dr. Székely István, theol. ny. r. tanár, akad. hitszónok,
Szunyogh Péter, Biharmegye alispánja,
Dr. Tisza István, Biharm. that. biz. tagja, orsz. képviselő.
Tóth Dezső, megyei főügyész, a Ferencz József-r. lovagja,

IV. AZ 18^{94/95} TANÉV TÖRTÉNETE.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Az idei tanévet 1894. évi szeptember elején nyitottuk meg, a szokott ünnepélyes módon szept. 15-én.

Reggel 9 órakor ftdő dr. *Székely István*, theologiai tanár s akademiai hitszónok, a premontrei templomban előre bocsátott „Veni Sancte” után énekes nagy misét mondott segédlettel, melynek végeztével a tanári kar s az akademiai ifjúság a díszterembe vonult. A vendégek között voltak *Czvek Kálmán*, *Dobosfy Alajos* kir. táblai bírák, *K. Nagy Sándor* kir. tszéki bíró, *Nesztor József* és dr. *Kiss Döme* ügyvédek és mások.

Dr. *Bozóky Alajos* igazgató a szószerkre lépve, következő beszédet mondott:

Mélyen Tisztelt Tanári Kar!

Szeretett Akademiai Ifjúság!

A nagyváradi Alma Mater ma ünnepet ül, együtt látja mindazokat, kik megfogadták, hogy az előttünk álló új tanévet itt az ő szárnyai, az ő gondoskodó szeretetének óltalma és vezetése alatt fogják tölteni. Üdvözlöm önöket, kik erre az alkalomra itt egybegyültek. Évrol-évre cselekszük meg azt, hogy előbb az Isten házába elmegyünk, áldást kérve attól, a kitől minden jó ered, s azután idejövünk, hogy egymást megismerjük,

s illetőleg újra lássuk. Ez a jó szokás alkalmat ad nekem arra, hogy ahhoz az ifjusághoz, mely magasabb kiképeztetése végett a mi akademiánkat keresi fel, szívből jövő, szívhez szóló néhány komoly szót intézzek!

Uraim! a pályaválasztás az egész életre kiható komoly lépés. A ki jól választja meg életpályáját, az legtöbbszörre boldogulni is fog rajta, míg az, ki mielőtt számot vetett volna magával, oly pályára lép, a melyre semmi hivatást sem érez magában, szántszándékkal keseríti meg egész életét, meghasonlik önmagával és örökös elégedetlenséggel fizeti meg könnyelmű elhatározását. Első pillanatra tán paradoxnak fog hangzani, ha azt mondom, hogy azon kérdés eldöntésénél, melyik pálya lenne számunkra legmegfelelőbb, nem is annyira eszünkötől, mint jellemünkötől és kedélyünkötől kell tanácsot kérni, mert ha a rátermettség hiányát, mely miatt az általunk választott pályára alkalmatlanokká válunk, csak nagy későn vesszük észre, midőn azon a pályán már annyira haladtunk, hogy attól becsülettel többé vissza nem léphetünk, az már helyrehozhatatlan baj, melybe, bármilyen nehezünkre essék is, bele kell törődnünk.

Felteszem önökről, hogy mindnyájan saját hajlamukat követve léptek a jogi pályára, hogy tehát egy sincs önök között, a ki a pályaválasztás komoly pillanatán csak úgy könnyedén átesve csupán azért csapott fel jogásznak, mert mások is így tettek, vagy mert a jogász foglalkozása tetszett előtte legkényelmesebbnek. Ha ebbeli feltevésemben nem csalódom és csupa hivatásos jogászt látok önökben magam előtt, akkor csak természetesnek fogják találni, midőn önöket arra kívánom buzdítani, hogy erre az önválasztotta pályára minél alaposabban igyekezzenek magokat kiképezni. Rajtunk, tanáraikon, nem fog mulni, hogy önöket mindazokba ez alapismeretekbe beavassuk, a melyek a kor színvonalán álló tudományos képzettség megszerzésére elkerülhetetlenül szükségesek; azon leszünk, hogy önökben az általunk előadott tudományok iránt lelkesedést ébresztünk, hogy önöket az emberi nem tökéletesbedése utáni végzettség iránt fogékonyakká tegyük, és hogy még akkor is, midőn már a gyakorlati életben fognak működni, az a meggyőződés hassa át önöket, hogy mi csakugyan az önök javát akartuk, s azt minden tőlünk telhető módon előmozdítani igyekeztünk. Fáradozásaink azonban csak akkor fognak sikerre vezetni, ha az önök iránt tanúsított buzgalomukat és jóakaratomukat önök is hasonló buzgalommal és jóakarattal viszonyozzák. Mi igazán önök jóvoltáért dolgozunk és fáradozunk, önök ellenben önmagokért, jövődő boldogulásukért fáradoznak, küzdenek és tanulnak. Ha ezt a megczáfolhatatlan igazságot szem előtt tartják, soha sem fog eszükbe jutni, hogy az előadásokat elmu-

lasszák, mert hiszen hanyagságukkal nem nekünk, hanem csak önmaguknak ártanak; lehet, hogy ép akkor tárgyalt a tanár egy olyan tant, melyet csak az élő szó meghallgatása után képesek megérteni, de vétkes mulasztásuk által az erre való alkalmat könnyelműen elszalasztották s az ismeretszerzésben támadt hézagot soha többé helyre nem pótolhatják. — A hét-nyolcz semester, melyet itt töltenek, inkább kevés, mint sok mindannak megtanulására, amire az elméleti képzettség szempontjából szükségük van. Ugyancsak fel kell tehát használni minden órát, minden percet, mely kiképezetésükre van szánva. Nem hiába mondjuk ernyedetlennek a szorgalomnak azon fokát, mely a komoly tudomány megszerzésére elengedhetetlen; a csupán ötlet-szerű vagy éppen csak ideig-óráig tartó szorgalom nem vezet célra, a ki már a kezdet kezdetén nem képes kitartani, hogyan tudjon az in medias res behatolni és még inkább az általa talán óhajtott, de fáradság nélkül el nem érhető célponthoz jutni? De van még egy szempont, mely ugyancsak serkentőleg kell hogy hasson mindenkire, a ki valamire vinni akarja. A műveltség haladtával a lélfenntartás feltételei mind súlyosabbakká válnak, ezen feltételek megszerzése óriási erőfeszítésre hívja fel az embereket, s a mint a mindennapi élet tapasztalatai bizonyítják, csak a kiválóbb tehetségeknek sikerül magukat a közép-szerűség fölé felküzdeni, míg a keleti akaraterő nélkül szűkölködők még a bennök szunnyadozó tehetségeket sem képesek teljesen kifejleszteni s így csakhamar ügyesebb versenytársaik által letiportatnak és háttérbe szoríttatnak. Ezt az eshetőséget minél szűkebb határok közzé szorítani csakis tehetségeik legmagasabb fokú kifejlesztése által lehet. Már pedig a jogi pálya bármelyik ágában szeretnének is érvényesülni, mindenütt egész ember kell a gátra, tökéletlen gyarló ismeretekkel semmire sem vihetik, mert a jogászkar a hazának és nemzetnek legéletbevágóbb érdekeit van hivatva ápolni, biztosítani, ellátni, igazgatni és tovább fejleszteni, miért is ezen fontos érdekek komoly kockázttalása nélkül az itt-ott érdemtellenül álláshoz jutott kép-telen elemek a már elfoglalt helyükről is késedelem nélkül elmozdítandók. Ebből is láthatják önök, milyen ballépést követ-nek el azok, a kik hivatás nélkül választották a jogi pályát, vagy a kik, ha már vissza nem fordulhatnak, nem követnek el mindent, hogy minél alaposabb ismeretek megszerzése által hasznos tagjaivá küzdjék fel magukat a társadalomnak.

Fajrokonok nélkül levő kis nemzeteknek vajmi nehéz feladat, hogy nemzeti sajátágaikkal együtt függetlenségüket is fentartsák. Az egyedüli mód ezen feladat megoldására abban áll, ha a függetlenségüket megóvni óhajtó kis nemzetek beillesz-kednek a nagy kulturnépek sorába, s miután a kulturát nem-

zeti sajátágaikhoz asszimilálták volna, magok is az általános kultúra terjesztői közé lépnek. Ime, ezt kellett Magyarországnak is megeselekednie, melyre a művelt külföld az ellenünk szórt számtalan rágalmak következtében csak gyanakodva tekintett és melyet ellenségeink még ma is a haladás akadályául szeretnének feltüntetni. Azonban ma már gyökeresen megváltozott a helyzet, a külföld belátja, hogy a magyar nemzet is méltó tagja az európai művelt népesaládnak, hogy törekvései azonosak az emberi előrehaladás kívánalmaival, sőt hogy nemzeti létének fentartása, melyhez immár egy ezredév óta oly szívósan ragaszkodik, a közművelődésnek is egyik elsőrendű érdeke. Csak is ezen reánk nézve kedvező fordulatnak köszönhetjük, hogy a művelt külföld nemcsak nem húzódzik többé mi előlünk, hanem egyenrangú tényezőnek tekint bennünket az emberi nem tökéletesbitésére irányzott nagy feladatok megoldása körül. Ezt bizonyítja a magyar fővárosban csak imént lezajlott VIII. nemzetközi demografiai és közegészségügyi congressus, és ennek a felőlünk táplált jó véleménynek igazolására és megszilárdítására kell valamennyiünknek törekednünk, nekünk jogászoknak különösen az által, hogy szeretett hazánkban a jogállam eszményét minél jobban megvalósítani iparkodjunk. Lényegileg ugyan a modern jogállamra nézve is a római jogászok életszabályai: »honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere« képezik a kiinduló pontot, de a mai fejlettebb társadalomnak számos olyan igényei is vannak, a melyekről a rómaiaknak még sejtelmök sem volt, miért is ma nemcsak az egyénnek, hanem az összeségnek jogait is kell figyelembe vennünk és az előttünk naponkint kaleidoskopszerűleg változó érdekharcban az igazságot megtalálnunk és érvényre juttatnunk. Csakhogy ezt a célt nem érhetjük el csupán a tudomány segítségével, ha nem folyamodunk egyúttal az erkölcs és a vallás iránytűjéhez, mely a becsület-, a jellem-, a kötelesség-, a lelkiismeret-, a kölcsönös türelemre és mindazokra az erényekre tanít bennünket, a melyek nélkül emberi társadalom fenn nem állhat. A tapasztalás bizonyítja, hogy a jogtörvényeknek csak ott van kellő foganatjuk, a hol a társadalom erkölcsös, a nép vallásos, mert az állam törvényeit esetleg meg lehet kerülni és kijátszani, de az Isten parancsai, melyek között a törvényes felsőbbiség iránti engedelmesség is foglaltatik, ki nem játszhatók. A szív nemessége, mely csak erkölcsös kebelben honol, sokkal fogékonyabb és találékonyabb az emberi társadalom szükségletei és az igazság követelményei iránt, mint a csupán a külső látszatot megóvni törekvő, de a belső szózattal nem igen törődő rideg ész, mely a jogszabályok sánczai mögé vonul. Már pedig az ilyen irányú gondolkodás módnak

általános elterjedése, főképp a jogászkar kebelében, végzetes következményű lehet, mert a polgároknak az állami igazságszolgáltatásba vetett hitét s a törvényes rend iránt táplált bizalmát s ezzel az állam legszilárdabb alaposzlopait képes megrendíteni. Azért intem önöket, hogy ne adjanak túl könnyedén ama tiszteletreméltó tradíciókon, melyeket a családi tűzhelyen szüleiktől nyertek, sőt ápolják azokat továbbra is kegyelettel és őrizték meg gondosan szívökben a tiszta erkölcsöket, mert egyedül ezek fogják önöket az életben a ballépéstől megóvni. Az emberi törvények, mondja Montesquieu, csak a kart fékezik, de a vallás a szíveket szabályozza; a polgári törvények csak némely cselekedetre vonatkoznak, de a vallás kiterjeszkedik valamennyire és mindannyit az állam jólétének szolgálatába állítja.

Végül intem önöket, hogy testtel lélekkel legyenek hazafiak. Drága hazánkat nekünk magyaroknak inkább kell szeretnünk, mint bármely más népnek a föld kerekiségén. Hazafiság dolgában se ne kérjünk, se ne fogadjunk el leczkét a külföldtől. Minden olyan törekvés, mely közöttünk a kosmopolitizmust akarja elterjeszteni, veszedelmes nemzetünkre nézve; rokonszenvet érezhetünk, sőt mutathatunk is más nemzetek, valamint az emberiség általános érdekei iránt, de ennek a rokonszenvnek nem szabad saját magyar hazánk iránti lángoló szeretetünket lelohasztania vagy épenséggel eloltania, mert nekünk evangéliumunk koszorus költőnk jóslatszerű nyilatkozata, hogy

A nagy világon e kívül
Nincsen számunkra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze
Itt élünk, halnunk kell!

Ebben a pontban nem engedhetünk semmiféle kapacitációnak, még a kultúra szolgálatába is csak úgy szegődünk, ha az a kultúra hazánk határain belül magyar kultúra, mert azt már bebizonyítottuk a világ előtt, hogy a magyar kultúra nem csekélyebb értékű, mint akár a francia, akár az angol, akár a német, akár más művelt nemzet kulturája, és azt is tudjuk, hogy micsoda kötelezettségeink vannak mint kulturnépnek és teljes erőnkől rajta vagyunk, hogy ezeknek a kötelezettségeknek megfeleljünk, teljesítjük mi azokat híven, egész odaadással, olykor-olykor saját rovásunkra is, de idehaza a magunk urai akarunk maradni és nem ismerhetjük el semmiféle más nemzetnek azt a jogát, hogy saját dolgainkba beleavatkozva előírassa nekünk, mit és hogyan kell tennünk. De azért legyünk higgadtak és mérsékeltek, ne szolgáltatassunk okot az egyenlenség szítására s ne feledjük el hazánk bölcsének Deák Ferencznek intelmét, hogy jobban kell szeretnünk a hazát, mint

sem gyűlölnünk ellenségeinket. Oszlassunk el minden félreértést s inkább azt keressük, a mi bennünket egyesít, mint sem azt, a mi egymástól elválaszt. »Miként a családi kötelekek feloldhatatlannokká válnak, ha azokat hosszú és zavartalan egyetértés emlékei erősítik s a megelégedés, melyet a családi körben találunk, nem annyira egyes örömteli pillanatokban, mint inkább azon biztosságban fekszik, hogy mieink sem boldog sem keserű napokban elhagyni nem fognak, azonképen van ez a nemzetek életében is. A haza és család hasonló alapokon nyugszanak. Szeretet nélkül sem egyik, sem másik nem állhat fenn. Vannak pillanatok, midőn ugyancsak a szeretet egész lelkesedése szükséges mindkettejöknek, hogy a fölöttük átvonuló fergetegnek ellentállani tudjanak; s a család és nemzet, mely ily pillanatokban keblében a szeretet szikráját nem látja, — a család és nép, melynél a környező vihar e szikrát lánggra nem gyulasztja, veszni fog.« Így szól hallhatatlan emlékü b. Eötvösünk.*

Szívleljék meg önök is, uraim, ezeket a böles szavakat. Már itt, intézetünk falai között tekintsék egymást testvérekül, hiszen mindnyájan ugyanazon közös hazának, tápláló anyáknak gyermekei vagyunk, ki mindannyiunkat egyforma szeretettel öleli keblére, mindannyiunkra egyformán árasztja jótéteményeit, és egyformán jóvencél mindannyiunkra vár a gyarapodásának és jólétének, s mindezért méltán elvárhatja mitőlünk, hogy mi is valamennyien egyforma vonzalommal, bizalommal és szeretettel közeledjünk ő hozzá.

Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur!

Tehát fel a közös munkára!

Az 1894/5. tanévet ezennel megnyitom.

*

És most engedjek meg, hogy mielőtt helyemet elhagynám, még néhány rövid perczre igénybe vegyem szíves figyelmöket.

Akademiánk tanári kara nemcsak a tanítást, hanem szív megnevelését, a hazafias érzület ápolását és gyakorlását is tartja feladatának.

Ime ez alkalommal is óhajtunk ennek a kedves kötelességünknek megfelelni.

Meg akarjuk ugyanis önöknek mutatni, hogy a közjó előmozdítása körül kifejtett buzgóságnak és tevékenységnek bármilyen szerény mértékben való elismerése, valamint a haladatlanság tanúsítása azon férfiak iránt, kik a mi speciális ügyünket felkarolván magukévá tették s böles intézkedéseik által

* Babérlombok b. Eötvös J. műveiből, 237. l.

egyúttal a közművelődési tényezők működését fokozták, szintén a hazafias kötelességek közzé tartozik. Igaz, hogy kötelességeinket akkor is kell teljesítenünk, ha semmiféle jutalomra vagy elismerésre számot nem tarthatunk is, ámde emberi természetünkben rejlik, hogy jól esik nekünk, ha egyrészlől kötelességünknek legjobb meggyőződésünk szerint való teljesítése polgártársaink helyeslésével és elismerésével találkozik, és ha másrészlől a közjóért fáradozók iránt őszinte tiszteletünket és hálaunkat kifejezhetjük.

Nem szemrehányás, hanem megczáfolhatatlan tényképen föl kell említenem, hogy az az általános fellendülés, mely közállapotainkban alkotmányunk visszaállítása következtében bekövetkezett, épen a vidéki jogakademiákra nézve felette válságos volt. Megboldogult b. *Eötvös József* vallás- és közoktatásügyi ministerünknek igen üdvös reformtervei voltak ugyan a vidéki jogakademiák számára, de azon körülmény, hogy akkortájt államférfiaink sokkal égetőbb kérdésekkel voltak elfoglalva s hogy különösen az 1867-iki kiegyezési mű megvédése vette igénybe minden erejüket és idejüket, nem engedte azoknak az üdvös b. Eötvös-féle reformterveknek megvalósítását, a lángeszű férfiúnak 1871. febr. 2-án bekövetkezett gyászos halála pedig a vidéki jogakademiáknak vérmes reményeit egyszerre bizonytalan időre szétfoszlatta. Néhai dr. *Pauler Tivadar* rövid minisztersége (1871. febr. 10-től 1872. szept. 4-ig) szintén nem volt elegendő a fenkölt szellemű előd terveinek megvalósítására. Újabb reményeket táplálhattak a jogakademiák, midőn azóta szintén megboldogult *Trefort Ágost* a 40-es évek nagy reformereinek egyike és mint általánosan mondották b. Eötvös József reformeszméinek leghívebb letéteményese, bizományosa, örököse vette át a közoktatásügyi tárczát. De ámbátor 16 évi minisztersége (1872. évi szept. 4-től 1888. augusztus 22-ig) a hazai alsó és felsőbb közoktatás terén igen sok figyelemre méltó nyomot hagyott hátra, számos kulturális intézményünk életbeléptetése egyenesen neki köszönhető, a jogakademiáknak nem volt barátja az új minister, de nem azért mintha rosszaknak tartotta volna őket, hanem azért, mert az akkora létesített kolozsvári t. egyetem megnyitása után mindjárt egy harmadik egyetemet szeretett volna felállítani és mert azt gondolta, hogy ezen tervének kivitelében leginkább a vidéki jogakademiák akadályozzák meg őt. Csakhamar igen sok híve és pártolója akadt az új eszmének, melyet ezekkel a tetszetős szavakkal terjesztettek »a tökéletes egyetemi rendszer fölénye a tökéletlen akadémiai rendszer fölött.« Valóságos harcriadó lett belőle, hírlapi cikkek, röpiratok, sőt hivatalos jelentések is képtelennél képtelenebb vádakkal illették a szegény vidéki

jogakademiákat, úgy hogy a be nem avatottaknak igazán azt kelle hinniök, hogy a modern Magyarországnak nem lehet sür-gősebb teendője, mint ezen a korszerű haladást paralysáló és megakadályozó özönviz előtti romoknak az útból való eltávolítása.

És ez a hiedelem bő tápot nyert, midön a vidéki jogakademiák hallgatósága az 1874. évi reform után, mely öket az egyetemi jogi karokkal egyenrangú (?) négy évi tanfolyammal ellátott teljes jog- és államtudományi karokká alakította át, rohamosan apadni kezdett. Legott megvolt a legesattanósabb argumentum, ime a kormány mindent elkövetett ezeknek a magokat túlélte jogakademiáknak reorganizálására s a kor színvonalára való emelésére, de mind hiába, magok a szülök belátják, hogy ezeknek a hiányos felszerelésű, más tudománykaroktól elszigetelten álló akademiáknak a szervezete rosz, miért is inkább az egyetemre küldik fiaikat! És csakugyan konstatalni kell, hogy míg 1874-ig az ország összes joghallgatóinak a fele a budapesti egyetem jogi karára, másik fele a vidéki jogakademiákra esett, addig az 1874-iki reform után a vidéki akademiákat az ország összes joghallgatóinak egyharmada, majd csak egy negyede kereste föl. Amde azt bölesen és szándékosan elhallgatták az egyetemi rendszer hívei, hogy az 1874. évi Szabályzat azon intentiójának - hogy a teljes karokká kibővített jogakademiák a tanuló ifjuságnak tudományos kiképezetésében egyenlőbb versenyre (sic!) kelhessenek az egyetemekkel - irott malasztnak kellett maradnia, mert hiszen hol látott valaha a világ egyenlő versenyt egyenlőtlen fegyverekkel. Ugyanazon Szabályzat 1. §-a a vidéki jogakademiákat, melyeken csupa képesített egyetemi magántanárok tanítottak és tanítanak, egyedüli kizártával a jogtudorozási jogosítványnak, alakította át teljes jog- és államtudományi karokká, a mi csakugyan nem lett volna baj, mert annak előtte sem bírtak a jogakademiák jogtudorozási jogosítvánnyal, csakhogy még ugyanabban az évben törvényt hoztak, mely kimondotta, hogy azontúl minden ügyvéd embernek az ügyvédi cenzura előtt meg kell szereznie a tudori fokot. Ezzel az intézkedéssel halálos csapást mértek a vidéki jogakademiákra s miként hajótörés előtt a patkányok elhagyják a sülyedő hajót, úgy igyekeztek a vidéki jogakademiákból, melyeknek ilyformán semmiféle praktikus céljuk nem volt, az egyetemre menekülni, hogy ott, miként Csengery Antal oly találóan megjegyezte, a leendő censort tanulmányozhassák, a ki előtt majd szigorlatot kellend tenniök. Hogy mindezen mesterkélty agyonnyomási kísérletek daczára az akademiák még sem multak ki, nem csak szívós életerejököt, hanem azt is bizonyította be, hogy ezek az intézetek a gyakorlati szükségnek

felelnek meg és hogy őseink okosan jártak el, midőn ezeket az akademiákat az ország különböző vidékeinek középpontjait képező nagyobb városokban helyezték el, mert meg voltak róla győződve, hogy a budapesti egyetem a közművelődés terjesztésére, főképp pedig az ifjú nemzedéknek az államszolgálatra való előkészítésére egymagában elégtelen.

Intézetünk évkönyvei megőrzik mindazon memorandumokat, kéréseket, javaslatokat, jegyzőkönyveket, melyeket ezen tarthatatlan állapot megváltoztatása végett felterjesztettünk, de még az országgyűléshez benyújtott kérő levelünknek sem volt semmi foganatja; ezalatt az egyetem népessége hallatlan arányokban növekedett, az egyetemi tanárookra hirtelen sisyphusi teherként kezdett a sok szigorlattartás nehezedni, s ezen a bajon még a tanszékek szaporítása sem segített. Sehogysem birt az a felfogás érvényre jutni, hogy az akademiák a legtermészetesebb levezető csatornái az egyetem túltengő népességének, ha vagy az akademiák is felruháztatnak a szigorlattartás jogával, vagy ha a kötelező jogtudorság ismét eltöröltetik. Sem az egyiket nem akarták concedálni, sem a másikra nem birták magokat elhatározni, harmadik egyetem volt a jelszó, az akademiákat pedig a kihalásra szánták.

Csak akkor állott be végre örvendetes fordulat, midőn hat évvel ezelőtt gf. Csáky Albin vette át a közoktatásügyi tárczát, a ki személyesen győződött meg a jogakademiák életrevalóságáról s ebbeli meggyőződésének nyíltan kifejezést is adott, a közoktatásügyi tárcza költségvetésének tárgyalása alkalmával pedig határozottan kijelentette, hogy harmadik egyetem fölállításáról mindaddig nem lehet szó, míg az ország második egyeteme nincs mindennel felruházva, továbbá hogy a vidéki akademiákat fogja czélszerűen fejleszteni, hogy abbéli rendeltetésöknek, miszerint hazánkban a kisebb vidéki egyetemek helyét pótolják s a mellett az államszolgálatra való előkészítésnél is sikeresen közreműködjenek, fokozottabb mértékben megfelelhessenek. Szaktanácskozmányt is hívott egybe azon kérdés alapos megbeszélése végett, hogyan lehetne a kötelező jogtudorságot egy olyan szigorú államvizsgálattal helyettesíteni, mely a vidéki jogakademiákon is letehető legyen, a mely egyuttal egyforma elméleti qualificatiót állapítana meg az ügyvédekre, bírákra és a közigazgatási tisztviselőkre egyaránt. Ebbe a szaktanácskozmányba a vidéki jogakademiákat is meghívta, mert súlyt helyezett arra, hogy ily fontos reformkérdésben a jogakademiákat is meghallgassa. A minister ezen szándékának pusztá hírére a vidéki akademiák egyszerre ismét új lendületnek indultak, a kötelező doctoratus elejtésének terve országszerte nagy megelégedéssel találkozott mindazoknál, kik a doctoratust kizárólag

tudományos fokozatként kívánják fentartani, de arra, hogy egy-uttal minősítő jelleggel is bírjon, színvonalának szükségszerű leszállítása nélkül — a mi azóta tényleg be is következett — nem tartják alkalmasnak, valamint megelégedést keltett ama szándék is, hogy az ügyvédi qualificatio ne különbözzék a bírói qualificatiótól, a mi csak a mindössze is húsz év óta fenálló, de erre a rendeltetésre be nem vált kötelező doctoratus elejtése mellett képzelhető, mert egyfelől az ország pénzügyi helyzete még nem bírja meg a jogakademiák eltörlése esetén multhatatlanul felállítandó 3—4 teljes tudomány-egyetem fentartását, másfelől meg mostani két egyetemünk nem képes annyi jogtudort promoteálni, mint a hány ügyvédre, bíróra, közigazgatási tisztviselőre van szüksége az országnak, az akademiák pedig a jogtudoroztatási joggal nem bírnak.

A szaktanácskozmány véleményének meghallgatásával készített reformterv törvényjavaslat alakjában fekszik a képviselőház asztalán s ha nem kerülnének minduntalan nagyobb hullámokat verő más kérdések szőnyegre, az akademiák ma már rendezve, újjászervezve lennének. Így is azonban kétségtelen a haladás: ma már senki sem kívánja a harmadik egyetemet az akademiák rovására felállítani; ma már nagyon el van terjedve az a nézet, hogy az akademiák sokkal jobbak a felőlük költött rossz hírnél; ma már concedálják azt, hogy ezeknek a történeti múlttal bíró akademiáknak nemesak létjoguk van, hanem arra való igényök is, hogy valahára szintén hathatós támogatásban részesítenessenek és abbeli buzgó törekvésökben, hogy a nemzetnek intellectuális tőkét szaporítsák és a hazának hasznos polgárokat neveljenek, mesterségesen meg ne akadályoztassanak. Ezt a kedvező fordulatot gf. Csáky Albin közoktatásügyi miníster idézte elé, ki a tekintetes Tanári karnak bucsúfeliratára küldött válaszában is bevállotta, hogy czélja az volt, hogy a jogakademiákba új életet öntsön s azokat a felsőbb oktatás egészséges szerveivé tegye, még pedig azért, mert munkálkodásunkat és ténykedésünket kellően megbecsülni és értékelni tudta és kívánta.

De a nagyváradi jogakademia még különös hálára érzi magát lekötölezzettnek gf. Csáky Albin iránt Mindjárt minístersege elején az akademiánk százados multját tárgyazó emlékkönyvszerű monografia kinyomatása által az 1889. évi százados ünnepélyünket, mely az egész ország rokonszenvével találkozott és az akadémiai rendszer iránt itt-ott még táplált előítéleteket lerombolta, lehetővé tette. Azután nemesak maga személyesen látogatta meg intézetünket, hanem kieszközölte, hogy 1890. évi september hó 10-én ő csász. és apostoli kir. Felsőge is legmagasabb látogatásával kitüntette, mely epochalis eseményt már-

vány-emléktábla hirdeti a késő utókornak. Végül elhárította azokat a mindig legyőzhetetleneknek hirdetett akadályokat is, a melyek akademiánk anyagi rendezésének útjában állottak, a mennyiben ő Felsőge legmagasabb engedélyével az 1893: IV. t.-cikk rendelkezéseit a kir. jogakademiákra is kiterjesztette és hogy a kath. tanulmányi alap a fokozott dotatiót megbirhassa, a kassai kir. jogakademiát az állami költségvetésbe vette át.

Mindezek után érthető, hogy a jogakademiák mély sajnálkozással fogadták a hirt, hogy jóakaró pártfogójuk megválnak a közoktatásügyi tárczától. De a minister visszavonulása a magánéletbe nem gátolhatott meg bennünket abban, hogy iránta érzett tiszteletünknek és háláknak valami maradandó emlékkel kifejezést ne adjunk, miért is f. 1894. évi június 23-án tartott évszáró értekezletünkben egyhangulag elhatároztuk, hogy ő nagyméltóságához bucsúfeliratot intézünk s hogy a jogakademiák fejlesztése körül szerzett érdemei elismeréséül arczképét lefestetjük dísztermünk számára. Bucsúfeliratunkat mindjárt akkor küldöttük el s az arra érkezett válaszszal együtt lenyomattuk m. évi Almanachunkban, jól sikerült arczképét most tanév-megnyitó ünnepélyünk alkalmával helyeztük el dísztermünkben, hogy e momentum jelentőségére Önöket is figyelemzethessük.

Adja a Mindenható, hogy az akademiáknak s különösen a mi akademiáknak ő nagyméltósága által kezdeményezett reformja ugyanabban a szellemben előbbre vitessék és szeretett magyar hazánk érdekeinek megfelelő megoldásra jusson.

Éljen gf. Csáky Albin!

E megnyitó beszéd után dr. *Szolcsányi* Hugó, a statistika és m. közigazgatási jog ny. r. tanára váltotta fel az igazgatót a szószéken a következő értekezéssel:

Hazánk népszaporodási viszonyainak méltatása.

I.

Az államnak első és tulajdonképeni alapereje, feladatainak és cselekvőségének legkiválóbb tartalma és célja, életfejlődésének legelhatározóbb tényezője, egyszóval az állam lelke: a népesség.

Ezen intellectuális elem általános és viszonylagos száma, úgy politikai, mint közgazdasági és közművelődési szempontból, elsőrangú befolyást gyakorol az államélet alakulására, — ismeretes dolog lévén, hogy az állam ereje és hatalma a népessé-

gen nyugszik, hogy legfontosabb intézményei, védőképessége, munka-ereje, termelési- és fogyasztási mérvei, a népesség száma és (főleg személyi, gazdasági és társadalmi) viszonyainak különbözősei- és megoszlásától függenek. A népesség, mint a gazdasági élet élő magva, megteremti és fejleszti a nemzeti vagyonságot, teremti a szellemi és anyagi jólétet, mivel ismét emelvén az állami közület és a társadalom erejét, képesebbé teszi mindkettőjét arra, hogy tagjaikról s önmagukról kellőleg gondoskodhassanak, — és így: a népességi ügy az állam azon tevékenységeinek első s legtermészetesebb feladatát képezi, a mely egyúttal saját érdekei és viszonyaira van alkalmazva.¹

A népesség száma szempontjából kis-államok, rendszerint a hatalmasabbak védelmére szorulnak, — azok vám- és kereskedelmi politikáját osztani kénytelenek; még a közép népességű államok is, ha csak kiváló földrajzi előnyökkel nincsenek megáldva, semlegességre kárhóztatvák, vagy szövetségekre utalvák. »Csak a lakók millióinak dekádjait számító nagyhatalmak dicsékedhetnek politikai és gazdasági függetlenséggel.«²

Innen van, hogy a kormányok a népességnek, mint államot fenntartó elemnek fontosságát, már a legrégebb időkben, — ha csak ösztönszerűleg is —, ismerték, s annak viszonyairól maguknak tudomást szerezni igyekeztek. Így a kultúra története, a többi között igazolja, hogy már az ó-kori chinaiak (Yu vagy Yau császár alatt Kr. sz. e. 2042 évvel), perzsák, görögök, zsidók, rómaiak stb. többrendbeli népösszeírásokat hajtottak végre.

Ámde a népességről és különféle viszonyairól eszközölt hasonló feljegyzések csak azon időtől számítottnan kezdenek a tudományra nézve tulajdonképeni értékkel és jelentőséggel birni, a mióta az u. n. hivatalos statisztika szervezve lett. Ettől kezdve u. i. az állami és társadalmi élet valamennyi közérdekű jelensége, — azok egymásrai kölcsönhatása, időközi alakulása, fejlődése stb. szerint vált feljegyezhetővé és megfigyelhetővé. Mert a hivatalos statisztika a kutatás hálójával az egész országot, társadalmát, annak legkülönfélébb jelenségeit takarja le, az eredményt nem egyesek jóakarata vagy tetszésétől teszi függővé, hanem rendezőleg és parancsolólag lép fel mindazon téren, ahol azt állami vagy társadalmi érdekek sürgetik vagy kívánatossá teszik, — az államnak a Cicero felállította »nosse rempublicam« féle elvből kifolyólag legelsőrendű feladatát képezvén, a közület

¹ V. ö. Stein-Kautz. Az államigazg. és igazg. jog alapvonalai 62. l.

² Rümelin. Berölkerungs Lehre, a G. Schönberg-féle Handb. d. polit. Öek. cz. műben II. 886. l. és Haushofer, Lehr- u. Handb. d. Statist. 88. l.

állapotait, szükségleteit, nem különben az azok körében végbe-
menő változásokat ismerni s folyton szemmel tartani.³

És vajjon találhatni-e az államra és tudományra válto-
zatosabb és érdekesebb, — magasabb szempontból szüksége-
sebb és hasznosabb feljegyzéseket azoknál, a melyeket a hiva-
taltos statisztika a társadalmi élet köréből vesz?

Valóban nem ok nélkül szokott a népesség és különféle
alkatelemeinek tanulmányozása és fejtegetése a statisztika —
e főszege számtudomány — legfontosabb és egyszersmind
legérdekesebb tárgyának tekinteni.

De mellözve ezeket, a népesség és viszonyainak ismerte-
tése máskülönbén is, tanszakunk legkedvesebb és leghálásabb
terét képezi. Legkedvesebbet, a mennyiben a statisztika legin-
kább oly viszonyok és jelenségek megfigyelésével szeretvén fog-
lalkozni, amelyek számokba foglalhatók: a népesség, a társa-
dalom, az egyén tényei és jelenségeiben annyi számszerű adatot
talal, a mennyit úgyszólván semmiféle más körben, alig lévén
u. i. az emberi életnek oly külsőleg nyilvánuló mozzanata,
amely a statisztika által megközelíthetővé és számsorokba fog-
lalhatóvá ne válnék. »A statisztikai kutatás — u. i. — feljegyi
az ember születését, beoltását, iskolai oktatását, annak ered-
ményét, szorgalmát, az iskolából való elbocsáttatását, további
kiképeztetését, és ha férfi testalkatát és hadképességét is. De
földi vándorlásának további léptein sem hagyja el. Följegyi,
hogy mely életpályát választott, hol alkotott magának tűzhelyet,
mikép kezeli háztartását; fiatalkori csordultig levő erejéből gaz-
dálkodott-e meg valamit öreg napjai számára, megházasodott-e,
mily korban és mily kora feleséget vett. A statisztika foglal-
kodik vele, ha jó a dolga, vagy ha az rosszra fordul. Ha életében
hajótörést szenved, ha anyagilag, erkölcsileg, szellemileg meg-
bukik szintén számbaveszi, — az embert csak halálával hagyja
el, miután hiven feljegyezte: mely korban halt meg és mely
körülmények okozták halálát. Ha vissza van adva a földnek,
bezárja számláját, hacsak saját művei túl nem élnek, vagy cse-
lekményei az államra, vagy községre további kötelezettségeket
nem róttak.«⁴

A népesség továbbá, mint említettük, egyúttal a statisztika
leghálásabb terét is képezi; mert e tanszak nem elégszik
meg pusztán az egyén és társadalmi jelenségeknek számsorokba
való foglalásával, hanem egyúttal feltünteti azt is, hogy azon
jelenségek mozgalma, — amelynek alakulására természeti tör-
vények és a szabadakarat egymásba titokszerűen fonódva közre-

³ V. ö. Rumelin. i. m. 815. l.

⁴ Keleti K. A Népszámlálás 3. és 4. l.

működnek folytonos és állandó rendszerességgel megy végbe, s beigazolja, hogy e mozgalom-, okai- és szabályainak tanulmányozása, a tudomány és gyakorlati élet szempontjából úgy magában véve, mint főleg azon körülménynél fogva, hogy általa a társadalmi élet számtalan, eddig még meg nem oldott problémáinak megmagyarázhatását elősegíti és lehetségesíti, kiváló értékkel bír.

A népeiséget s különféle viszonyait két fejezetbe foglalva vizsgálja a statisztika. Az elsőben a népeiséget, — e minden államban feltalálható alaperőt-, a népszámlálás, mint azon művelet közvetítésével figyeli meg, a mely »az egyidejűleg életben levők számviszonyait, személyi, gazdasági és társadalmi különbözőzésével, tehát a népeiség száma mellett, a népeiségnek bizonyos szempontok szerinti tagozatát, állását tünteti fel; — míg a másodikban, a népeiség állagában végbemenő számváltozásokat és azok okait fürkészi e tanszak; itt tehát az anyakönyvekben feljegyeztetni szokott azon jelenségek nyernek ismertetést, amelyek együtt hatásukban, a népeiséget, v. népeiségi mozgalmat szülik, vagy befolyásolják. E jelenségek közé főleg a születések és elhalálozások, másod sorban az esketések, mint a népeiség természetes szaporodását vagy fogyását eredményező tényezők tartoznak. Ezen természetes szaporodás- és fogyástól megkülönböztetendő a tényleges szaporodás és fogyás, a mely u. i. az időközönként végrehajtott népszámlálások által tényleg talált, s a népeiség számot illető eredmények egybevetése után áll elő, a mennyiben az így kitüntetett népszámbeli fölösleg-, esetleg hiányban, azon változások is befoglalvák, a melyeket az említett belső népeiségi tényezők mellett, a nemzetközi népforgalom mérvei is, a be- és kivándorlások által létesítettek.

A népmozgalmi statisztika így a népszaporodás- külső és belső tényezőivel, — a népszaporodás mérvei- és törvényeinek feltüntetésével, tehát azon jelenségekkel foglalkozik, amelyek »a nép valódi szerves életfejlődésének, szervesü életmenetének alapját képezik, s a melyek az életfejlődés adatainak lennének tekintendők.«⁵

A demographia, a statisztikának sajátos módszerrel és elvekkel bíró legifjabb ága, amely a népeiségre vonatkozó összes-, tehát a népmozgalmi viszonyokat is felöleli, egy öserőnek fennállását igazolja, amely a folytonosság törvényében bírja gyakorlati megvalósulását és kifejezését, amely törvény alapján emberek jönnek emberekre, családok családokra, és nemzetek nemzetekre. Így jó létre azon láncolat, amely a jelent a multtal összeköti,

⁵ Dr. Pisztóry. Az Osztr.-Magyar Mon. statist. 143—144. l.

s a melynek tanulmányozása a fentebbiek alapján a statisztikának legérdekesebb tárgyát képezi.⁶

A népességi statisztika a fentebbiek szerint, először a népszámlálás adatai alapján, a népességnek bizonyos időben és államban létező (átalános) számát s (állandó v. néprajzi) viszonyait, a tényleges szaporodás arányainak feltüntetésével ismerteti, azután az anyakönyvi feljegyzések közvetítésével a népesedési mozgalom adatait, ezek helyi- és időközi alakulatát, s a körükben észlelhető rendet és szabályt teszi tanulmányozása tárgyává.

Tanszakunk e kétrendű feljegyzés egyikét sem nélkülözheti, nem mellőzheti. Népszámlálás nélkül, a népesedési mozgalom feltüntette számokat nem tudnók mihez arányosítani, a népesedési mozgalom megfigyelése nélkül pedig, a népszámlálás eredményeit nem tudnók megmagyarázni.

Tárgyunkhoz képest, a felolvasás czimében kijelölt körben, hazánk népnövekvési viszonyainak jellemzésével kívánván foglalkozni, igen természetesen mindama jelenségekre kell kiterjeszkednünk, amelyek úgy a természetes, mint a tényleges népnövekvés alakulását, — a legutóbbi időig levezetve — befolyásolták. Itt tehát a statisztikának a népességről vezetett mindkét nemű feljegyzéseire, illetve azok eredményeire fog szükségünk lenni. Még pedig a népszámlálásokra, mint a népesség tulajdonképeni leltárjaira azért, mert csak általuk tudhatni meg a tényleges népszámnak időközönkinti állását és változásait, — az anyakönyvek feljegyzéseire, mert a népszámlálások eredményeit csak ezek segítségével ismerhetjük meg teljességében.

II.

A hazai népszámlálásokat illetőleg vázlatos átalánosságban a következő mozzanatok felemlítésére szorítkozzunk.

Magyarország népessége eddig hétszer lön megszámlálva u. m. 1785-, 1805-, 1850-, 1857, 1869-, 1880- és 1890-ben. Meg kell azonban jegyeznünk azt, hogy míg az alkotmánynak 1867-ben történt visszaállítását megelőző népszámlálások sem a terület és idő, sem pedig az alkalmazott elvek és eljárás szempontjából egységesek és rendszereseknek nevezhetők nem voltak, annál kevesebb kifogásolni valót találhatni az alkotmányos korszak alatt eszközölt népösszeírásokban, melyek közül főleg bold. emlékezetű *Keletünknek*, mint hivatalos statisztikánk kitünő szervezője- és felvirágoztatójának vezérlete közve-

⁶ V. ö. Morpurgo. Die Statistik. 461. I.

títésével végrehajtott 1880-iki, az által tett szert európai hírre, hogy azon alkalommal lett először, az 1872-ik évi szt.-pétervári nemzetközi statiszt.-congresszus, a népszámlálások sikere érdekében hozott összes határozatainak elég téve. A legutolsó népszámlálás a részletezésben még tovább ment, s a kiemelt adatoknak kiváló gonddal és szakavatottsággal történt feldolgozása által megbecsülhetetlen munkálatot nyújtott, mely úgy a tudomány-, mint a gyakorlati élet igényeinek teljesen megfelelni alkalmasnak bizonyult.

Ezen népszámlálásokra való tekintettel, tett a hazai népesség száma, és növekvésének aránya:

1787-ben	9. ₄	millió főt ⁷								
1850-ben	13. ₂	>	>	össz. szap.	3. ₈	mill. évenk. átl.	60. ₃	ezer v.	0. ₈₄ %	
1857-ben	13. ₈	>	>	>	0. ₈	>	>	82. ₄	>	0. ₆₁ %
1869-ben	15. ₄	>	>	>	1. ₆	>	>	137. ₄	>	0. ₈₃ %
1880-ban	15. ₆	>	>	>	0. ₂	>	>	22. ₅	>	0. ₁₅ %
1890-ben	17. ₃	>	>	>	1. ₇	>	>	170. ₇	>	1. ₃ %

Mihez képest hazánk népessége 103 év alatt 8.₉₅ millió fővel, összesen 84.₇ — évente átlag 0.₆ % -kal szaporodott.⁸

A népnövekvés ezen mérveit azonban csak úgy méltat-hatjuk érdemlegesen, ha azokat más államok hason viszonyai-val párhuzamozzuk, egyedül így tüntethetvén ki a mozzanat kedvező — esetleg kedvezőtlen fejlődését.

Miután századunk közepe táján a kulturállamok úgyszól-ván mindegyike rendezett már népszámlálásokat, tanácsosnak mutatkozik ezen időpontot (1848—51) kiindulási alapul választani, s az akkor feltüntetett népesség számát, a legutóbb —

⁷ Érdekes Schwartner Márton volt pesti egyetemi tanárnak 1809-ben »Statistik der Königr. Ungarn« cz. művében tett azon megjegyzése, hogy a II. József-féle népszámlálás előtt, úgy bel-, mint külföldön hazánknak népességét igen kevésre becsülték. Így Benczúr, Windisch stb. 1780 körül. tehát az első népszámlálást csak 5—6 évvel megelőzőleg 3.200.000 főre tették azt, holott az 1787-iki népszámlálás Magyarországon (Erdély és a volt Határőrvidék nélkül) 7.008.574 lakost talált. — 1805-ben hazánkban 3.759.526 finemű és 3.796.394 nőnemű, összesen tehát 7.555.920 ember iratott össze, a nemességnek (mely 1785-ben 162.947 fi — és mint Schwartner mondja: »... az emberi életben megvalósuló isteni rend értelmében legalább ugyanannyi nőneműből« tehát összesen 325.894 személyből állott), a papságnak (körülbelül 15.600) — és a magyar serezedék (64.000 egyén) elhagyása mellett. Ezek bevonásával az anyaország lakossága legalább 8 millióra volt tehető. Ehhez járult még a volt kat. határ-őrvidék 727,189 és Erdély lakossága. I. m. 106—107, és 110—111 l.

⁸ Dr. Pisztorý i. m. 150. l. Az 1805. évi népszámlálás csak az anyaországra vonatkozott Erdély nélkül.

leginkább 1889/90 évben — eszközölt népszámlálások alkalmával kiemelthez arányítani. Tett pedig az átlagos évi nép-növekvés

Állam	Időszak	%	Állam	Időszak	%
Dániában . .	1850/90	1.43	Belgiumban .	1850/90	0.93
Német-Alföld .	1849/89	1.35	Nagy-Britannia	1851/91	0.91
Finnland . .	1850/90	1.15	Ausztriában .	1850/90	0.88
Norvégiában .	1850/91	1.00	Magyarország .	1850/90	0.79
Németországban	1850/90	0.97	Olaszországban	1848/90	0.67
Svédországban	1850/90	0.93	Schweizban .	1850/88	0.63
Franciaországban 1851/91 0.27 % ⁹⁾					

Ezen összeállítás igazolja, hogy hazánk népessége az alapul vett idő tartama alatt, igen szerény arányú növekedéssel bírt, és csak csekély vigaszul szolgálhat azon körülmény, hogy három állam még hazánkénál is kedvezőtlenebb eredményekkel volt kénytelen beérni, mert ha e mozzanatot illető megfigyeléseinket még távolabbi időkre visszamenőleg, — körülbelül e század első évtizedéig — kiterjesztenők, és a legutolsó (1881/90-ig terjedő évtizedre vonatkozó) népszámlálásnak, népességünk növekvési eredményeitől eltekintének: úgy hazánkat a sornak éppen legutolsó helyén kellene látnunk.

Nem változtatna pedig hazánk sorrendi állásán azon körülmény sem, ha Európa többi — a fenti táblázatba nem foglalt, államai is számbavétnének, a mennyiben a jelzett megfigyelési időszak alatt, a nép-növekvés mérvei szempontjából hazánkat úgyszólván valamennyi állam megelőzte.¹⁰⁾

De másrészt az is igaz, hogy a népszaporodási arányok alakulásának feltüntetése céljából készített táblázatokhoz gyakran igen sok szó fér, a mennyiben e kimutatásokban ugy a kiindulás idejére, mint az azt következő időszakra vonatkozólag kitüntetett népesség szám, nem egyszer kalkulus segélyével, tehát népbecslés alapján határozottat meg, s ezért csak kisebb-nagyobb körültekintéssel fogadható el az összehasonlításokra és statisztikai következtetések levonására. — Mely megjegyzésünk leginkább az Európa Keletén fekvő államokra, első sorban pedig Oroszországra, ezen területi s népességi szempontból egyaránt óriási államra vonatkozik, a mennyiben népességi statisztikája, látszólagos helyessége és teljessége daczára, rend-

⁹⁾ V. ö. Varga Gy. Európa népességének növekvése. Közig. és Stat. Szemle 1893. 763. s k. l.

¹⁰⁾ Leginkább Brachelly. Staaten Europas 52—69. és Európa államainak statiszt. cz. művem 37. s k. l.

szeres népszámlálások hiányában, sehogy sem tekinthető megbízhatónak. Mivel azonban azon táblázat nagyban és egészben véve mégis némi, és egyedüli támpontokat nyújt az idevonatkozó összehasonlításokra: nem titkolhatjuk el azon kellemetlen érzetet, a mely lényünket, az ilyen, hazánkat illető igen kedvezőtlenül alakult viszony és jelenség szemléleténél áthatja.

Hazánk népszaporodásának mérvei, e mozzanat rendszeres megfigyelésétől kezdve, a legelőször igen szerény határok között mozogtak ugyan, még sem szállottak le azok annyira soha, mint az 1869-től 1880-ig bezárólag terjedő 11 év alatt, a mely időtartam alatt ugyanis a hazai népesség összesen 224.775 lélekkel vagyis 1.46%-kal, ennél fogva évekint csak 20.434 fővel, vagyis 0.13%-kal növekedett. Oly csekély arányú szaporodás volt ez, a mihez hasonlót sem előbbi népszámlálásaink nem tüntettek fel, sem pedig Európában (a politikai és közgazdasági kedvezőtlen viszonyai miatt hanyatló Irországtól eltekintve) ugyszólván sehol észlelhetők nem voltak.

A jelzett időszak alatt u. i. az évenkénti átlagos népszaporodás arányszáma tett (%-ban):

Görögországban	1 ₅₅	Dániában	0 ₉₈
Finnországban	1 ₅₃	Belgiumban	0 ₉₃
Oroszországban	1 ₄₁	Ausztriában	0 ₇₉
Német-Alföldön	1 ₁₇	Svájcban	0 ₆₅
Németországban	1 ₁₄	Olaszországban	0 ₅₆
Norvégiában	1 ₀₈	Franciaországban	0 ₂₀ ¹¹⁾

Az 1872—74. évek között óriási pusztításokat okozott cholera s a 70-es évek végén uralkodott járványszerű betegségek, — a melyek főleg a gyermekek sorait ritkították, szállították le annyira népünk növekvéseinek mérveit. És népmozgalmi viszonyaink e szerencsétlen alakulata alapján fogták népességünkre egyes rosszakaróink, hogy az, a minket körülvevő, de nagyobb növekvési %-kal bíró államok népessége által számban csakhamar tulszárnyaltatni fog, mely körülmény szerintük államiságunk jövőjét is kétségessé teheti. Toussaint Loua szerint pl. hazánk népességének 294 évre van szüksége, hogy számában megkétszereződjék, míg Szerbia e processust 29-, Szászország 34-, Anglia és Oroszország 44-, Ausztria 95-, sőt a rendkívül kedvezőtlen népnövekvési arányokkal bíró Franciaország is 165 év alatt fejezi be. Hogy azonban mennyi értéket

¹¹⁾ Stand u. Bewegung d. Bevölk. d. deutsch. Reichs u. fremder Staaten 1841—86. 1—2. l.

tulajdonithatni a hasonfaju jóslásoknak, az már azon körülményből kitetszik, hogy míg hazánknak e kiszámítások alapján csak a 2000-ik évben lett volna szabad 15 millió fönyi népességgel birnia, már 1890-ben, tehát a kiszámítási időszakot 110 évvel megelőzőleg, haladta meg népességünk e számot, a mely ma a legszerényebb számítással $17_{.6}$ — $17_{.7}$ millióra tehető. ¹²⁾

Megjegyzendő különben, hogy a népesség megkétszereződésének időtartama csak akkor volna elfogadható alakban kiszámítható, ha a népszaporodás egyforma körülmények között és egyforma arányban (%-ban) történnék. Ámde erre a gyakorlati életben példát nem találhatni. »A tapasztalat igazolja, hogy a népesség növekvése nem megy végbe oly szabályszerűen, mint azt a kamatokkal, és a kamatok-kamatjával szaporodó tőkéknél észlelhetni, a mennyiben a népesség körében, a megfigyelési időszakokat illetőleg, a legkülönfélébb befolyások érvényesülvén, maga a népszaporodás is igen eltérő arányokban történik«. ¹³⁾

Az említett kedvezőtlen jóslatot kivált az 1890-iki népszámlálás által feltüntetett nagyszerű eredmény döntötte meg, amennyiben hazánk népessége, a két legutolsó népszámlálás között lefolyt évtized alatt, több mint $1_{.7}$ millió emberrel, vagyis $10_{.9}$ %-kal gyarapodott, amely arányszámnál kedvezőbb mérvéket csak Oroszország $25_{.2}$ (?), Szerbia 19 %, Finnország $15_{.5}$ %, Német-Alföld $12_{.4}$ %, Németország $11_{.0}$ %, — tehát összesen 5 európai állam mutatott fel.

Az országrészekre való tekintettel hasonlítva össze hazánk két utolsó népszámlálásának eredményeit, mindenfelé igen nagy különbségekre akadhatunk azokat illetőleg. Az 1869—1880. között lefolyt 11 év alatt, csak a Duna—Tisza közén (itt is csupán a főváros miatt) találunk 8 %-kal, mérsékelt arányú népszaporodást, melyhez $6_{.06}$ %-kal, a műveltség elemeit leg erősebben magába záró Duna jobbparti vidéke csatlakozott, már Horvát-Szlavóniában csak $2_{.7}$ -, a Duna balpartján $1_{.56}$ %-ot tett a 11 évi népnövekvés. — többi részekben a népesség hátrározottan megfogyott, még pedig a Tisza-Maros szögén majdnem 2 -, a Tisza két partján és Erdélyben több mint 3 %-kal.

A megyékre is kiterjeszkedve:

szaporodott a népesség	28	megyében	311,211	fővel,
ellenben csökkent	35	»	318,484	»
mihez képest a vidék lakossága			7,263	»

megfogyott, annak jeléül, hogy csak is nagyobb városainkban.

¹²⁾ Közgazd. és Statiszt. Évk. 189 $\frac{2}{3}$ 32. l. s Varga i. m.

¹³⁾ V. ö. Haushofer i. m. 117—119. l.

élén az ország fővárosával, szaporodott a népesség, — mi a városok népesség-felzívó erejének kétségbe nem vonható bizonyítékául szolgál.

Mily másképen alakultak a viszonyok az erre következő, s 1881—1890. között terjedő évtizedben! A birodalom minden vidékén egészséges életfejlődés és a népességi számnak örvendetes növekvése konstatálható!

Az országrészek közül, a népszaporodás arányait illetőleg 17.5 %-kal első helyen ismét — (és ugyancsak Budapest közvetítésével) a Duna-Tisza közötti vidék áll, mögötte sorakoznak: a társországek 14.5-, a Tisza balpartja 13.6-, a Tisza-Maros szöge 10.8-, Erdély 8.2-, a Duna balpartja 7.3-, a Duna jobbpartja 7.2, végül a Tisza jobb parti vidéke 5.3 %-kal.

Az anyaország megyéi közül 1890-ben, az 1880-iki állapothoz képest, a népesség Sáros megyében (0.0 %-kal) változatlan állapotban maradt, Mosony- és Szepesben pedig — 1.0, illetve — 5.6 %-kal megfogyott; és így összesen három megyében mutatkozott e jelenséget illetőleg visszaesés, — a többi megyéink közül 29-ben kedvezően, 13-ban mérsékelten s 18-ban gyengén szaporodott népességünk. Kiválóan örvendetes jelenségnek volt tekinthető azon körülmény, hogy a 11 %-kos népszaporodási arányt meghaladó 21 megye közül 13, vagyis azok jóval nagyobb fele magyar többséggel bír.

Törvényhatósági joggal bíró városaink 19.6 %-nak megfelelő népességi szaporodással, az országos átlagot magasau túlszárnyalták, — legerősebben szaporodott az ország fővárosa 36.4-, utána Nagyvárad 23 %-kal majdnem 19 %-kal Pécs, Temesvár, Ara², Szabadka, — 18 % körül Sopron, 16 %-kal Szeged, 15-tel Ujvidék, 14—10-zel Debreczen, Kassa, Marosvásárhely, 9—5-tel Kolozsvár, Pozsony, Győr, Kecskemét, Székesfehérvár, Zombor, H.-M.-Vásárhely, 5 %-on alól Pancsova, Baja, Selmece-Bélabánya. Sajnos, hogy ez egészben véve kedvező összhangzatot Komárom és Versecz rontotta meg, az első — 0.22-, az utóbbi éppen — 2.2 %-nyi veszteséggel zárván be népességéről vezetett 10 évi lellárát.

Végül utolsó népszámlálásunk egyik legörvendetesebb jelenségének azon körülményt vehetni, mely szerint, különösen az államot alkotó és fentartó magyar elem bírt a hazai nemzetiségekkel szemben a legnagyobb, s az európai államok között is, átlagos évi 1.5 %-kal párját ritkító számnövekvéssel.

Mely jelenség nem pusztán a természetes szaporodás kedvező alakulásának a következménye, hanem a németeknek és tótoknak a magyar elemmel való erőteljesebb assimilációjából is vonható le, és magyarázható meg, — mely körülmény természetesen más oldalról, és ugyanezen okoknál fogva, nevezett

két nemzetiség számbeli megfogyását, nagyobb mérvben vonta maga után.

III.

Hogy hazánk népességének vázolt számnövekvési arányait érdemileg méltathassuk, első sorban is azon jelenségeket és befolyásokat szükséges tüzetesen szemügyre vennünk, amelyek kölcsönhatásának eredményét, a népesség számviszonyaiban tényleg beállott változás képezi. E befolyások hatásaik szerint két csoportba oszthatók: az elsőbe azok tartoznak, amelyek a népesség általános számának szaporításához, hozzájárulnak nevezetesen: a házassági frigyben élők száma az összes népességhez való viszonyában, — ezzel kapcsolatban előfeltételekként az esketések, következményekként és különösen a születések számviszonyainak ismertetése, végül ugyancsak itt tüntetendők fel a bevándorlás mérvei is; — a második csoportba pedig azon jelenségek lesznek foglalandók, amelyek a népesség számviszonyaira nézve ritkító, csökkentő hatást gyakorolnak u. m. a halálozások és kivándorlások.

A házasság képezvén az emberi nem fentartásának, szaporodásának, valamint kulturális fejlődésének legerősebb biztosítékát, az állam és társadalom alapkövét, amennyiben ismeretes, hogy a családon nyugszik a község és állam: a népszaporodási viszonyok bonczolása alkalmával a házasságban tényleg élők számviszonyaiból kell kiindulnunk annál is inkább, mivel a házassági frigyből nyeri az állam és társadalom nemcsak legerősebb, de egyszersmind legegészségesebb succrescentiáját is.

Hazánk, tekintettel a házasságban tényleg élők számviszonyaira, Európa államai között a sorrend legelső helyeinek egyikén található. Nevezetesen az utolsó népszámlálás ide vonatkozó adatai szerint, az összes fineműek 40.75%, és a nőneműek 40.71 %-a volt tényleg házas, — míg

Franciaországban	40.5	illetve	39.9	%	Németországban	34.2	illetve	33.9	%
Dániában	35.9	»	33.6	»	Finnlandban	33.6	»	33.4	»
Svédországban	35.0	»	32.5	»	Norvégiában	33.3	»	31.5	»
Angliában	34.3	»	32.9	»	Belgiumban	31.4	»	30.9	»
Ausztriában	34.3	»	33.1	»	Skóciában	30.3	»	28.0	»
					Irlandban	26.5	illetve	24.6	% ¹⁴⁾

Európa keletének államaiban, Bulgárország kivételével, az e viszonyt illető adatokat megbízható alakban nem ismerjük:

¹⁴⁾ V. ö. Allgem. Statist. Archiv 1893.

Bulgáriában az össznépeességnek 41,4-, illetve 41,9%-a élvén tényleg házasságban, hazánk idevonatkozó arányait meghaladja, mi valószínűleg Szerbia- és Oroszországra nézve is áll. Ezekről eltekintve azonban, hazánkat e viszony szempontjából egy állam sem mulja felül, mi abból is következtethető, hogy míg Európa népességének átlag csak 34-, a hazánkénak majdnem 41%-a, — (tehát 7%-kal több) — él tényleg házasságban.

Ámde a házassági frigyben levőknek az összes népességhez való viszonyításából, populationistikai szempontból, feltétlenül kedvező v. kedvezőtlen következtetéseket még korántsem vonhatni le, amennyiben a házasságban élők ugyanazon arányszáma a körülményekhez képest egyik államban lehet magas, a másikban alacsony; mert feltéve azt, hogy valamely népességben a serdületlenek, tehát azok száma, akik korhiány miatt házasságot még nem köthetnek, viszonylag kicsiny, ellenben a felnőtteké nagy, a házasságban élők ugyanazon arányszáma alacsonynak lesz tekintendő oly állam népességével szemben, a melyben a serdületlenek viszonylag nagyobb száma mellett a felnőttek kisebb száma található. Kell azért, hogy a társadalom ilyenmü jelenségeinek tanulmányozásánál, — amely jelenségek körébe főleg a népesedési tényezők tartoznak —, az alanyi felelősség megállapíthatása czéljából az általános kiszámításokat különösekkel is kiegészítsük, vagy más szavakkal szükséges a társadalmi élet jelenségeit nemcsak az össznépeességgel, hanem különösen a társadalom azon elemeivel párhuzamba állítani, a melyekből, mint kúforrásokból, a megfigyelendő jelenségek kiindulnak, — ennélfogva a házasságban élők számát is nemcsak az össznépeességgel átalán, hanem a felnőttekkel — kik közé a 15-ik-ik életévet meghaladtak vehetők — különösen, szükséges összehasonlítani. ¹⁵⁾

Hazánknak imént jelzett elsősége, ezen eljárás alkalmazása mellett, még jobban domborodik ki, a fentebb említett államokkal szemben. Így régebbi, a 70-es évek elejéről vett kimutatások alapján Európa felnőtt népességének valamivel több felénél, hazánkban majdnem kétharmada élt tényleg házasságban. ¹⁶⁾

A legújabb idevonatkozó statisztikai felvételek pedig igazolják, hogy népünk e tekintetbeni prestige-ét mindig föntartja, amennyiben legutóbb is 1000 felnőtt férfi közül Belgiumban 447, Ausztriában 526, Olaszországban 534, Németországban 539, Svájcban 573, hazánkban 601 nős találtatott, — 1000 felnőtt nő közül pedig Belgiumban 448, Ausztriában 497. Né-

¹⁵⁾ V. ö. Allg. Stat. Arch. 1893. 639. I.

¹⁶⁾ L. i. munkám 127 s k. l.

metországban 505, Svájcban 529, Olaszországban 535, hazánkban 661 volt férjes. (Azonban Bolgárország megelőzött bennünket, lévén ott a felnőtt finemüek 746% nős és a felserdült nők 747% férjes.)¹⁷

Hazánkban a házások nagy számának okát kétségkívül a házasságra lépők evenkinti magas arányszámában lehet és kell keresnünk, mely jelenséget illetőleg, Magyarország már évtizedek óta annyira előljár Európa államainak sorában, hogy esakis Szerbia és Oroszország előzik meg. Nevezetesen a legutóbbi, többnyire 1891-ből vett statisztikai adatok szerint esett minden 10.000 egyénre házasságra lépő (völegény és menyasszony együtt):

Szerbiában	224	Nagy-Britanniában	146
Oroszországban	182	Portugáliában	146
Hazánkban	172	Német-Alföld	142
Bulgáriában	164	Svájcban	142
Németországban	160	Dániában	136
Olaszországban	150	Spanyolországban	134
Franciaországban	150	Norvégiában	132
Belgiumban	148	Romániában	128
Finnországban	146	Svédországban	126. ¹⁸⁾

Azonban daczára annak, hogy az esketések az egészséges életfejlődés alapfeltételei, a melyek egyedül szülhetnek egészséges viszonyokat (Dr. Pisztóry) óvakodnunk kell azok magas arányszámából, föltétlenül kedvező társadalmi, közgazdasági v. kulturális viszonyokra kövztkeztetnünk; köztudomásu lévén, hogy nálunk a tulnyomó mezőgazdasági foglalkozás, az igénytelen életviszonyok, olesó életmód, igen nagyrészt a holnappal nem törődő könnyelműség stb. mozdítják elő a házasságra lépés magas arányszámát. Ehhez járul még rendkívüli halandóságunk, amely a házások sorait sem kimélvén, sok házasságközösség felbontására és új házasságkötésekre vezet.

Mindezekhez járul végre az állam, amely főleg a katonáskodás zsempontjából, a házasságnak bizonyos idő, vagy kötelezettség elégtétele előtt való tilalma által, hasonlóképen gyakorolhat befolyást a házasságok számára. Ehhez aztán másodrendü tényezők csatlakozhatnak, minők: a kereset javulása vagy rosszabbodása, főbb élelmi czikkek és gazdasági javak árhullámozása, járványok, háboruk, kulturális, erkölesi hanyatlás vagy emelkedés.¹⁹⁾

¹⁷⁾ N. G. és stat. Évk. 1892—93. 82. I. — ¹⁸⁾ U. o.

¹⁹⁾ Láng Lajos. Magyarország népmozgalma 1880—85. 4. s k. I.

A mint az életviszonyok, az igények folytonos fokozódása mellett változnak, tehát a családalapítás feltételeinek megszerzése nagyobb nehézségbe ütközik; amint a családi felelősség érzete terjed és erősebb alakban nyilvánul, s a családi tűzhely létesítése nem pusztán a természeti ösztön kielégítésének vágyára, hanem a család iránti szeretetre vezethető vissza: a házassági arányszám is, első tekintetre kedvezőtlennek mutatkozó, egészben véve azonban igen természetesnek vehető átalakuláson, amely annak folytonos alábbszállásában tükröződik vissza, meg keresztül.

Ily processus hazánk esketési arányszámát illetőleg is igazolható. Mert eltekintve az alkotmányosság visszaállítását követő néhány évtől, amelyekben a minden téren megindult lázas mozgalom, az elmulasztottak gyors pótlását hangosan követelő általános vágy, új meg új kereset-forrásokot nyitott meg, az állami és társadalmi életet zsibbasztó álmából felrázva számtalan új és gyorsan megoldandó feladatot ültetett körébe, a szabadság és egyenlőség nagy elveit minden téren meghonosítani és uralmukat biztosítani törekedett, s mindezekkel a haladás alapjait lerakni és az általános jólét úgyszólván összes feltételeit beszerezni és előteremteni képesített, s a mikor is az említett okok és feltételeknek megfelelőleg, az esketési arányszám is igen magasan állott, amennyiben 1867-től 1872-ig 10.000 emberre átlag több mint 200, sőt 1868- tehát az alkotmány visszaállítását közvetlenül követő évben, éppen 270 házasságra lépő jegyeztetett fel; ezen arányszám ujabban hanyatló iránylatot látszik követni, így a legujabb időben 170—180-ra szállott le. Minden csökkenése daczára azonban, hazánk házassági arányszáma, az ugyanily átalakuláson keresztül ment nyugat-európai államok hason arányszámát, még napjainkban is, átlagosan messzire túlszárnyalja. Hazánk és az imént említett államok között az e viszonyt illető különbség leginkább abban látszik feküdni, hogy míg Nyugaton a házassági arányszám csökkenése minimumát már körülbelül elérte, hazánkban a csökkenés folyamata még befejezve nincs, s hogy a családi érzés és felelősség terjedésével, az igények fokozódásával, a hazai esketési arányszám még további alászállásnak van kitéve míg csak az európai színvonalat el nem éri. Addig is hazánkban úgy, mint másutt a házasság arányszáma az általános ható és egyéni mozzanatok, a külső körülmények és benső vonzalom mellett, közgazdasági idő és állapotok, állami- és egyházi törvények által a legkülönféleképen lévén befolyásolva: időközi igen nagy változásoknak és ingadozásoknak marad alávétve.²⁰

²⁰) V. ö. Rümelin i. m. 899.

IV.

A születések, mint a kedvező vagy kedvezőtlenebb esketési viszonyoknak eredményei, a népek kisebb-nagyobb életérejére következtetést vonni engedő jelenségek,²¹ a népnövekvés szempontjából, az esketéseknél még belterjesebb megfigyelést szükségelnek már azért is, mert a tapástanalás szerint, a házasságok egy, nem éppen jelentéktelen része gyermektelen maradván, a népesség szaporítására egyáltalán nem hat közre, másrészt mivel, még pedig folyton emelkedő arányban, házasságon kívül is születnek gyermekek, melyek habár minőségre és értékre lényegesen különböznek is a házasságból származottakétól, mégis születések, a társadalom tagjainak számbeli növelői, amelyek ennélfogva és szükségszerűleg, a születések általános számviszonyainak ismertetésénél, a házasságbeli születésekkel egyforma elbánás és méltatásban részesítendők. És míg a házasságok a népmozgalom alakulására nem közvetlenül hatnak be, a menyenyiben a monogam jogrendszer mellett csak a születések szaporaságának feltételeül hivatottak szolgálni, — a születések a népmozgalom eredményei alakulásának elsörendű tényezői, kisebb nagyobb gyakoriságuk, közvetlenül folyván ki a népesség számviszonyainak kedvező, vagy nem kedvező fejlődésére.

A születési arányszám értékére vonatkozólag még megjegyezzük, hogy az nem elvontan önmagában, hanem a népesség számára, jóléti és kereseti forrására való tekintettel ítélhető meg hatásaiban; miért is a születési arányszám csak ott tekinthető kedvező népesedési mozzanatnak, a hol a születések nagy számával szemben, az elhalálozás és kivándorlás lehetőleg fordított aránya áll, és a hol a nagy szaporaság a nép jóléti- és kereset forrásait nem támadja meg alapjában.²²

A születési arányszám színvonalára való tekintettel Európa államai hármias osztályba soroztatik, s a szerint a mint 1000 emberre évenként átlag 30-nál kevesebb, 30—40-, vagy végül 40-nél több születést számítanak csekély-, szabályos- vagy magas születési arányszámmal bírónak mondhatók.

E szempontból tekintve, népességünk Európában általán a legszaporábbak közé tartozik, — amennyiben hazánk születési arányszáma, — bár az utóbb, az esketési arányszám csökkenésének megfelelőleg, szintén hanyatlott, — még a legutolsó évek átlagában is 42‰-en állott, — s e viszonyt illetőleg is csak

²¹⁾ Dr. Pisztóry i. m. 207. és 231. l. — ²²⁾ V. ö. Mayer-Keleti. A társadalmi élet törvényszerűsége 256. s i. munkám 56. l.

Orosz- és Szerbországok által látszunk felülmulatra lenni, — a mint az az alábbi összeállításból is kitünik: 1000 emberre esett u. i. születés (leginkább 1890/1-ben):

Oroszországban	49	Romániában	35
Szerbiában	47	Norvégiában	34
Magyarországban	43	Német-Alföldön	34
Ausztriában	39	Dániában	31
Németországban	38	Nagy-Britanniában	30
Olaszországban	37	Belgiumban	30
Spanyolországban	37	Svédországban	29
Bolgárországban	35	Svájcban	28
Portugalban	35	Franciaországban	23 ²³⁾

E táblázat nyomán mondhatni ugyan, hogy általában germán népek a latinoknál termékenyebbeknek látszanak, azonban a szlávok tekintélyes részének arányszáma, még a germánokét is fölülmulja, — és hogy születéseket szabályozó törvényeket felállítani nem lehet, mert a születési arány sem az égaljtól, sem a kereseti osztályok- és foglalkozási csoportok különbözőseitől, sem a városi vagy falusi lakhelytől, vagy a népesség sűrűségétől nem látszik függeni; ténynek csupán azon tapasztalat marad, hogy mindama körülmények a melyek a házasságok kötését megnehezítik a születési arányszámra emelkedésnek is útjában állanak.²⁴

Hazánk népessége a fentebbi összeállításához képest, termékenységi szempontból Európa nyugot-vidéki államaikt kivétel nélkül, és többnyire igen messzire megelőzi az 1890/1 átlagában, az országrészek közül a Tisza balpartja 47, a Tisza jobb partja 44, a Duná-Tisza köze 43⁰/₁₀₀-et születési arányszámával még az országos átlagot is meghaladta, és még az ezen átlag alatt maradt Erdély és Duna jobb parti vidéke is, 38⁰/₁₀₀-kel a nyugot-európai államoknál kedvezőbb arányviszonyokkal bír.

Legnagyobb számúak voltak a születések az ország északkeleti részén le a Dunáig, Tiszáig és Marosig, s a felső Duna közvetlen érintette megyékben, s innét felfelé Trencsén megyéig bezárólag. — Legkevesebb születés az ország dél-keleti és keleti határrészek melletti és a Duna jobb partján fekvő néhány megyében számított.

Az eddigiekből kitünik, hogy azon körülmények és jelenségek, a melyek a népesség számviszonyait növelni hivatottak, a hová különösen a házasságban élők általános száma és a születési szaporaság tartozik — (a különben is egészben véve

²³⁾ V. ö. K. G. és stat. Évk. 1892—93. évf. 150. l. — ²⁴⁾ V. ö. Rümelia i. m. 902. l.

csekély számu bevándorlásoktól, a melyek a népesség számának növelését illetőleg úgy Európában általán, mint hazánkban különösen, alig észrevehető befolyást gyakorolnak, eltekintettünk — Magyarországbán kedvezőbb alakulatot mutatnak, mint Európa legtöbb államában; mi nem ephemer tünemény, hanem évtizedek óta állandó és szabályszerűen megvalósuló tény. Ebből kifolyólag hazánk népessége bőven bírja amaz előfeltételeket, a melyekből egy egészséges népszaporodás hivatott volna kiindulni. S ha az e téren jogosan táplált remények és várakozások végeredményekben nem valósulnak meg, úgy oly kedvezőtlen befolyásokra kell következtetnünk, a melyek az előbb jelzett kedvező mozzanatok és előfeltételek hatását paralizálják, megrontják. Miért is népességünk népszámának ezen megkárosításait okozó balbefolyások fészket felkeresnünk, okaikra rámutatnunk, és azok megszüntetését czélzó véleményünket nyilvánítanunk, ide vonatkozólag elsőrendü kívánalomnak mutatkozik; mely feladatnak megoldása a következő fejezetekben leszen megkísérelve.

V.

A népesedési mozgalom tényleges eredményei, különösen két tényezőnek egymásra való kölcsönhatása szerint igazodnak, mely tényezők ennél fogva joggal a népesedés két sarkpontjának nevezhetők. E tényezők: a születések és halálozások, mint »a megújulás és megsemmisülés örök forrásai« — mert számviszonyaiknak egymáshoz való alakulásához képest, születési- vagy elhalálozási többlet állhatván elő, a népesség számában is fejlődést vagy visszaesést létesíthetnek. Mennél gyorsabban megy végbe az élet és halál közötti váltakozás, annál érezhetőbb és veszedelmesebb az emberi boldogságot és a civilizáció erejét érintő veszteség is.²⁵

A halálozások után, főleg a forgalom mai mérvei és áramlatai mellett, nem kevésbé ritkítják a népesség sorait a kivándorlások is, ezért alakulásuk viszonyainak ösmertetését annál kevésbé mellőzhetjük, mivel ide vonatkozó fejtegetéseink tanulságos mozzanatok felszínre hozatalára igen alkalmasoknak bizonyulnak.

Végre bármely népesség számbeli csökkentésére, illetve lassu emelkedésére még némely társadalmi bűnök és ferde szokások is befolyhatnak, melyek közül, mint legkiválóbbak az Ázsiában, főleg Chinában napirenden levő gyermek-kitételek

²⁵) V. ö. Haushofer i. m. 138.

és gyermekgyilkosságok, az észak-amerikai Unió államaiban mindenféle büntetlenül divó magzatelhajtások emelhetők ki, — s ez utóbbi bűn nem szorítkozik ott csupán félrelépések következményeinek elhárítására, hanem hosszában-széltségében minden osztálykülönbség nélkül fent és lent, szegények és gazdagok között egyaránt, — a gonoszság és műveletlenség tanyáin éppen úgy, mint a legmagasabb műveltség fényes palotáiban, rendszeresen üzetik.²⁶ Ennek kisebb kiadása az Európa több államában, főleg Franciaországban, s ujabban hazánkban is mindinkább terjeszkedő két gyermekrendszer, mely a születések számát mesterségesen leszorítja és evvel a népesség számának rendszeres növekvését gátolja. Miért is az jelenségei- és hatásaival e fejezetben, — mely a népesség növekvésének akadályait ismerteti — lesz fejtegetendő.

A halálozás általános mérve, a mindinkább hódító civilizáció mellett, mely eszközeivel az életben-maradás előnyös feltételeinek megszerzésére, s a káros befolyások elhárítására törekszik és leginkább képesít, — már Quetelet-nek, a modern statisztika megteremtőjének észleletei szerint, — kétséget kizáró módon, mindenféle esőkkentek.²⁷ És bizonyos az, hogy a halálozás számát leginkább felduzzasztó gyermek-halálozás arányainak szelidítése, nemkülönben a halálkoknak, a terjedő béke-politika, — az orvosi tudomány rohamos fejlődése, — a humanismus folytonos hódításai közvetítésével, mind szűkebb korlátok közé való szorítása, az emberi élettartam igen érezhető meghosszabbítását, mint a civilizáció legdicsebbnek tekinthető győzelmét és vivmányát, kell hogy maga után vonja.

Ebből kifolyólag tehát valamely állam népessége körében tett azon tapasztalat, hogy annak nagyrésze éri el az emberi életkor véghatárát, a mely a Biblia szerint 70, ha magas 80 év, — egyszersmind az ott uralkodó közjólétnek, jó erkölcsöknek, czélszerű állami- és társadalmi berendezések- és intézményeknek stb. legcsalhatatlanabb jelét képezi. Mert »mennél több az élet, annál több a vagyon, mennél több a kioltott élet vagy halál, annál nagyobb a szegénység.« (Dr. Pisztóry.) A mai európai átlag szerint 100 újszülött közül 18 éri el a hetvenedik, 11 a hetvenötödik és 5 a nyolczvanadik életévet.²⁸

Ha a statisztika felvételei közvetítésével szerzett tapasztalat alapján bebizonyított azon állítást, hogy: a magas eszetési és születési arány a jólétnek és haladásnak csak viszonylagos és kétséges, ellenben az alacsony halálozási arányszám, annak kétségbe nem vonható tanujelét képezi,²⁹ hazánk halandósági

²⁶ Oettingen i. m. 258. s k. l. — ²⁷ Quetelet-Riecke. Über d. Menschen stb. 260. l. — ²⁸ V. ö. Rümelin i. m. 908. — ²⁹ U. o. 905. l.

viszonyaira alkalmazzuk, valóban elszomorító kép tárul elénk, mert ez arány szempontjából rosszabbodó irányban haladva, legujabban Európa államainak sorában a legelső helyre kerülünk; — és míg continensünk többi államai, úgyszólván kivétel nélkül, kisebb-nagyobb mérvű javulást tüntetnek fel e viszonyt illetőleg, sőt a kultur államok halálzási arányszáma majdnem a minimumra szállott le: hazánkban visszaesés constatálható, és evvel a mit a születések révén nyerni kívántuk, azt a halálozás vámján busásan elveszítjük. Miért is nem ok nélkül tekinthetjük a népességünk körében uralkodó rendkívüli halálozást, hazánk népesedése fekete pontjának. 1000 emberre esett ugyanis az 1891.—92 év átlagában elhalálozás:

Magyarországon	33	Franciaországban	22
Oroszországban	31	Belgiumban	21
Ausztriában	28	Svájcban	21
Romániában	27	Német-Alföld	21
Olaszországban	26	Nagy-Britanniában	20
Szerbiában	25	Dániában	20
Németországban	23	Finnországban	20
Portugálban	23	Svédországban	18

BCU Norvégiában University 18⁰⁰y Cluj

Ezen összeállítás szerint hazánkban minden 1000 lélekre 2-vel több halt meg, mint Oroszországban, 5-tel több, mint Ausztriában, 7-tel több, mint Olaszországban, 10-zel több, mint Németországban, 11-gyel több, mint Franciaországban, 12-vel több, mint Belgiumban, 13-mal több, mint N.-Britanniában, körülbelül 16-tal több, mint Svéd-Norvégiában. Abszolút számokban pedig hazánkban az 1890/91 átlagában 91—92000-rel több halt meg, mint a hány az osztrák, 122—123 ezerrel több, mint a hány az olasz, 183—184 ezerrel, mint a hány a francia és 228—229 ezer emberrel több, mint a hány a brit halálozási arányszám alapján elhalt volna. Ezért igazat kell adnunk kitünő Pisztóryknak, midőn mondja: »A magyar statisztikust komor hangulat foglalja el, valahányszor a statisztika ezen részéhez jut, mert a halálozások egy évi összege nagyobb számmal mulja felül más európai állam arányát, mint amennyire a legvérengzőbb hadjárat pusztításai rughatnának.«³¹

Országrészek szerint tekintve e jelenséget, az országos átlagot meghaladó arányszámot 35⁰/₀₀-kel a Tisza balparti vidékén és a Tisza-Maros szögében, több mint 34⁰/₀₀-kel a Duna-Tisza közén és a Duna balpartján találunk, a Tisza jobbparti

³⁰ N. G. és Statiszt. Évk. 189¹/₄ 159. l. — ³¹ i. m. 254.

vidékének és Horvát-Szlavoniának halálozási arányszáma 39% -kel az országos átlagon állott, s csak a Duna jobbparti vidéke és Erdély maradtak 31% - illetve 29% -kel azon átlag maradt, de még ezen két utóbbi országrész arányszáma is igen magas, Európában egyedül Oroszország által meghaladott színvonalon állott.

A fenti összeállítás nagyjában azon tapasztalatot igazolja, hogy hazánkban a születés- és elhalálozás viszonyai földrajzi szempontból egymással párhuzamosan haladnak.

Hogy pedig a halálozások által népünk állagában szabályszerűen visszatérőleg okozni szokott pusztításokat kellőleg mérlegelhessük, feltétlenül szükségesnek mutatkozik legalább fővonalokban azon behatásokat és körülményeket megvizsgálni, a melyek a hazai halálozások ez abnormis mérveit szülik.

VI.

Az elhaltakat koruk szempontjából vizsgálva első pillanatra szembeötlik, hogy közöttük, minden államban, a 6-ik életévet még el nem ért gyermekek vannak feltűnő nagy számban képviselve. E jelenségből kiindulva, a gyermekhalandóság viszonyai lesznek első sorban — vázlatos áttekintésben — tanulmányozandók.

Az élet legzsengőbb korában álló gyermek, — első sorban az újszülött, — testi szervezetének gyengesége miatt legkevésbé képes az élte szövétnekét folyton eloltással fenyegető számtalan külső behatásnak ellentállni; a mint azonban organismusa a korral erősebbé válik, edződik, oly arányban nő ellentállási képessége, és томpul az ellenséges behatások intensitása is. És a statisztika észleletei szerint a gyermek élete születése idején különösen, és aztán körülbelül még egy évig, — a legmagasabb kort sem véve ki — a legveszélyezettebb. Tudományunk folytonosan kiemelt adatai állandóan igazolják, hogy az elhunytak között, az egy évet túl nem ért gyermekek $30\text{—}32\%$ -kal, tehát az elhunytaknak közel egy harmadával vannak képviselve, és ténynye teszik azon jelenséget is, hogy a gyermekek élete felett lebegő veszély, a születés idejétől való távozással a 15—20 korévig bezárólag, haladványszerűen csökken.³²

Hazánk népessége a kulturállamok sorában, a születéseknek viszonylag legnagyobb számával dicsekszik; csak hogy a népességünk körében uralkodó és már ösmertetett rendkívüli

³² V. ö. Rümelin i. m. 903. l.

halálozás, a gyermekek életét, — kiknek soraiból rendes viszonyok között is, a legtöbb áldozat kikerülni szokott, — még nagyobb fokban veszélyeztetni; beigazolt tény lévén u. i. az, hogy a halálozás arányainak bármely okból való emelkedése, első sorban a gyermekhalandóság mérveinek növekvését vonja maga után. Miért is a gyermekhalálozás viszonyainak alakulására úgy a magas születési, mint a magas elhalálozási arány emelőleg hat, »csak hogy a születési szám hatása a gyermekhalandóságnak főleg az összes halálokhöz viszonyított arányaiban, míg a halálozási szám a gyermekhalálozásnak a születésekhez viszonyított arányaiban, jut inkább és erőteljesebben kifejezésre.«³³

Ha a gyermek fejletlen organismusa már magában véve is veszélyeztetni az újszülött életét, mennyire fokozódhatik az elhalálozás eshetősége ott, a hol az újszülött köre annak gondos és észszerű ápolását elhanyagolja vagy éppen megsérti, — a hol az előrelátó, szeretetteljes gondozás által az ellenséges hatások erejét, a lehetőségig gyöngíteni, ellensúlyozni nem igyekszik, vagy nem képes!

Hazánkban a hazafias fájdalom keserű érzetével kénytelenítettünk szemlélőivé lenni azon mérhetlen pusztításoknak, melyeket a halál gyermekeink seregében állandó folytonossággal s oly arányban visz véghez, a minőket a kultur államok egyike sem közelít meg. Valóban e szomorú jelenség láttára, teljes joggal ismételhetjük Quetelet azon szavait, melyeket a társadalmi jelenségek időközönként visszatérő rendszeressége, észlelete alkalmából hangoztatott, — hogy: óriási azon budget, amelyet hazánk a gyermekhalandóság eliszonyító mérvei útján az enyészetnek, még pedig állami és egyéb tartozásainál szabályszerűben s évről-évre visszatérőleg fizet. Itt kellene megtakarításokat eszközölni, s hazánk népszaporodási processusa, ösmeretes propagatív ereje mellett, a legtöbb kultur-állammal vetekedő irányt ölthetne. Míg jelen viszonyaink mellett, a gyermekhalandóság arányait illetőleg, a hazánkénál sötétebb képet alig találhatni!

Az elhunytak összes számában u. i. a 6 éven alól elhalt gyermekek, még pedig folyton rosszabbodó iránylatban 1881/85. között 50.6-, 1886/90-ig 52.0-, 1891-ben pedig 52.6%-kal voltak képviselve, holott ezen arányszám legutóbb Olaszországban 48, Poroszországban 47, Romániában 41, Angliában 38, Belgiumban 34, Dániában 33, Svájcban 29, Franciaországban 27%-on állott. Egyedül Oroszország ragadta el tőlünk 55—56%-kal a szomorú elsőséget.

Még kedvezőtlenebb a kép, ha az elhunyt gyermekek az elveszülöttekhez viszonyítatnak, (s ez összehasonlítás a gyer-

³³ Láng-Jekkefalussi i. m. 394. l.

mekek közt uralkodó halálozás arányait jobban domborítja ki), a mennyiben hazánkban 100 ujszülöttre 1881/85-ben átlag 37., 1886/91-ben 38., 1891-ben pedig 41-nél több, 6 évet el nem ért gyermekhalott esett; míg ez arányszám Ausztriában 37, Olaszországban 35, Poroszországban 29, Romániában 31, Franciaország, Német-Alföld, Anglia és Belgiumban 22—24, Svájcban 21, Dániában 20, Svéd-Norvégiában 15—17-re süllyedt.³⁴

Az ország egyes részeire való tekintettel csupán Erdély és a társországok, maradtak el e viszonyt illetőleg az országos átlag alatt. Mert míg hazánkban az 1890/91. évek átlagában, 1000 öt évet át nem lépett korban állóra átalán 114 hasonlókorú egyén elhalálózása esett, Horvát-Szlavoniában 113, Erdélyben pedig csak 96, — ellenben a Tisza jobbpartján 119, a Duna két partján 126, a Tisza bal partján 127, a Tisza-Maros szögében 132, sőt a Duna-Tisza közén éppen 136; jeléül annak, hogy a gyermekhalandóság főleg az Alföldön, a legmagyarabb vidékeken ér el legnagyobb mérvet.³⁵

Azon okok, a melyek a gyermekhalandóság vázolt rendkívüli arányait előidézik, részben physicalai, legnagyobb részben azonban társadalmi természetűek, s míg az elsők minden népesség körében kisebb-nagyobb szabályszerűséggel térnek vissza, az utóbbiak a társadalmak szerint, nagyobb változatossággal bírnak.

A physicalai okok közé első sorban az ujszülötteknek fejletlen organismusa és azon körülmény vonható, hogy az ujszülöttek igen tekintélyes része a veleszületett gyengeség és gyermekaszály folytán pusztul el.

Második oknak, főleg hazánkat illetőleg, a születési szaporaságot vehetjük. A gyermekhalálozás arányszáma u. i. az általános halálozási arányszámmal párhuzamosan haladván, az utóbbinak alakulása is leginkább a gyermekhalandóság, illetve az annak mérveire befolyással levő születési arányszám szerint igazodik. E jelenség okát pedig könnyen kimagyarázhatni azon tapasztalati körülményből, amely szerint a születések nagy arányszáma, a gyermekápolás körüli gondozást csökkenti és evvel a gyermekhalálozás mérveit emeli, a nagy gyermekhalálozás pedig ismét új születésekre ad alkalmat és ingert. Miért is a nagy gyermek szaporaság és gyermekhalálozás egymást feltételezni látszik, az egyik a másiknak oka és okozata egyszerűs-mind.³⁶

A gyermekhalandóság nagy százalékainak előidézésében halálokok gyanánt szereplő betegségek között, főleg a fertőző

³⁴ N. G. és Stat. Évk. 1892—93. 158. s k. 1. — ³⁵ Magyar Stat. Közl. 1893. V. 55. s k. 1. — ³⁶ V. ö. Rümelin i. m. 902. l.

heveny-betegségek, mint a himlő, vörheny, kanyaró, ronsolótoroklob stb. szerepelnek első vonalon, melyek terjedését, hogy a végrehajtott egészség rendészeti és igazgatási intézkedések nem tudták a kívánt mértékben akadályozni, azt leginkább népünk egy nagyrésze indolentiája-, gondatlansága- és könnyelműségének, melylyel a gyermek egészségügy terén lépten-nyomon találkozhatunk, — tulajdoníthatni.

Mindezekből következik az, hogy a gyermekhalandóság nem tekinthető természeti szükségyszerűségnek, mert legtöbb esetben maga a társadalom vonható felelősségre a gyermekek ezen tömeges pusztulásáért; legnagyobb részt maga a társadalom lévén oka annak, hogy a gyermekek, kik a jövőnek reményeit képviselik, kik a nemzet jövő életének csiráit hordják magukban, ezek kifejtése előtt tömegesen sirba dőlni kénytelenek! Áll ez főleg hazánkra nézve, melynek népessége csekély kivétellel nem látszik a gondatlanság okozta gyermekhalálzások esetében felelősséget érezni. A családi szeretet ezen sokszorosán mutatkozó hanyatlását vagy épen nem létezését, csak a vallás-erkölcsi és értelmi nevelés színvonalának emelése által lehetséges megakadályozni, mely körülmény megszabja egyúttal a jövő érdekében teljesítendő állami és társadalmi tevékenységnek irányát is.

VII.

Hazánk népnövekvése rendszeres és kedvező fejlődését és menetét legujabban a társadalmi élet egy sajátos ferde kinövése, minket magyarokat illetőleg egy valóságos nemzet elleni bűn nehezíti meg, a melyet a »két gyermek-rendszer«-féle fogalommal szokás nevezni. Ezen erkölcstelen s következményeiben veszélyes iránylat, melynek keletkezésére leginkább az utódok elszegényedhetése miatti aggodalom nyújt alkalmat, s melynek behatása alatt Franciaország népessége valóságos dekadenciába jutott, hazánkban is, s mi a főbaj éppen némely legmagyarabb vidékeken talált kedvező melegágyra, s okozta, hogy ott a népesség számbeli állapotában, sajnos stagnációba jutott, s féltő, hogy mivel terjedőben van e bűn, a jövőre nézve egyes visszaesést fog maga után vonni. Különösen a Duna jobb parti részein lakó református vallású népesség az, amelynek körében e baj járványszerűen terjed, sőt legujabban már az ott lakó katolikus népességet is megmételyezni kezdi. Pedig az 1869—80. évek közötti időszakban e vidék lakossága, még teljesen egészséges népesedési viszonyokkal birt, minek kétségbe vonhatlan bizonyítékát azon körülmény képezte, hogy míg jel-

zett idő alatt az ország népessége csak 1,3 — e vidéké 6%-nál erősebben szaporodott, amely arányokat, — de csak is a főváros nagy népnövekvése miatt, — a Duna-Tisza közti rész haladta meg 2₀%-kal. A legutóbbi népszámlálás szerint azonban ezen egy értelmiségi, mint közgazdasági, tehát általános kulturális szempontból első helyen álló országrész, daczára annak, hogy belső népesedési mozgalmát mi balbefolyás sem zavarta meg, 7,21%-kos tíz évi népnövekvési arányával, nemcsak a magyar birodalmi 10,1%-ka alatt maradt, hanem az országrészek között a sorrendben, — utána 5%-kos népszaporodással, már csak a rendkívüli kivándorlást felmutató Tisza jobb parti vidék következtén, — az utolsó előtti helyre szorult.

Mivel e visszaesést a társországok felé irányuló, de az ország többi részeinek arányait el nem érő, kivándorlásnak nem tulajdoníthatni, a gyenge szaporodás oka csakis a születési arányszám rohamos csökkenésében kereshető.

És az országos születésekről vezetett feljegyzések ezen feltevést csakugyan beigazolják; a mennyiben a birodalomban, 1000 szülési — 15—50 éves — korban álló nőre általán 169 születés számított, ezen átlagot haladták: a Tisza jobb parti vidéke 169, a Duna-Tisza köze és a társországok 172, a Tisza balpartja 192, — alatta maradtak: a Duna bal partja 163 és a Duna jobb partja éppen 159 születéssel. — És e viszonyszámok méltatásánál nem szabad azon körülményt sem figyelmen kívül hagyni, a mely szerint a Duna jobb parti területén a nők többlete a finemüekkel szemben csak 2%-ra rugván, körül-belül az országos átlagon áll, holott azon többlet a Duna bal partján 7,6, sőt a Tisza jobb partján 11%-ra emelkedik; és ennek daczára itt 1000 felnőtt nőre több születés számított, mint a viszonylagosan kevesebb nővel bíró Duna jobb parti megyékben, jeléül az e vidéki nők kisebb termékenységének; mely jelenség, ép úgy mint a születési arányszámnak fokozatos és rohamos csökkenése, leginkább a két gyermekrendszer kóros folyamánának tekinthető.

Igaz, hogy Erdély 156 születéssel 1000 felnőtt nőre, még a Duna jobb partjánál is kisebb termékenységgel bírónak mutatkozik; ámde nem szabad figyelmen kívül hagyni azon körülményt, hogy itt ugy a nők viszonylagos száma a finemüekkel szemben (0,1‰-kel), valamint gyermekhalandóságának arányszama is a legkisebb. Főleg e két jellemvonásnak köszönhető, hogy Erdély népessége az innen, kivált Kelet-felé kiülő igen érezhető kivándorlás daczára legutóbb 1%-kal erősebben növekedett, mint a Duna jobb partvidéki népesség, és hogy éppen legújában Erdély természetes népszaporodásának aránya általán igen erőteljesen fejlődik.

A Dunántúlnak főleg egyes megyéi mutatnak feltűnően visszaeső születési arányszámot. Így míg ez utóbbi az 1890/91 átlagában 42% -et képviselt általában a birodalomban, Somogy megyében 37% -, Tolnában 36% -, sőt Baranyában 33% -re szállott le.

Vallás-felekezeti szempontból tekintve e jelenséget, a két gyermekrendszer kóros vonása főleg a protestáns felekezetbelieket látszik jellemezni, amennyiben átlag 1000 hason vallásbelire született gyermek

Tolna megyében	39 a róm. kath.-nál,	27 a protest.-nál
Veszprém	42 » » »	29 » »
Somogy	41 » » »	27 » »
Baranya	36 » » »	21 » »

Sajnos jelenség az, hogy e ferde szokás hazánk más vidék népességére is átcsapott. Így a Duna balpartján fekvő Hont megyében az általános születési arányszám, a protestánsoknak összesen 23% -en álló arányszáma miatt, legutóbb 33% -re csappant.

Egyes protestánsok lakta kisebb területek, vagy járások születési arányszáma még kedvezőtlenebbül alakult; így a baranyavári járásban, e felekezet körében csak 16 születés számított 1000 emberre, a mi az országos születési arányszámnak egy harmadát alig haladta meg valamivel.

Általán a protestánsok, a születések viszonylagos száma tekintetében, Erdély kivételével, a birodalom valamennyi részében 1890/91-ben, az országos átlag alatt maradtak, mely különbség a Duna balpartján 9% -, jobbspártján éppen 10% -re emelkedett.

A két gyermekrendszerben rejlő baj annál mélyebbnek mutatkozik, amennyiben, különösen némely Duna jobb parti megyében, a katolikus népesség körében is kezdi születés apasztó befolyását éreztetni; mert leginkább ezen körülménynek tulajdoníthatni azt, hogy e felekezet születési arányszáma 1876-tól—1890-ig, lassú de fokozatos folyamatban Somogyban 51% -ről 41% -re, Tolnában 49% -ről 39% -re, Veszprémben 49% -ről 43% -re, Baranyában pedig 46% -ról 36% -re szállott.

A dolgok ily állásánál Oettingennel kérdezhetni, hogy: »Nem kell-e erkölcsünket okozni, midőn vonukodunk az utódok nemes terhét viselni, és érzelmeinket, amelyek inkább az önző érdek, semmint a szigorú kötelességek felé vonzanak?«³⁷

³⁷ Oettingen i. m. 277. l.

VIII.

Legvégül a kivándorlások arányairól kell megemlékeznünk.

Míg a bevándorlások, — mint az már említettett —, Európa államainak népszámváltozataiban alárendeltebb jelentőséggel bírnak, a kivándorlások igen magasra szökött mérveik folytán úgy általán, mint különösen egyes államok népességében, melyek között és régóta nagyon előljár hazánk is, igen érzékeny rést ütnek, és ezzel a természetes népszaporodás rendszeres fejlődés-menetét megzavarják, akadályozzák.

A vándormozgalom általános jellemzése céljából megjegyezhetni, hogy a míg a születések és elhalálozások az egyéni élet, élettanilag megokolható jelenségeit képezik, a be- és kivándorlások egyenkint ugyan az emberi akarat-elhatározásban bírnak alapjukat, összeségükben azonban történeti-, politikai-, társadalmi-, főleg pedig közgazdasági mozzanatok hatása által teremtetnek meg, és napjainkban a szárazföldi és tengeri közlekedési hálózatnak rendkívüli kiterjesztése, eszközeiknek roppant száma, és a velük szemben táplálható minden igény teljes kielégítésére való alkalmassátétele, nem különben ezek alapján létesült tömeges forgalom óriási méretei folytán, a művelődés-történet nagyszerű jelenségeivé, a népesedési tannak pedig igen fontos és kiválóan tanulmányozandó feladatává váltak.³⁸

Azon tény, hogy az utóbbi évtizedben a kivándorlások is igen éreztették népünk számát fogyasztó hatásukat, leginkább úgy válik beigazolhatóvá, ha a népszámlálás által tényleg kitüntetett népnövekvés eredményei, az ugyanazon időre vonatkozó természetes népnövekvés eredményeivel egybevettetnek. Természetes népnövekvés alatt értvén a születéseknek a halálozásokkal szemben mutatkozó fölöslege által előállott belső népszaporodást. Míg tehát a természetes szaporodás azt jelzi, hogy mennyivel szaporodhatott volna valamely állam népessége bizonyos idő alatt, az ugyanazon időre vonatkozó valódi népszaporodási mérveket, a tényleges népszaporodás arányai juttatják kifejezésre.

Hazánk népességének belső szaporodása alapján, 1891. év elején 1.902,735 lélekkel v. 12.₂ %-kal nagyobbak kellett volna az 1880-iki állapottal szemben lennie, holott a többlet csak 1.707,296 főre v. 10.₉ %-ra rugott, mihez képest a tényleges szaporodás 195,437 lélekkel maradt a természetes alatt.

Az anyaország népnövekvése e szempontból megfigyelve,

³⁸ Rümelin i. m. 914. l.

még nagyobb eltérést tüntet fel. Itt u. i. a természetes szaporodás 1.626,412 főnyi v. 11.₈ %-os többletet jelzett, holott az tényleg csak 1.404,872 főre vagyis 10.₂ %-ra rugott és így itt a hiány 221.540 lélekre nőtt.

Mivel így a természetes és tényleges népszaporodás közötti különbözet az anyaországban 221.₈ — a birodalomban ellenben csak 195.₄ ezer lélekre ment, világos, hogy az utolsó két összeg között felmerülő 26 ezret tevő különbözet Horvát-Szlavonia és Fiume javára esett, mely részek népessége tényleg erősebben szaporodott, semmint azt benső népnövekvése utján várni lehetett volna.

Hasonló jelenséget csak még a Duna-Tisza közötti országrész tüntetett fel, a hol a főváros vonzó ereje miatt — a természetes népszaporodás 13.₆ %-ával szemben a tényleges 17.₆ -, tehát 4 %-kal magasabban állott.

Azon kérdésre, hogy hová lett a hiányzó 195,439 lélek, vagy azt lehetne felelni, hogy az álló- és mozgó népességre vonatkozó adatok kiemelése és összeállítása helytelenül történt, mit hivatalos statisztikánk jelen mintaszerű szervezete mellett, még feltenni is képtelenség, vagy azt, a mi már eleve valószínűnek tetszhetik, hogy a kivándorlás üttötte népességünk soraiban az említett nagyon érezhető rést.

Azonban ha könnyű is az utolsó felelettel egy általánosságban mozgó választ megadni, annál nehezebb a kivándorlások viszonyainak teljes és kifogástalan módon való mérlegelését és ismertetését nyújtani.

Pedig rendkívül gazdag az anyag, amely e téren már eddig is összegyűjtve és feldolgozva lett, és még sem elegendő arra, hogy pontos és megbízható következtetések levonására, kifogástalan alapokat szolgáltatson. Egyrészt a forgalom átláthatatlan mérvei, áramlatai és különfélesége nem engedik e viszony alakulását lépésről-lépésre megfigyelve kísélni, másrészt és főleg, mivel az öntudatos és törvényes kivándorlások mellett, kétes kilátásokat nyújtó, félrevezetésen alapuló titkos, engedély nélküli kivándorlások is — még pedig aránytalanul nagyobb számban — fordulván elő, a kivándorlás arányai az itthoni hivatalos feljegyzések alapján, egyáltalán nem ítéltetők meg.

Ily körülmények között csakis közvetve, t. i. a népszámlálások- és az anyakönyvi feljegyzések eredményeinek egybevetése mellett deríthetők ki megközelítő megbízhatósággal a kivándorlások mérvei; amennyiben az ezen eljárás alapján feltüntetett hiány v. többlet, a ki- v. bevándorlások befolyásának tudható be. Csakhogy az itt eszközölt kiszámítások-, és az azokból levont következtetések helyességére nem kevésbé zavarólag hat be azon körülmény, hogy az ideiglenes jelen- v. tá-

vollét az állandótól meg nem különböztetik, már pedig az ideiglen jelen- v. távollevők be- v. kivándorlottaknak még nem tekinthetők.

A hazánkból kiinduló kivándorlás mérveit, a fentebb vázolt nehézségek miatt, nem vagyunk képesek évről-évre követve, minden irányban teljesen és kifogástalanul megfigyelni. És itt csak az észak-amerikai Unió felé irányuló kivándorlások képeznek kivételt, a melyek éventei mérveire nézve, mint alább feljegyezve találhatók, elég megbízható adatok fölött rendelkezhetünk. Mivel azonban hazánkból; és pedig nem csekély arányokban, másfelé is szivárog ki a népesség, anélkül, hogy e kivándorlások viszonyai akár időközi-, akár mennyiségi szempontból kifogástalanul megfigyelhetők lennének: az általános és bizonyos időre vonatkozó kivándorlás arányai is csak a természetes és tényleges népszaporodás különbözetei alapján, évi átlagokra redukálva határozhatók meg. Miután pedig hazánkban az 1881/90. évtizedet illető ezen különbözet, mint már ismeretes, a kivándorlások okozta népelszivárgás folytán 195 ezer főt meghaladólag rugott, ennyivel lévén kisebb a természetes népszaporodás eredménye a ténylegesnél, ehhez képest a vándormozgalom folytán előállott átlagos évi veszteség 19,543 főre tehető. *BCU Cluj / Central University Library Cluj*

Ezen hazai kivándorlás kiindulási pontjait és irányait illetőleg megjegyezhetni, hogy a Duna jobb parti vidék déli megyéiből Horvát-Szlavónia, a nyugati vidékekről általán pedig Ausztria felé szivárog ki a népesség; az első iránylat a birodalomra nézve nem jár népvesztéssel, sőt mivel a társországokban a magyar elemet növeli, előnyösnek is mondható. Az Ausztria felé gravitáló kivándorlás okozta népcsökkenés pedig nagy részben recompensatiót nyer az osztrák bevándorlókban, másrészt pedig ideiglenes természetű, s munkakeresés végett télen történik, tavasz beálltával a mezei munkák megkezdésével azonban, visszavándorlás által majdnem teljesen paralyáltatik.

Ellenben az erdélyi- s Románia felé irányuló kivándorlás, határozott és nagy veszteséggel jár a nemzettestet illetőleg, a melyet a határszéli forgalom megnehezítése sem képes kellőleg korlátozni, — így 1889/91. között 25 ezerrel több lélek ment át Romániába, mint onnan hazánkba, s mivel ugyanezen idő alatt 818 oly egyén hozatott a határszélről vissza, a kiknél útlelél nem találtatott, valószínűleg e kivándorlás keretei az ismertnél jóval nagyobbak.

Végül hazánk északi vidékéről valóságos rajokban vándorol népességünk Amerika, főleg az Unió államai felé. Általán mondhatni, hogy nemcsak hazánkban, hanem Európának a kivándor-

lások okozta népvesztéséből, leginkább az ész.-am. Egyesült Államok huzzák a hasznot. Így a continensünkről az 1891. év végéig kivándorolt 25 millió emberből, nem kevesebb, mint 16—17 millió az Unió államaiban keresett és talált új hazát. Ezenkívül főleg 1883-tól számítottan — 215—250,000 kivándorlóval évenként — Ausztrália felé mutatkozik erősebb népki-szivárgás, — és a continensünkről ide vándorolt egyének száma, eddig már a 3 milliót meghaladja, a mely számból 1,7 millió az 1884. utáni évekre esett. Legutóbb Argentína is számos kivándorlót vonzott, a mennyiben e köztársaságba 1891. évig 800,000-nél több ember költözött Európából.³⁹

Az amerikai Unió felé irányuló hazai kivándorlás arányait csak azért vagyunk képesek évről-évre ismerni, a mennyiben a kivándorlók távoli céljuk elérése végett, bizonyos kikötőkben, a honnan további elszállíttatásuk történik, összecsendülni kényszerülnek, s ott származási helyük, utazásuk iránya stb. iránt hatóságilag kikérdeztetni szoktak; — kiválóan értékesek lesznek az így összeállított kikötői feljegyzések, a közös külügyminiszternek 1889. évi május hó 16-án kelt s az illetékes hatóságokhoz intézett megkeresése folytán, amennyiben az ebben előadott indokok méltánylása mellett, ezen összeállítások ezentul egyenlő elvek szerint szerkeszthetnek, s így a külügyminiszterrel közölni fognak.

Hamburg és Bréma kikötőiben eszközölt ezen összeírások alapján tudjuk meg, hogy hazánkból az 1880—91-ig terjedő 11 évet magában foglaló cyculus alatt nem kevesebb mint 200,780, évi átlagban pedig 18,253 magyarországi ember vándorolt ki az ész.-am. Unió felé.

Bár az amerikai kivándorlás az ország minden részében érezteti nép fogyasztó hatását, legnagyobb contingensét azonban mégis hazánk keleti és észak-keleti vidékén fekvő megyéiből, főleg Szepes-, Sáros-, Zemplén-, Abauj-, Torna-, Liptó-, Árva-, Trencsén- és Beregből nyeri, annyira, hogy a Duna bal-, főleg pedig a Tisza jobb parti vidéke csekély mérvű népszaporodásának, sőt némely törvényhatóság népszámban való megfogyatkozásának legközvetlenebb oka, egyenesen az amerikai kivándorlásra vezethető vissza. Pedig hazánk e részét igen szapora népesség lakja, melynek sorait, itt az országos átlagnak megfelelő halálozás, oly mérvben, a minőt a tényleges eredmények felmutatnak, nem ritkította. Összevetve u. i. a természetes és tényleges népszaporodás arányait, beigazolható, hogy pl. Sáros-megyének 1881—90. között terjedő évtized alatt nem 0.-, hanem 15.7-, Abauj-Torna megyének nem 0.7-, hanem 10.6-, sőt

³⁹ Közg. és Stat. Évk. 1892—93. 173. l.

a népességében megfogyott Szepesnek -5.5 helyett $+7.5$ -, Mosonynak pedig -1.0 helyett $+8.6\%$ -kal kellett volna szaporodnia.

Hazánknak a vándormozgalom okozta veszteségei többszöröse, mert nemcsak, hogy a népesség sorai, itt-ott nagyon is érezhetően megrikkultak, hanem mivel a kivándorlottakban, a nemzetnek nagy fáradság- és költséggel felnevelt legmunkabíróbb eleme vész el, a mit sem kockáztatott külföld javára. A kivándorlottak legnagyobb része ugyanis (75—80%-kal) a finemüekre, és ezek között ismét azokra esik, akik életük legerőteljesebb korszakában, 15—40 év között állanak, mely észlelet a kivándorolt nők korviszonyait illetőleg is tehető. Így a legutóbb (1891. júl. 1-től—1892. június 30-ig) kivándoroltak között a finemüeknek több, mint 93-, a nőknek pedig 85 %-ka a 15—40 éves közötti korban állott. Továbbá azt sem lehet mondani, hogy a kivándorlók mindegyike proletár; szegény ember anyagi segély nélkül nem mehet ily roppant hosszú útra. Igen soknak van földeskéje, vagy házacskája, amelyet elutazása előtt értékesít, és e czímen aztán igen sok pénz kerül ki az országból. Németországból pl. eddig azon feltevésből kiindulva, hogy minden kivándorló átlag 400 márka fölött rendelkezik —, több mint 1.600 millió márka szivárgott, kivándorlás folytán ki a külföldre (Geffken).

A kivándorlás okai nagyon különböző neműek, oroszán-részük azonban politikai, társadalmi vagy közgazdasági jellegű. A hadkötelezettség átalánosítása, a törvényhozásoknak gyors egymásutánban hozott azon intézkedései, a melyek az embereknek úgyszólván összes életviszonyaiban hirtelen és sokszor átmenetet nélkülöző változásokat hoztak létre, milyenek: a közigazgatásnak teljesen új alapokra való fektetése, a telekkönyvi intézmény ujjaszervezése, az új pénz-, mérték- és súlyrendszer, az ipar-, forgalom-, családi élet stb. körében létesített számtalan új intézkedés, a különféle, — sokszor ellentmondóknak látszó vám- és adóügyi rendelkezések stb. mind oly körülmények, a melyek a nagy tömegek kedélyvilágába a nyugtalanság kellemetlen érzetét ültették, s a melyek folytán a régi szokások és tradíciók épülete főleg a vidéken megingott. És az tény, hogy a régi patriarchális viszonyok, melyek ha nem is voltak valami fényesek, de állandóak és biztosak, mindinkább tűnedeznek, a munkaadó és munkás teljesen idegenekül állanak egymással szemközt, az egyén nem minősége szerint, hanem mint munkatérő bir értékkel. Az ipar körében alkalmazott munkások koalíciók és sztrájkok által igyekeznek helyzetükön javítani, föltéve, hogy a dolgok alakulata sikert helyez részükre kilátásba. A legújabb kor — s ez főleg hazánk érdekkörébe vág — Európán

kivül létesített gabona raktárakat, amelyeket a gőz kapunk elé tölt, s mivel a tengeren túl rengeteg kiterjedésben található szűzföld, csekély munka- és befektetés, tehát kicsi előállítási költségek mellett nagy hozadékkal jutalmaz, mely körülmény a kenyértermények árát úgyszólván mindenkorra, vagy legalább is nagyon hosszú időre annyira lenyomta, hogy Európa agricol népességének megélhetési viszonyait nagyon bizonytalanná tette, — mind megannyi ok, a kivándorlás arányainak emelése- és megértéséhez.⁴⁰

IX.

Levonva az eddig elmondottakból a hazai természetes népnövekvés viszonyait jellemző következtetéseket, beigazoltnak vehetjük ama tényt, hogy népességünk az egészséges népszaporodás előfeltételeit sokkal nagyobb arányokban mondhatja tulajdonának, semmint általában Európa, avagy és különösen u. n. kultur államainak bármelyike. Népünk között u. i. a házasságban, — a népesség számsoraiban beállott hézagok kiegészítésére és új tagokkal való ellátására, vallás-erkölcsi és politikai szempontból ezen kizárólagosan hivatott állapotában —, ténylegesen élők számviszonyai, úgyszólván a legmagasabbak, és a kultur államok legtöbbje által meg sem közelítettnek, — és hogy a házassági termékenységet illetőleg is, a sor majdnem legelején állunk, a mennyiben a születési arányszám mérve szemponjtából valamennyi nyugat-vidéki államot, — még pedig nem egyszer erős különbözettel, — megelőzünk. S hogy ezen kedvező előfeltételek daczára hazánk népnövekvési aránya, — az utolsó (1881—90.) évtizedtől eltekintve — a jogosan táplált remény- és várakozáson alul maradtak, annak okát első sorban a halálozások rendkívülien hatványozott mérveiben, tehát oly jelenségekben kell keresnünk, a melyek más államok népmozgalmi statisztikájában is jelentékeny számokkal szerepelnek ugyan, de oly magasságra, minőt hazánk népese- dése feltüntet, — Oroszországon kívül nem szöktek fel sehoh. Hogy pedig e szomorú jelenség, mely legnagyobbbrészt társadalmi viszonyainkból táplálja életgyökerét —, nem képez hazánkra nézve kényszerűséget, azt leginkább, a birodalom úgyszólván minden vidékén lakó zsidó vallásu hazánkfiaiának igen kedvező, a kultur államokkal vetekedő halálozási aránya bizonyítja, mert míg az országos átlag szerint (1889—90.) minden

⁴⁰ V. ö. Geffken. Bevölk. u. Politik, Auswanderung u. Colonisation. A Schönberg-féle Handb. d. polit. Oek. cz. m. 965. l.

1000 lakóra 33-, a zsidó vallásuk körében csak 19,6 halálozás esett, mely körülmény eléggé igazolja, hogy a halálozás arányszáma hazánkban is az európai átlagra, sőt azon alól is redukálhatóvá válnék, és kell is, hogy redukáltassék, nemcsak általános népszaporodási szempontból, hanem mert egyedül így remélhetünk rocompensációt, a lassan bár, de folyton csökkenő születési, és a magas kivándorlási aránnyal szemben, — és másrészt nyilvánvalóvá teszi a hazai izraeliták erősebb mérvű szaporodásának titkát, mely nem a születési szaporaságban, hanem a halálozások kedvező arányában keresendő.

A halálozások mellett a kivándorlások is csökkentették, főleg némely vidéknek népességét annyira, hogy az, — Mosony és Szepes megyék példája szerint, — daczára a születési szaporaságnak, kisebb-nagyobb arányokban megfogyott.

A kivándorlási hajlam mérveinek szelidítése, leginkább a közgazdaság- és jóléti viszonyok fejlesztése és megszilárdítása által történhetik, — a mennyiben a magas színvonalat elért kivándorlási mozgalmat törvényekkel, kísérletekkel megakadályozni mindenféle célttévesztett törekvésnek bizonyult. A mai forgalmi viszonyok óriási mérvei mellett, talán némi eredményeket lehetne e téren oly intézkedések segélyével elérni, a melyek főleg a kivándorlók közmetiszolgáltató társadalmi osztályok közgazdasági és társadalmi helyzetét javítani alkalmassáknak bizonyulnak.⁴¹

Hazai népességünk azonban, redkivüli propagatív ereje mellett, a kivándorlások jelen magas arányai daczára is, — igen intensive szaporodhatnék, ha a halálozási arányszám — első sorban a gyermekhalálozás, legalább az európai átlagra leszoríthatóvá válnék.

Fájdalom! a legutóbbi évek tapasztalata azt látszik mutatni, hogy még nagyon hosszú időre kell lemondanunk, az iméntjelzett cél elérése lehetőségének reményéről! — Mert hazánk népessége míg az 1881—90. közötti decenniumban évenként átlag 1%-ot meghaladólag szaporodott tényleg, 1892-re a természetes szaporodás, a kivándorlások okozta veszteség betudása nélkül, 0,6%-ra szállt alá. — S hogy különösen az anyaországban változott e jelenség igen kedvezőtlené a nevezett évben, azt népesedésünk menete nyilvánvalóvá teszi, mert míg 1889-ben 143-, 1886-ban 193-, sőt 1884-ben 210 ezerrel haladta meg a születések száma az elhalálozásokét, 1892-ben e többlet csak 93 ezerre rugott, úgy, hogy ezen arányokon alul Európában csak Franciaország és a szerencsétlen Irland maradtak.

⁴¹ Geffken i. m. 967.

Hazánknak 1892. évi természetes népszaporodása u. i. összesen 0.6 —, tehát oly csekély százalékra rugott, a mihez hasonlóra az újabb aerában csak 1878- és 1888-ban akadunk. Országrészek szerint 1% -ot meghaladó népszaporodással csak a Tisza két partja birt, — nagyon csekély t. i. 0.3% volt az a Duna jobb parti vidékén, — a Tisza-Maros közén pedig a népesség, az ott uralkodott 40% -kes halálozás miatt, $1,556$ lélekkel v. is 0.01% -kal megfogyott.

Törvényhatósági városaink közül pedig az országos népszaporodási átlagot Budapesten kívül úgyszólván egy sem érte el, és kivált 1892-ben, több városunk, a halálozások nagy mérvei miatt, népességében megfogyatkozott. Igaz, hogy e kedvezőtlen állapotokat, főleg közkórházakkal bíró városokban, igen nagy részt, az ezen közegészségi intézetekben ápolts és elhalt, de más községekbe illetékes személyek okozták, — mely körülmény nem kevésbé járult a városok népszaporodási arányainak megrontásához. Míg ezelőtt csak leginkább Pozsonyban és Győrött mutatkozott e mozzanatot illető visszaesés, 1892-ben a következő 13 városban, u. m. N.-Váradon 0.1 , Selmecezen 0.7 , Szabadkán, Zágrábban, Aradon $1-2$, Zomborban, Újvidéken $5-6$, Eszéken, Temesvárt 9 -, és Baján 12% -kel haladták a születéseket a halálozások. »Hogy a szigorított közegészségügyi intézkedések, miféle eredményeket képesek elérni még a legtömöttebben élő tömegeknél is, azt fővárosunk példájában mutatjuk be, melynek születési többlete az országos átlagot eléri.«⁴²

Ami pedig az anyaország és a birodalom népességének, az 1891—2. évekre vonatkozó tényleges szaporodási mérveit illeti, azokat csak akkor határozhatnók meg kifogástalan pontossággal, ha a vándormozgalomnak ezen évekre vonatkozó arányait is ismernők; ámde az elmondottak szerint, e jelenségeket határozott számsorokba foglalni nem lévén képesek, csak kerülő úton, kalkulus segítségével szerezhethünk magunknak megközelítően megfelelő adatokat. Mivel közgazdasági viszonyaink a kérdéses években nem mentek jelentékeny változásokon keresztül, feltehetjük, hogy a kivándorlás mérvei is az 1881—90. évek átlagában mozogtak, — és azok akkori átlagos arányszámát, az utóbbi két év vándormozgalmára alkalmazva, az előállott egy-egy évi népesökkenést az anyaországban 22.9 -, a birodalomban pedig 20.3 ezerre véve, mivel a természetes szaporodás 1891-ben az anyaországban $138,829$ -, a birodalomban $161,430$ -, 1892-ben pedig $89,956$ illetve $94,169$ főre rugott, — a tényleges népszaporodást, a kivándorlások okozta átlagos veszteségek levonása után 1891-ben az anyaországra nézve 115.7 -, a birodalomra nézve 161.4 -, 1892-ben pedig 67.0 -,

⁴² Magyarország. 1892. évi népmozg. Közg. és Stat. Szemle 1894. jan. f.

illetve 73.₈-, es így e két évben összesen 182.₇-, illetve 214.₉ ezer főre tehetjük, — a mely népszaporodás 1891-ben az anyaországra vonatkozólag 0.₇₅-, a birodalmra pedig 0.₇₇ %-nak, 1892-ben csak 0.₄₄-, illetve 0.₄₂ %-nak felel meg.

Az így kiszámított, s a tényleges népszaporodás mennyiségét kitüntetni hivatott fenti összegeket, az 1890-iki népszámlálás által megállapított népszámhoz csatolva, az anyaország népessége az 1892. év végén 15,414-, a birodalomé pedig 17,677 ezer lélekre volna tehető.

Habár népességünk szaporodási mérvei alakulásának jövő képét, ez idő szerint, mivel eddig csak a népszámlálást követő két évre vannak e jelenségeket illető hivatalos adataink, még csak nem is sejthetjük; habár az 1891—2. év népesedési eredményei a velük szemben jogosan táplált várakozásnak nem is feleltek meg minden irányban: annak daczára mindezen körülmények egészben véve, — főleg, mivel a m. kir. belügyminiszternek az ország 1893. évi közegészségügyének állapotára vonatkozó s a törvényhozás elé terjesztett jelentéséből örvendetesen kitetszik, hogy a javulás a közegészségügy egész vonalán megindult, s hogy különösen a halálozások száma, a megelőző évhez viszonyítva, majdnem 40,000-rel csökkent —, csak azon régi tapasztalatot látszanak igazolni, hogy népességünk állandóan igen magas színvonalon álló termékenysége mellett, a halálozásoknak, bár szintén állandóan nagy, de hullámzó áramlatai miatt, változó arányokban szaporodik. Egyes kedvezőtlen befolyások okozta csorbákat, a reájuk bekövetkező szerencsés évek nemcsak elsimítják, hanem a népesség számát érezhetően felduzzasztják is, mint azt a hazai statisztika, az 1890-iki népszámlálás nagyszerű eredményeivel, a silány 1880-iekkel szemben, kézzelfoghatólag és fényesen igazolta.

Az az egy azonban bizonyos, hogy Magyarország népessége, és első sorban az államot alkotó és fentartó magyar elem, az európai átlagot állandóan magasán meghaladó születési arányszámában bírja a gyors népnövekvés legnélkülözhetlenebb előfeltételét. Ha pedig az e téren jogosan táplált remények nem is valósulnak meg minden időben, azt mint láttuk nem megváltozhatlan physikai okoknak, amelyek népesedési mozgalmunkat mintegy békókba szorítva, ereje teljes kifejtésében akadályoznak, hanem nagyrészt égalji, hőmérséki, helyi, családi, társadalmi stb. —, tehát a törvényhozás, közigazgatás, a társadalom, de leginkább a szellem-erkölcsi nevelés emelése által leküzdhető behatásoknak és körülményeknek kell betudnunk. És éppen ezért kell az utóbb említett tényezőknek kezét fogva szövetkezniök, hogy vállvetett munkásságuk és cselekvőségük teljes kifejtése mellett, azon leghazafiasabb cél érde-

kében, amely a magyar birodalmi népesség-, első sorban a magyar elem számbeli szaporodása akadályainak eltávolítása, — főleg a rendkívüli magas arányokban jelentkező halálozások csökkentése által van kijelölve —, összhangzatosan működhesenek, hogy így hazánk népesedése biztos és kedvező alapokra fektetve, helyes irányban és akadálytalanul fejlődhessen, és evvel elég legyen téve az Írás következőleg kifejezett kívánatának: »Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és legyetek urai!«⁴³

Ezzel a megnyitási ünnepély véget ért.

A tanári karra vonatkozólag a következő adatok említendők:

Dr. Magyary Géza, a peres és perenkívüli eljárás, kereskedelmi és váltójog ny. rk. tanára a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister urnak 1894. évi augusztus hó 7-én 36970. sz. a kelt rendeletével ugyanerre a tanszékre ny. r. tanárrá neveztetett ki s fizetése augusztus hó 15-től utalványoztatott.

Dr. Nagy Ernő, a politika és m. közjog ny. r. tanára a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister urnak 1895. évi jan. 5-én 357. sz. alatt kelt rendeletével a második ötödévi 100 frtnyi fizetési pótlék élvezetébe lépttetett elő.

Ugyancsak Dr. Nagy Ernő ny. r. tanárt a m. tudományos Akadémia f. évi nagy-gyűlésén levelező tagjává választotta, mely kitüntetése alkalmából az igazgató őt a f. évi május hó 15-én tartott rendes havi értekezletben melegen üdvözölte, a kar pedig megválasztatása fölötti örömeinek a jegyzőkönyvben adott kifejezést.

A lefolyt tanév nevezetesebb eseményei a következők:

1894. évi okt. 4-én mint ő csász. és apostoli kir. Felsege legmagasabb nevenapján a tanári kar s az akadémiai ifjuság testüleg megjelent a l. sz. székesegyházban tartott ünnepélyes hálaadó isteni tiszteleten.

⁴³ Genesis I. 28.

1895. évi január 23-án érkezett le nm. Dr. Wlassics Gyula újonnan kinevezett vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr körlevele, melyben tudatja, hogy a ministerium vezetését január 16-án átvette s egyuttal felkéri az igazgatót, hogy őt hivatalos működésében hathatósan támogatni sziveskedjék.

Erre a kar még ugyanaznap a következő üdvözlő feliratot intézta a ministerhez:

Nagyméltóságú

Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Minister úr!

Kegyelmes Urunk!

Midőn a f. hó 16-án 129. eln. sz. a. kelt körleveléből arról értesültünk, hogy Nagyméltóságod az ő cs. és apostoli kir. Felsége által reá ruházott vallás- és közoktatásügyi ministeri tárczát átvette, legott egyhangulag elhatároztuk, hogy Nagyméltóságodhoz ebből az alkalomból üdvözlő feliratot intézünk, a melyben egyrészt Nagyméltóságodnak őszinte szerencsekívánatainkat nyilváníjtjuk, másrészt pedig amaz indokolt reményünket fejezzük ki, hogy bizonyára Nagyméltóságod is abban a meggyőződésben van, hogy az életkepes vidéki jogakademiákat, melyek hazai speciális viszonyaink között nálunk a kisebb vidéki egyetemeket pótolják, a közjó és a közművelődés szempontjából korszerűleg fejleszteni és megerősíteni szükséges.

Ugyanazért üdvözljük Nagyméltóságodat. őszintén óhajtván, hogy a Mindenható az átvállalt nehéz munkához Nagyméltóságodnak lankadatlan erőt, egészséget és kitartást adjon.

Magunkat hathatós kegyeibe ajánlva, maradtunk mély hódolattal

Nagyváradon, 1895. jan. 23-án

alázatos szolgálai

Dr. Bozóky Alajos,
kir. tanácsos, igazgató.
(s a többi aláírások.)

Mire a következő válasz érkezett:

Nagyságos Dr. Bozóky Alajos, királyi tanácsos és kir. jogakadémiai igazgató urnak

Nagyváradon.

M. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterre történt ki-

neveztetésem alkalmából kifejezett szerencsekívánatokért fogadja és tolmácsolja őszinte köszönetemet.

Budapesten, 1895. január hó 28-án.

Tisztelettel

Wlassics Gyula, s. k.

A f. évi közoktatásügyi államköltségvetés tárgyalása alkalmával az új minister úr ő nagyméltósága elismerőleg és jó indulatról tanuskodó módon nyilatkozván az életképes vidéki jogakademiákról, a tanári kar szemben azokkal a hírekkel, melyek szerint a tervbe vett egységes államvizsgálat megtartására csupán a két magyar egyetem székhelyén fognának vizsgálati bizottságok szerveztetni, a következő feliratot intézte ő nagyméltóságához:

Nagyméltóságú

Vallás- és Közoktatásügyi Minister Ur!

Tekintettel arra, hogy Nagyméltóságod a folyó évi állami költségvetés tárgyalása alkalmával kijelentette, hogy a régebbi idő óta kontemplált egységes elméleti jogi államvizsgálatot, mely a mostani kötelező jogtudorságot lesz hivatva pótolni, már a közel jövőben fogja szervezni, a tanári kar a folyó évi február 22-én saját elnökletem alatt tartott értekezletében elhatározta, hogy felkéri Nagyméltóságodat, miszerint az új alapon szervezendő államvizsgálati bizottságokat ne csupán Budapesten és Kolozsvártt, hanem a kir. táblai székhelyeken lévő jogakademiák mellé is felállítani méltóztassék, minthogy különben még az életképes jogakademiák is sokkal súlyosabb helyzetbe jutnának, mint a minőben a mostani kötelező jogtudorság miatt vannak, a mennyiben most legalább az elméleti államvizsgálatokat is az akademiákon lehet letenni, holott ha még ettől a jogtól is foszlatnának meg az akademiák, akkor az egyetemi jogi karok túl népessége még rohamosabban emelkednék az akademiák hallgatóságának rovására.

Mély hódolattal maradván

Nagyváradon, 1895. évi márczius 9-én

alázatos szolgálja

Dr. Bozóky Alajos,
kir. tan., igazgató.

Agliardi A. pápai nunczius látogatása.

Ritka kitüntetésben részesült akademiánk az által, hogy *Agliardi Antal* pápai nunczius ó nagyméltósága abból az alkalmából, hogy harmadfél napon át főmagasságú Dr. Schlauch Lőrincz nagyváradai bíboros-püspök úr vendége volt, magas látogatásával szerencsétlenül méltóztatott.

Mínt hogy az illusztris vendég látogatása előre jelezve volt, a tanári kar kedves kötelességének tartotta, hogy előbb maga menjen el tisztelegni a nunczius úr ó nagyméltóságához.

1895. évi ápril 23-án tehát a jogtanári kar, élén az igazgatóval, a püspöki rezidenciába kocsizott, hogy a többi küldöttségek során szintén bemutassa hódoló tiszteletét. A kir. kath. jogakademiát ó nagyméltósága mint harmadik küldöttséget fogadta.

Dr. Bozóky Alajos a következő beszédet intézte a pápai követhöz:

Excellentissime ac Reverendissime Domine Nuncie

BCU Cluj / Central Library Cluj
Apostolice!

Cum civitas Sancti Ladislai Regis condam Hungariae rarissima ista occasione gaudet, quod Excellentiam Vestram intra muros suos salutandi fortunam habeat, Regia Academia Juris quoque optavit summa cum devotione sinceram salutem suam Excellentiae Vestrae offerre, ardentem cupiens, ut quas apud elati animi Eminentissimum Dominum Cardinalem nostrum horas acturus sit, iucunda memoria teneat.

Deus ter optimus Excellentiam Vestram sanam incolumem sospitemque quamdiutissime conservet!

Vivat!

Mire a nunczius ezeket mondotta:

Iuvat me percepisse huius Academiae Iuris vota. Vos iuri studetis et iustitiae, quae regnorum fundamentum est. Iuris studio incumbitis, illius iuris, quod Romani in Codice, in Institutionibus Pandectis et Novellis aliisque iuris fontibus tanta cum laude colebant; et cuius titulo ipsa vestra Academia quasi Romana appellari meretur. Huic iuri et iustitiae pro munere vestra in hac celebri Academia incumbite sub auspiciis celeberrimi vestri Principis; huiusque Regni filios ad emolumentum Ecclesiae, Patriae et Societatis in iustitiae et iuris scientia erudite.

Vivatis!

A beszéd után Dr. Bozóky Alajos bemutatta a tanárokat, kikkel a nuncius sorban kezet fogott, mindegyikhez intézve egy-egy szíves szót.

Másnap látogatta meg a magas vendég a jogakademiát.

Jóllehet csak 10 órára volt jelezve *Agliardi* A. jövetele, már 9 óra felé gyülekezni kezdett a közönség az Uri-utczán a jogakademia előtt s türelmetlenül várta a magas vendéget. A jogász ifjuság is majdnem teljes számban jelent meg, legnagyobb része fekete salon ruhában, kik az utczai vasrácsos kapu előtt állottak fel. 10 óra után néhány perczel hatalmas éljenzés jelezte *Agliardi* megérkeztét, ki *Nogáll* püspökkel egy kocsiban jött meg. Kiséretében voltak még *C. Montagnini* di *Mirabella* titkár, *Wolafka* Nándor prépost-kanonok, *Bundala* Mihály központi papnöveldei lelkiigazgató, *Fetser* Antal szentszéki jegyző.

Az akademia kapujában Dr. *Bozóky* Alajos igazgató várta a magas vendéget a tanári karral, mely teljes számban megjelent.

Az igazgató: »Deus adtulit illustres hospites nostros« üdvözléssel fogadta *Agliardi*t s együtt mentek fel a díszterembe, hová a közönség és a jogász ifjuság szünni nem akaró óriási éljenzése közben, kísérete is követte.

A zsufozásig megtelt díszteremben dr. *Bozóky* Alajos a következő latin beszédet intézte az illustris vendéghez:

Excellentissime ac Reverendissime Domine Nuncie
Apostolice!

Annales nostrae Academiae Regiae Juris fulgentibus litteris reddent posteritati excelsi illius momenti memoriam, cum Summi Pontificis Egregius Nuncius Apostolicus visendi causa limina nostra intrare dignatus fuerit. Pro singulari hoc erga nos favore dignetur, quaeso, benignissime accipere Excellentia Vestra humillimas nostras gratias persuasumque sibi habere, nos omni tempore Altissimae Sedi Apostolicae homagiale reverentiam et debitum honorem semper praestituros.

Vivat Excellentissime Domine ad maiorem Dei et quam tanta cum laude, circumspectione et dignitate representat, Ecclesiae universae gloriam ad multos annos!

Erre a nunczius ezeket mondta:

Gaudeo de occasione hanc Regiam Academiam visitandi.

Orator amplissimus dixit: tabulis annalium Vestrorum manere inscriptam meam in aedibus his praesentiam; ego autem fateor, quod tabulis cordis mei manebit mihi inscripta Vestra benevolentia, qua in aedibus his me excepistis, in quibus iuventus in iure ergo et in iustitia instruitur ad emolumentum Regni, quod gloriosus rex Stephanus fundavit.

Gaudeo de Vestris erga Sanctam Sedem sensis et auctor ero, ut haec ad notitiam Beatissimi Patris perferam.

Precor Vos, ut, qua excellitis, pietati erga Patriam semper iungite religionem, quae cum summum animae sit bonum, ipsius etiam Patriae et Societatis praecipuum est fundamentum.

Vivatis!

A meg-megújuló éljenzések után a nunczius megtekintette az igazgatói szobákat, az alap- és államvizsgálati termet, egy tantermet és a könyvtárt, hol a látogatás megörökítése céljából, az akadémia levéltára számára nevét leírta egy iv fehér papírra, határozott erős vonásokkal: *Antonius Agliardi Archiepiscopus Caesariensis Nuntius Apostolicus.*

Ezután legnagyobb meglepedettségét és örömét fejezte ki a látottak felett s felkérte az igazgatót, hogy tudassa az ifjúsággal, hogy tiszta szivéből kívánja, hogy egykor a haza derék és vallásos fiaivá legyenek.

Erre dörgő éljenzések között környezete és a jogakadémia tanári kara kíséretében átment gyalog a főgymnásiumba.

Mindkét napon a bíboros házigazda illustris vendége tiszteletére fényes díszebédet adott, a melyre a jogtanári kar is hivatalos volt.

* * *

Az előadások a felsőbb helyen jóváhagyott leczkerend szerint a törvényes szünetek kivételével mult évi sept. 16-tól f. é. junius 1-ig bezárólag tartattak. Megemlítendő, hogy egyrészről a junius hónap elejére esett pünködsdi ünnepek, másrészről a junius hó 4-én tartott Nagyvárad kerületi tornaverseny miatt a tanévet pár nappal hamarabb kellett berekeszteni. Gyakorlati előadásokat az idén is tartottak, még pedig dr. Bozóky Alajos a pandektajogból, dr. Persz Adolf a jogtörténetből, dr. Nagy Ernő a magyar közjogból, dr. Hoványi Gyula a jogbölcsészettől és a büntetőjogból.

Az alap- és évvégi elméleti államvizsgálatok f. évi junius hó 10-től 22-ig tartattak; a tanévet ünnepélyesen berekesztő

Te Deum folyó évi június hó 16-án tartatott a prémontrei templomban.

Részvétét fejezte ki a kar néhai *Albrecht* fhg. ő fensége elhunya alkalmából a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister útján Ő es. és apostoli kir. Felségének, továbbá *Beöthy Andor* alispán halála alkalmából Biharvármegyének, Misley Gyula joghallgató elhunya alkalmából, az ő édes atyjának, Korn Lajos pedellus temetésén pedig testületileg megjelent.

V. A TANÁROK IRODALMI MŰKÖDÉSE.

Dr. *Bozóky Alajos* igazgató-tanártól megjelentek:

1) Megnyitó beszéd a tanév elején; lásd jelen Almanach 7 s k. ll.

2) A családi jog kodifikációja; 2 közlemény a Kath. Szemle VI. kötetében, 354—393. és 517—534. ll.

3) Ehrlich, D. stillschweigende Willenserklärung, Berlin 1893. Ismertetés a Jogtudományi Közlöny 1895. évf. 1. számában.

4) Keresztény szocializmus; a Kath. Szemle IX. kötetében 3—19. ll.

5) A közoktatásügyi vitához, szózat a jogakademiák fejlesztése érdekében; a Magyar Ujság cz. politikai napilap 1895. évi 27. számában.

6) A hallgatólagos akaratnyilvánításról. Budapest 1895. 60. l. A magyar jogász-egylet értekezései között. XI. kötet, 4 füzet.

7) Die Hochschulen Ungarn's; a müncheni Akademische Revue 1895. évfolyam, márczius havi füzetében. 338—341. ll.

Dr. *Sipos Árpád* ny. r. jogtanártól megjelent:

A bányatörvényjavaslat. Birálat és ismertetés, 11 közlemény; a »Jog« 1895. évfolyamában és külön lenyomatban. Budapest 1895. 68. l.

Dr. *Persz Adolf* ny. r. jogtanár

A »Tiszántúl« című politikai napilapot szerkesztette 1895. jan. 1. óta.

Dr. *Nagy Ernő* ny. r. jogtanártól megjelentek:

1) Az alsóház viszonya a felsőházhoz, a Nagyvárad cz. napilap 1894. év folyamában.

2) A lengyel alkotmányról, u. o. és az Athenaeum 1895. év folyamában.

3) Közjogi czikkek a Pallas-féle Nagy Lexikon VI., VII., VIII. és IX. kötetében.

Dr. *Szolicsányi Huyó* ny. r. jogtanártól megjelent:

Hazánk népszaporodási viszonyainak méltatása; lásd jelen Almanach 17. s köv. lapjait.

Dr. *Magyary Géza* ny. r. jogtanártól megjelent:

A cheque, a m. jogászegyleti értekezések között XI. köt. 2. füzet. Budapest 1895. 29 lap.

Dr. *Nemes Imre* magántanártól megjelentek:

1) Dr. Bozóky Alajos: Valláserkölcsei viszonyok a római császárság fénykorában. Ismertetés a Bölcséleti folyóirat 3. füzetében. Budapest 1894.

2) Reichard Zsigmond: Az erkölcsi érzés. Ismertetés u. o. a 4. füzetben. Budapest 1894.

Dr. *Károly Irén* magántanártól megjelentek:

1) »A gáz- és vízvezeték elektromossága« a Math. és Fizikai Lapok 1895-i évfolyamában.

2) Czikkek a természettudományok köréből, a Szabadság cz. napilap 1895-i évfolyamában.

A tanárok irodalmi működését a lefolyt évben is lényegesen előmozdította ama szives készség, melylyel a budapesti m. k. t. egyetem könyvtára a kívánt műveket rendelkezésre bocsátotta, a miért e helyen az akadémiai igazgatóság forró köszönetét nyilvánítani kedves kötelességének ismeri.

VI. IFJUSÁGI EGYLETEK.

1. Joghallgatók segélyző egylete.

Elnök: Cziffra Kálmán III. éves joghallgató.
 Alelnök: Bartos Adorján II. éves joghallgató.
 Főjegyző: Ertsey Péter II. éves joghallgató.
 Pénztáros: Vattay Albert II. éves joghallgató.
 Ellenőr: Nyiry Béla I éves joghallgató.

Bizottmányi tagok:

Czeglédy István, Zilahy Gusztáv, Giraud Árpád, Vattay Gábor, Kelen Jenő, Barcziházi Bárczy Lőránd joghallgatók.

Az egylet alaptőkéje ebben az évben is jelentékenyen, névszerint 9470 frt 59 krajczárról 9570 forint 59 krajczárra emelkedett.

Segélyezésben részesült 18 joghallgató. Segélyezésre fordított összesen 445 frt.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

2. Önképző- és Olvasó-egylet.

Elnök: Zilahy Gusztáv IV. éves joghallgató.
 Alelnök: Nagy Zoltán III. éves joghallgató.
 Főjegyző: Túry Endre III. éves joghallgató.
 Pénztáros: Olasz Zoltán II. éves joghallgató.
 Ellenőr: Nagy Zoltán II. éves joghallgató
 Könyvtáros: Szathmáry Mihály II. éves joghallgató.
 Aljegyzők: Bige Sándor, Földesy Gyula és Némethy Ferencz I. éves joghallgatók.

Bizottmányi tagok:

Beliczay Kornél, Buday Antal, ifj. Kocsán János, ifj. Winkler Lajos IV. éves, Imrik Gusztáv, Misley Gyula, Róz Jenő, Tóth Ferencz III. éves, Beöthy Lajos, Döry István, Ertsey Péter, Tanay Gusztáv II. éves, Eleméry Ferencz, Fried Sándor, Giraud Árpád, Nyiry Béla I. éves joghallgatók.

Az egylet tagjainak száma 60 volt; a körbe járt 16 napi-, heti- és szaklap, ezek között díjtalanul a Budapesti Hírlap, Magyar Ujság, Szabadság.

A lefolyt évben 1894. október 6-án és november 1-én gyász-, és 1895. márczius 15-én hazafias ünnepélyt rendezett; résztvett a debreczeni III-ik diák-congresszuson; volt 8 bizottsági és 4 közgyűlés.

A kör jelenlegi vagyona a Nagyváradi Takarékpénztárban gyümölcsözőleg elhelyezett 1057 frt 85 kr.

VII. A TANÁROK ÉS AZ ÁLTALOK ELŐADOTT TANTÁRGYAK ÁTNÉZETE.

A tanárok neve	Tanító hivatali minőség	Tanszakma	Előad. nyelv	Heti órák száma		Észrevétel
				I.	II.	
				félév		
Dr. Bozöky Alajos	kir. tanácsos, igazgató, ny. r. tanár, képesített egyetemi magántanár	Római jog		10	10	Tanári éveinek száma: 27. (Azelőtt 1 $\frac{1}{4}$ évig a m. k. helytartó-tanácsnál és a közokt. m. k. ministeriumnál szolgált)
Dr. Sipos Árpád	ny. r. tanár, képesített egyetemi magántanár, hites köz- és váltó ügyvéd	Magy. magánj. Bányajog Osztrák magánjog		11	10	Tanári éveinek száma 25 $\frac{1}{2}$.
Dr. Molnár Imre	ny. r. tanár, képesített egyetemi magántanár	Nemzetgazdaszat Pénzügytan M. pénzügyitörvények Tételes nemzetközi jog		11	9	Tanári éveinek száma: 26. (Három évig segéd-tanár volt)
Dr. Persz Adolf	ny. r. tanár, képesített egyetemi magántanár, h. ügyvéd	M. alkotm. és jogt. Európai jogt. Egyházi jog		12	8	Tanári éveinek száma: 20.

A tanárok neve	Tanító hivatali minőség	Tanszakma	Előad. nyelv	Heti órák száma		Észrevétel
				I.	II. félév	
Dr. Nagy Ernő	ny. r. tanár, képesített egyetemi magántanár	Politika Encyclopaedia. Magyar közjog A XIX. század tört.		12	8	Tanári éveinek száma: 15.
Dr. Horványi Gyula	ny. r. tanár, képesített egyetemi magántanár	Jogbölcseészet Büntetőjog		11	9	Tanári éveinek száma: 10.
Dr. Szolcsányi Hugó	ny. r. tanár, képesített egyetemi magántanár	M. közigazgatási jog Statistika. Művelődéstört.		11	11	Tanári éveinek száma: 21.
Dr. Magyary Géza	ny. r. tanár, képesített egyetemi magántanár	Törvénykezési eljárás, keresk. és váltó jog		11	9	Itteni tanár 3 év óta. (Azelőtt 2 évig Kecskeméten jogtanár volt)
Dr. Nemes Imre	képesített egyetemi magán-, fő-reáltanodai ny. r., akad. magántanár	Bölcseészet		4	—	Itten töltött tanári éveinek száma: 21.
Dr. Horványi Ferencz	orvostudor, városi tisztii fő- és egyházmegyei orvos, akad. magántanár	Törvényszéki orvostan Közegészségstan		2	2	Tanári éveinek száma: 15 1/2.
Dr. Károly Irén	képesített főgymn. ny. r. tanár, akad. magántanár	Államszámviteltan		—	2	Itteni mtanár 4 1/2 év óta.

VIII. AKADÉMIAI HALLGATÓK.

1. Beígatott ny. hallgatók.

N é v	Tan- félév	N é v	Tan- félév
I. évesek.		Szkalák József	1 2
<i>a) rendes hallgatók:</i>		35Themleitner Gyula	1 2
*Akantisz Ödön	1 2	Turteltaub Dávid	1 2
Ámon Károly	1 2	Varga Lajos	1 2
Bárcziházi Bárczy		Voda György	1 2
Lóránd	1 2	Wohl Ernő	1 2
Bige Sándor	1 2	<i>b) rendkívüli hallgatók:</i>	
5*Burdán Tivadar	1 2	40Kiss György	1 2
*Butyiri Flóris	1 —	Kohn Dávid	1 —
Dérczy Ferencz	1 2	Kolb Géza	1 2
Ehrlich Jenő	1 2	Sztachó Károly	1 2
Eleméry Ferencz	1 2	Zilahy Sándor	1 2
10Földessy Gyula	1 2	II. évesek.	
Fried Sándor	1 2	Algay Vilmos	1 2
*Geher Lambert	1 2	Bartos Adorján	1 2
Giraud Árpád	1 2	Bazár Gyula	1 —
*Görög Miklós	1 2	Beöthy Lajos	1 2
15Kelen Jenő	1 2	5Bozóky Géza	1 2
Koszté Gyula	1 2	Czeglédy István	1 2
Krisán Aurél	1 2	Dekanics István	1 2
*Manea Konstantin	1 2	Dipold Károly	1 2
*Markus Mihály	1 2	*Dogariu György	1 2
20Márton István	1 2	10*Dőry István	1 2
Mátyus Zsigmond	— 2	*Drimba György	1 3
Mester Károly	1 2	Ertsey Péter	1 2
Miskovszky Jenő	1 2	Gaita János	1 2
Moldoványi László	1 2	Gyenge Béla	1 2
25Muntean Amadeus	— —	15Jacobi Andor	— 2
*Némethy Ferencz	1 2	*Jancsó Károly	— —
Nyiry Béla	1 2	Kabos Béla	1 2
*Pincze Aurel	1 2	*Kicsin Remus	1 2
Polacsek Ármin	1 2	*Kirillovics Pál	1 2
30Sarkady Imre	1 2	20Klobusiczky László	1 2
Schönzweig Béla	1 2	Kolb Árpád	1 2
*Schweiger Jenő	1 2		
Sipos Béla	1 2		

N é v	Tan- félév	N é v	Tan- félév
Körössy Endre	1 —	Kenéz Sándor k.	— —
Markbreit Jenő	1 2	Knapp Sándor	1 2
Markovits Vincze	1 2	†Misley Gyula	— —
25Masika Miklós	1 2	*Misley Kálmán	1 2
Miháli Szalvator	1 2	20Nagy Zoltán	1 2
Nagy Zoltán	1 2	Niedermann Antal	1 2
Olasz Zoltán	1 2	Róz Jenő	1 2
*Papp Károly	1 2	Salacz Aladár	1 2
30Petrucz Aurel	1 2	Szabó Aurel	1 2
*Reinisch János	1 2	25Tóth Ferencz	1 —
Rozvány István	1 2	Turcsányi Ferencz k.	— —
Serly Jenő	1 2	Tury Endre	1 2
*Sipos Gyula	1 2	Vajnovszky Vincze	1 2
35Stern Lajos	1 2	Vandlik Virgil	1 2
Szathmáry Mihály	1 2	30Vasadi János	1 2
Tanay Gusztáv	1 2	Weinmann Viktor	1 2
*Tátray Kálmán	1 2	Zajka János	— —
Tóth Béla	1 2		
40Tóth Ferencz	2 2	IV. évesek.	
Vattay Albert	1 2	Bekker István	1 2
Vattay Gábor	1 2	Beliczay Kornél	1 2
Weisz Bernát	1 2	Dr. Brán Felicián v.	1 —
		*Buday Antal v.	1 —
III. évesek.		5Daraban Endre k.	— —
Benkő Sándor k.	— 2	*Gubicza Ádám v.	1 —
Cziffra Kálmán	1 2	*Gyöngyössy István v.	1 —
Dobosi Endre k.	— —	Hraball Ottó	1 2
Engel Vilmos	1 2	*Ille Andor	1 2
5Des Echerolles		10Kertész Mór v.	1 —
Kruspér Sándor	1 2	Klie Antal v.	1 —
Ferencz Ágoston	1 2	*Kocsán János	1 2
*Fildán Emil	1 2	Ormós Imre v.	1 —
Gropsán Mihály	1 2	*Orosz Mihály v.	1 —
Grosz Rezső k.	— —	15*Papp Károly k.	— —
10Halász Lajos	— —	*Rácz János v.	1 —
Hermann Aladár	1 2	Sinkay Tráján v.	1 —
Imrik Gusztáv	1 2	Szabó Ákos v.	1 —
Istvánffy István	1 2	*Wawrek Kálmán v.	1 —
Jaczkovits János	1 2	20Winkler Lajos t.	1 —
15Kaminszky János	1 2	Zilahy Gusztáv v.	1 —

Összesen: 140.

- Jegyzetek:** A *-gal jelöltek ösztöndíjasok.
 A k.-val jelöltek katonák.
 A v.-vel jelöltek a 7. félév végén végbizonyítványt nyertek.
 A kiknek neve mellett félév nincs kitéve, azok elmaradtak.

2. Vizsgálati engedélyt nyertek :

az I. alapvizsgálatra :

- Csép József, m. kir. zálogházi pénztáros Budapesten.
 Csobánczy Pál, m. kir. államrendőrségi s.-tiszt Budapesten.
 Dasko Áron, kir. jbirósági s. telekkönyvvezető Szt.-Endrén.
 Deschán Dezső, vizszabályozó társulati tisztviselő Nagy-
 Sz.-Miklóson.
- 5 Fogarassy Adolf, alsó-árpási járás irnok Fogaras m.
 Gólya Béla, m. kir. posta- és távirótitest Nagyváradon.
 Hickmann Károly, m. kir. adó-ellenőr Dettán.
 Hoffmann Géza, m. kir. bányaesküdt Abrudbányán.
 Plachy István, szolgabíró Szirákon.
- 10 Unterreiner Jakab, adóhivatali tiszt Temesvártt.

A II. alapvizsgálatra :

- Bázár Gyula, főreáltanodai r. kath. hittanár Nagyváradon.
 Csobánczy Pál, m. kir. államrendőrségi s.-tiszt Budapesten.
 Deák Lajos, kir. tszéki irnok Nagyváradon.
 Deschán Dezső, vizszabályozó társulati tisztviselő Nagy-
 Sz.-Miklóson.
- 15 Niedermann Antal, bpesti t. egyetemi joghallgató.
 Plachy István, szolgabíró Szirákon.
 Trischler Károly, megyei alszámvevő Zomborban.
 Vajnovich Péter, városi aljegyző Verseczen.

A jogtudományi államvizsgálatra :

- Deák Lajos, kir. tszéki irnok Nagyváradon
- 20 Heczler Gyula, végzett bpesti t. egyetemi joghallgató.
 Markovits Márton, végzett egri joglyceumi hallgató.
 Plachy István, szolgabíró Szirákon.
 Szathmáry Béla, végzett bpesti t. egyetemi joghallgató.
 Trischler Károly, m. alszámvevő Zomborban.

Az államtudományi államvizsgálatra :

- 25 B. Baross Dezső, közigazgatási joggyakornok Orosházán.
 Deák Lajos, kir. tszéki irnok Nagyváradon.

Plachy István, szolgabíró Szirákon.
Trischler Károly megyei alszámvevő Zomborban.

Az államszámvitelre beiratkoztak:

Dr. Brán Felicián
Kutiák Rezső
Magyary Jenő

Steiner Kálmán
Sztarill Sándor
Vásárhelyi Zoltán.

Az intézetet általában látogatók száma 174 volt. A beigatott nyilvános joghallgatók számánál a múlt évihez képest gyarapodás 4, a vizsgaengedélyt nyert egyének számánál gyarapodás 7, az államszámviteltant hallgató tisztviselőknél gyarapodás 3, általános gyarapodás 14.

A nyilvános joghallgatók között származás szerint volt: Abauj-Torna megyei 1, Alsó-Fehér megyei 1, Arad megyei 9, Békés megyei 14, Bereg megyei 1, Biharmegyei 59, Brassó megyei 1, Csanád megyei 4, Csongrád megyei 2, Háromszék megyei 2, Hajdu megyei 1, Heves megyei 2, Jász-Nagy-Kún-Szolnok megyei 5, Krassó-Szörény megyei 4, Mármaros megyei 1, Pest-Pilis-Solt megyei 3, Pozsony megyei 2, Szabolcs megyei 3, Szathmár megyei 12, Szerém megyei 1, Szilágy megyei 2, Temes megyei 3, Torontál megyei 1, Turóc megyei 1, Udvarhely megyei 1, Ugocsa megyei 1, Veszprém megyei 1, Zala megyei 1, istriai (Ausztria) 1, összesen 140.

IX. A TANDIJ ALÓL EGÉSZEN S FÉLIG FELMENTETTEK KIMUTATÁSA.

Évfolyam		egészen	félíg	frt	kr
Az I. félévben	Az I. évfolyamban	—	6	69	—
	A II. évfolyamban	2	5	98	50
	A III. évfolyamban	—	1	12	50
	A IV. évfolyamban	1	3	57	—
	Összesen:	3	15	237	—

Évfolyam		egészen	félig	frt	kr
A II. félévben	Az I. évfolyamban	—	5	57	50
	A II. évfolyamban	2	5	102	—
	A III. évfolyamban	—	1	12	50
	A IV. évfolyamban	—	1	7	—
	Összesen :	2	12	179	—

Az egész évben tehát 32 joghallgatónak 416 frt 50 kr tandíj engedtetett el. Két első, négy másod, két harmad és egy negyed évi tanfolyambeli joghallgató tandíjfizetés nélkül kimaradt, a beigtatott önkéntesek szintén nem fizettek tandíjt.

Az ösztöndíjak, segélyegyleti díjak, elengedett tandíjak s a beteg-segélyző alapból utalványozott segélyek együttvéve 6055 frt 81 kr-ra rugtak.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

X. TANANYAG.

1. Kötelező tantárgyak:

Első félév	Első évfolyam	Bevezetés a jog- és államtudományokba, 2 óra. Római magánjog (institutiók), 8 óra. Magyar alkotmány és jogtörténet, 7 óra. Ethika, 4 óra.
	Második évfolyam	Nemzetgazdaszat, 6 óra. Magyar magánjog, 5 óra. Jogbölcészlet, 6 óra. A XIX. század története, 4 óra.
	Harmadik évfolyam Jogtudom. tanfolyam	Peres és peren kívüli eljárás, 5 óra. Osztrák magánjog, 6 óra. Magyar kereskedelmi és váltójog, 6 óra. Büntetőjog, 5 óra.
	Negyedik évfolyam Államtud. tanfolyam	Alkotmányi és kormányzati politika, 5 óra. Magyar közigazgatási jog, 5 óra. Magyar pénzügyi jog, 5 óra. Egyházi jog, 7 óra.

M á s o d i k f é l é v	Első évfolyam	Római magánjog (pandekták), 8 óra. Európai jogtörténet, 5 óra. Művelődéstörténet, 4 óra.
	Második évfolyam	Tételes nemzetközi jog, 3 óra. Pénzügytan, 4 óra. Magyar magánjog, 5 óra. Magyar közjog, 6 óra.
	Harmadik évfolyam Jogtudom. tanfolyam	Peres és peren kívüli eljárás, 5 óra. Magyar állam statisztikája, 5 óra. Büntetőjog, 5 óra.
	Negyedik évfolyam Államtud. tanfolyam	Speciál collegiumok.

2. Speciálcollegiumok.

Az első félévben 6 tanár hirdetett hetenkinti 19 órában 9 speciálcollegiumot, melyekre 256 joghallgató iratkozott be, a második félévben pedig 10 tanár hetenkinti 32 órában 17 speciálcollegiumot, melyeket 521 joghallgató látogatott; ugyanis számos joghallgató több speciálcollegiumot választott.

Az egyes collegiumokat a következő táblázat tünteti föl:

A tanár neve	Az előadás tárgya * Publicumok. † Kötelező collegiumok.	Hetenkinti óraszám	Hallgatók száma
<i>Az első félévben:</i>			
Bozóky	Római perjog	1	44
„	Gaius olvasása	1	46
Sipos	*Az örökösödési tjavaslat ismert.	1	49
Nagy	†A XIX. század története	4	40
Szolcsányi	Törvényhatóságaink és községeink szervezete és igazgatása	2	5
„	A statisztika elmélete	2	3
„	*Iparügyi igazgatás	1	2
Hoványi F.	Közegészségtan	2	22
Nemes	†Ethika	4	45

A tanár neve	Az előadás tárgya * Publicumok. † Köttelező collegiumok.	Hetenkinti óraszám	Hallgatók száma
<i>A második félévben:</i>			
Bozóky	Római örökjog	2	42
Persz	Jogtörténeti repetitorium	1	42
Sipos	Magyar magánjogi practicum	1	27
›	Magyar bányajog	2	14
Molnár	Államhitel	1	16
›	A nemzetgazdászat irodalomtörténete	1	19
›	†Tételes nemzetközi jog	3	40
Nagy	Közjogi gyakorlatok	2	38
›	*Az angol alkotmányról	1	49
Szolesányi	Közigazdasági statisztika	2	12
›	†Művelődéstörténet	4	46
Hoványi Gy.	*Jogbölcsészeti conversatorium	1	40
›	Szemelvények a jogbölcsészettől	1	34
›	Büntetőjogi gyakorlatok	2	26
Magyary	Kereskedelmi ügyletek	4	27
Hoványi F.	Törvényszéki orvostan	2	24
Károly	Államszámviteltan	2	33

XI. ÖSZTÖNDIJASOK.

Ebben a kimutatásban a jogszigorló és önkéntes ösztöndíjasok is be-foglaltatnak.

Ösztöndíjat a következő joghallgatók élveztek:

Az I. évfolyamban:

Akantisz Ödön, budai M. Terézia-félét	120	frittal
Burdán Tivadar, Gozsdu-félét	200	›
Butyiri Flóris, Gozsdu-félét	200	›
Geher Lambert, Jedlicska-Kondé-Szenczy-félét	30	›
5 Görög Miklós, Alapy-félét	150	›
Manea Constantin, Gozsdu-félét	200	›

Markus Mihály, Papp Tivadar-félét	250	frrtal
Némethy Ferencz,*) Jedlicska-Kondé-Szenczy-félét	15	»
Pincze Aurél, Gozsdu-félét	200	»
10 Schweiger Jenő,*) Winterhalter-félét	45	»

A II. évfolyamban:

Dogariu György, Gozsdu-félét	200	»
Döry István, Alapy-félét	210	»
Drimba György, Gozsdu-félét	300	»
Jancsó Károly,**) Alapy-félét	210	»
15 Kicsin Remus, Gozsdu-félét	100	»
Kirillovics Pál, Gozsdu-félét	200	»
Masika Miklós,*) Fogarassy-félét	19.49	
Papp Károly,*) Jedlicska-Kondé-Szenczy-félét	15	»
Reinisch János, Senator Tartler-félét	400	»
20 Sipos Gyula, Fodor-félét	60	»
Tátray Kálmán, Jedlicska-Kondé-Szenczy-félét	30	»
Papp Károly,*) Jedlicska-Kondé-Szenczy-félét	15	»

A III. évfolyamban:

Fildán Emil, Gozsdu-félét	300	»
Gropsán Mihály, Gozsdu-félét	300	»
25 Imrik Gusztáv, Alapy-félét	210	»
Misley Kálmán, gf. Wenckheim Frigyes-félét	250	»

A IV. évfolyamban:

Buday Antal,***) Jedlicska-Kondé-Szenczy-félét	15	»
Gubicza Ádám, Alapy-félét	210	»
Gyöngyössy István, Alapy-félét	210	»
30 Ille Andor, Gozsdu-félét	180	»
» » Faur-félét	120	»
Kocsán János, Jedlicska-Kondé-Szenczy-félét	30	»
Orosz Mihály,***) Jedlicska-Kondé-Szenczy-félét	15	»
Papp Károly, Jövedéki-bírság-alap-félét	200	»
35 Rácz János, Birta-félét	200	»
Wawrek Kálmán, Alapy-félét	210	»

*) Csak a II. félévben.

***) Még az I. félévben a budapesti egyetemre távozott.

***) Csak az I. félévben.

XII. VIZSGÁLATOK.

Az 1874. évi Szabályzat 52. §-a értelmében a joghallgatók előmenetelének figyelemmel kísérése szempontjából sűrűen tartattak colloquiumok nemcsak a kötelező, hanem egynémely speciálcollegiumokból is, az összes colloquiumok száma 981 volt.

A jelen 1894/95. tanév folyama alatt letett alap- és államvizsgálatok eredménye pedig a következő:

1894. évi szeptember 1-től 1895. jun. végéig *)

Letette az	Nyilvános rendes joghallgató	Ministeri engedély folytán	Kitüntetéssel	Egylangulag v. szótöbbséggel	Nem	Felfüggesztett	Összesen
			képesítettett				
Első alapvizsgálatot	45	4	6	40	—	3	49
Második alapvizsgálatot	48	6	3	36	7	8	54
Államtudom. államvizsg.	3	3	—	5	1	—	6
Jogtud. államvizsgálatot	18	3	—	17	1	3	21
Főösszeg:	114	16	9	98	9	14	130

A jogtanulók szorgalmának fokozása szempontjából a nm. *vallás és közoktatásügyi* m. kir. miniszter úr 1886. márczius 19-én 46299/1885. sz. alatt kelt szabályrendeletével elrendelni méltóztatott, hogy azon jogtanulók nevei, kik az alap-, s illetőleg államvizsgálatokat kitüntetéssel teszik le, a Budapesti Köz-

*) Ezen táblás kimutatás az egész tanév alatt letett összes alap- és államvizsgálatok eredményét tünteti föl, melyben a múlt évekről elmaradt pót- és javítóvizsgálatok is befigyeltetnek, ellenben az 72-ik lapon lévő táblázatban csak az idei joghallgatók vizsgálatai vannak feltüntetve.

lőny s a közoktatás állapotáról évenként kiadatni szokott minis-
teri jelentésben leendő közzététel végett hivatalból felterjesztes-
senek, egyuttal felhatalmazván az intézeti igazgatókat, hogy
belátásukhoz képest az illetőknek neveit más alkalmas módon
is közzétehessék.

Az 1889. évi október hó 3-án 41398. sz. alatt kelt magas
rendelet értelmében pedig azon joghallgatók nevei, kik jogi
tanulmányaikat kitünő sikerrel fejezték be és a tanári kar előtt
mint jó magaviseletű, szorgalmas és komoly törekvésű ifjak
ismereteseek, időközönként a m. kir. *igazságügyi* miniszter úrral
is közöltessenek, mert ezekre az ifjakra a hivatali alkalmazá-
soknál különös figyelemmel lesz, hogy egyrészt lehető jó erők
belépése az államszolgálatba biztosittassék, másrészt hogy ez a
jogi és politikai pályára készülő ifjuságnak buzdításul szolgáljon.

A helybeli kir. kath. jogakadémia hallgatói közül *kitüntetéssel* tették le:

1) Az első alapvizsgálatot: *Burdán Tivadar, Geher Lam-
bert, Görög Miklós, Másika Miklós* és *Schweiger Jenő*.

2) A második alapvizsgálatot: *Algay Vilmos, Jacobi An-
dor* és *Petruicz Aurel*.

A fentérintett felhatalmazásnál fogva a kitüntetéssel
vizsgázott joghallgatók nevei a helybeli lapokban is közöl-
tettek.

XIII. A JOGHALLGATÓK STATISZTIKAI ÁTNÉZETE.

Evfolyam		A kötelezett collegiumok óraszáma		A tanulók száma		Ányanyelv szerint					Vallás szerint					A vizsg. eredm.			Tanpénz			Az ösztöndíjak száma	Az ösztöndíjak összes mennyisége o. é. forintokban
						magyar	román	német	horvát	lengyel	római kath.	gör. kath.	gör. keleti	helv. hitv.	ágost. hitv.	mózes vallású	kütiütetéssel képesített	egyszerűen	nem	vizsga nélkül	fizetők		
Első félév	Első évfolyam . . .	21	43	33	10	—	—	—	18	3	7	7	—	8	—	—	—	—	37	—	6	8	675
	Második évfolyam .	21	41	30	9	1	1	—	20	2	8	6	1	4	—	—	—	—	34	2	5	9	855
	Harmadik évfolyam .	22	31	24	7	—	—	—	13	4	4	6	1	3	—	—	—	—	26	4	1	3	380
	Negyedik évfolyam .	22	21	16	5	—	—	—	12	4	2	1	1	1	—	—	—	—	14	4	3	10	710
Fősszeg:		86	136	103	31	1	1	—	63	13	21	20	3	16	—	—	—	—	111	10	15	30	2620
Második félév	Első évfolyam . . .	17	41	33	8	—	—	—	18	2	6	8	—	7	5	21	2	18	36	—	5	9	635
	Második évfolyam .	18	40	29	9	1	1	—	17	2	8	7	1	5	2	23	8	7	33	2	5	10	784 ₄₉
	Harmadik évfolyam .	15	28	22	6	—	—	—	13	3	4	4	1	3	—	—	—	28	23	4	1	3	380
	Negyedik évfolyam .	—	7	6	1	—	—	—	5	1	1	—	—	—	—	1	1	5	5	1	1	8	680
Fősszeg:		50	116	90	24	1	1	—	53	8	19	19	2	15	7	45	11	53	97	7	12	30	2479 ₄₉

Jegyzet Ebben a kimutatásban benfoglaltatnak a beiktatott önkéntesek is, ellenben az évközben kimaradt tanulók abból kihagyattak. Az önkéntesek, minthogy tanpénzt nem fizettek, a mentesek között szerepelnek.

XIV. AKADEMIAI KÖNYVTÁR.

A könyvtárt az idén is sűrűen használták, névszerint a jogtanári kar, valamint a helybeli premontrei főgymnasium és főreáltanoda tanári testületeinek tagjai, az akadémiai ifjuság és még igen számosan a helybeli értelmiséghez tartozó egyének közül, számszerint 148 egyén 747 művet használt.

A könyvtár állása az 1894. decz. végén volt 9665 kötet, 23670 frt 36 kr. értékben.

XV. LEVÉLTÁRI SZEMLE.

A kar a lefolyt évben összesen 11 értekezletet tartott.

Az iktatókönyv szerint beérkezett 517 ügyszer, ezek között 10 ministeri szabályrendelet.

Az érdekesb levéltári okmányok a következők:

Levél. szám	Idegen szám	T á r g y
189 ^{3/4} 505	30828. jun. 30.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr az 189 ^{4/5} . tan- évre megalakitott alap- és állam- vizsgálati bizottságokat megerősíti és az államtudományi államvizsgá- lati bizottság új tagjaivá Szu- nyogh Péter, Bihar megye alis- pánját, és Papp János, Bihar me- gye főjegyzőjét, a jogtudományi államvizsgálati bizottság új tag- jává dr. Gedeon László kir. táblai birót nevezte ki.
535	jul. 26.	Főmagasságú Vaszary Kolos biboros- érsek hercegprimás úr megkö- szöni az 189 ^{3/4} . évi Almanachot.
538	1522. eln. jul 29.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr <i>szabályrendelete</i> ,

Levélt. szám	Idegen szám	T á r g y
		melynek értelmében a debreczen-hajdunánási és marosvásárhelyszászrégeni helyi érdekű vasutak elsőbbségi kötvényei 70% erejéig üzleti biztosítékul és bánatpénzül elfogadhatók.
542	aug. 2	H. C. Edwards Highgateről (Amerikában) az akadémia idei Almanachját kéri. Elküldetett.
544	35215. jul. 31.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr a vakolási, meszelési és szobafestési munkálatokra 146 forint 99 krt engedélyez.
549	36697. aug. 8.	Ugyanaz a hivatalozolgai állásra Kertész István, igazolványnyal ellátott huszárörnmestert nevezi ki, egyelőre ideiglenes minőségben.
551	1890. aug. 11.	Fomagasságú dr. Schlauch Lőrincz biboros-püspök úr meghivja az igazgatót s a tanári kart a f. évi aug. 18-án, mint ő Felsége legmagasabb születése napján és 20-án Szent István napján, a székesegyházban tartandó ünnepélyes isteni tiszteletre.
552	36970. aug. 7.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr dr. Magyar Gézay ny. rk. tanárt a peres és perenkívüli eljárás, váltó- és kereskedelmi jog ny. r. tanárává nevezi ki és fizetését aug. 15-től utalványozza.
555	31158. aug. 17.	Ugyanaz a vízvezetéknek az akadémiai épületbe leendő bevezetését legfeljebb 367 frt 60 kr erejéig engedélyezi.
189 ⁴ / ₅ 16	138. aug. 31.	A Nagyvárad városi telekkönyvi betét-szerkesztő bizottság tudatja, hogy a kir. jogakadémia épületé-

Levélt. szám	Idegen szám	T á r g y
27	—	nek tulajdonjogát a helybeli 3160. sz. tkvi betétben 845/1. 850/2. 851. katasteri hr. szám alatt a »Magyar Tanulmányi Alap« javára bejegyezte. A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr Kertész István hivataliszolga 350 forintnyi fizetését folyó évi sept. 1-től utalványozza.
33	1804. eln. jul. 4.	Ugyanannak <i>szabályrendelete</i> , melynek értelmében ezentul a tartalékos tisztek csak a legsürgösebb szükség által igazolt esetekben fognak a fegyvergyakorlatok alól felmentetni
40	3201. sept. 13.	Ugyanannak számvevősége az igazgató kezelése alatt álló alapítványokról az 189 ³ / ₄ . évre készített számadást helyesnek találja.
42	sept. 24.	A kolozsvári t. egyetem Almanachja és 189 ⁴ / ₅ . évi tanrendje.
96	42949. sept. 24.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr az akadémiai épületen foganatosított helyreállítási munkalatokért járó összeget a vállalkozóknak kiutalványozza.
100	2270. sept. 24.	Főmagasságú dr. Schlauch Lőrincz bihoros-püspök úr meghivja az igazgatóságot, a tanári kart és az akadémiai ifjuságot a folyó évi október hó 4-én, mint ő Felsége nevenapján a székesegyházban tartandó Te Deum-ra.
103	okt. 2.	A czernoviczi egyetem tanrendje.
106	1851. eln. sept. 20.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr <i>szabályrendelete</i> , a népfölkelési szolgálat alóli ideiglenes fölmentés tárgyában.
118	1180—189 ³ / ₄ . okt. 12.	A budapesti m. kir. tud. egyetem jogkari dékánja megküldi dr. Ma-

Levélt. szám	Idegen szám	T á r g y
139	2010. eln. okt. 15.	gyary Géza egyetemi magántanári oklevelét.
142	18378. okt. 24	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úrnak <i>szabályrendelete</i> , a pesti első hazai takarékpénztár által kibocsátott 4 %-os 200—1000—5000—10000 koronás zálogleveleknek üzleti biztosítékul elfogadhatása tárgyában.
149	okt. 31.	Dr. Beöthy László főispán válasza a kar részvétiratára.
155	nov. 1.	Lembergi egyetemi tanrend.
168	4314. eln. nov. 11.	A kereskedelemügyi m. kir. minister megküldi 1893. évi működéséről szóló jelentését a könyvtár számára.
198	nov. 30.	Misley Gyula joghallgató gyászlapja. A kar az elhunyt atyjához részvétiratot küld.
218	15587. okt. 20.	Nagyvárad város tanácsa tudatja, hogy a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr számvevősége a jogakadémiai segélyegylet javára tett 500 frtos alapítványa 1893. évi kamatának hovaforrásáról készített számadást helyesnek találta.
241	3049. decz. 30.	Főmagasságú dr. Schlauch Lőrincz bíboros-püspök úr tudatja, hogy ngos. és ftdő. Winterhalter Antal apátkanonok aranymiséje alkalmából 2000 koronának $\frac{1}{2}$ évenként esedékes $4\frac{1}{2}$ % kamatját ösztöndíjul rendelte egy a nagyvárad kir. jogakademián tanuló szegénysorsu, jó magaviseletű, róm. katolikus vallásu joghallgató részére.
245	jan. 14.	Az 1894. évi irodai átalányról ké-

Levélt. szám	Idegen szám	T á r g y
		szített számadás felülbírlás végett a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium számvevőségének átküldetik.
246	jan. 17.	Hasonlóképen az 1894. évi 600 forintnyi ügyviteli és 150 forintnyi hetestartási átalányról készített számadás.
250	jan. 12.	Felterjesztés a mtanárok I. félévi jutalomdíja tárgyában.
252	—	Az 1894/6. tanév II. felére megállapított tanrend megerősítés végett felterjesztetik.
259	357. jan. 5.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr dr. Nagy Ernő ny. r. tanárt f évi február 1-től fogva a második ötödévi fizetési pótlék élvezetébe léptette elő.
262	2503. jan. 17.	Ugyanaz a II. félévi tanrendet megerősíti.
263	67024. jan. 14.	Ugyanaz tudatja, hogy kintalta a Jedlicska-Kondé-Szenczy-féle ösztöndíjalapítvány tulajdonát képező 250 frtos egységes államadóssági kötvényt, hogy annak tőkéje alapítványként, 43 frt 38 kr kamatmaradványa pedig jövedelemként kezeltessék.
266	129. eln. jan. 16.	Nagyméltóságú dr. Wlassics Gyula úr tudatja, hogy a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium vezetését átvette. A kar üdvözlő felirata.
269	jan. 25.	Az 1894. évi könyvtári számadás, valamint a könyvtár m. évi gyarapodásáról készített pótleltár felülbírlás végett a nm. vallás- és közoktatásügyi ministerium számvevőségéhez átküldetik.
270	2163. jan. 17.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr a magántanárok-

Levélt szám	Idegen szám	T á r g y
281	jan. 28.	nak az I. félévre a szokásos jutalomdíjat utalványozza. Nagyméltóságu dr. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr válasza a kar üdvözlő feliratára.
284	1060. jan. 25.	A m. kir. központi állampénztár megküldi a fentebb (263. sz. a.) érintett 250 frtos államadóssági kötvényt, és 43 frt 38 kr kamatmaradványt. Elismervény mellett átvétetett.
304	164. eln. jan. 26.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr <i>szabályrendelete</i> , melynek értelmében a m. jelzáloghitelbanknak nyereseményekkel egybekapcsolt 200 koronás kötvényei üzleti biztosítékkal elfogadhatók.
307	341. jan. 20	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium számvevősége a m. évi irodai általányszámadást (245. sz.) helyesnek találta.
310	113/a. jan. 14.	A bécsi cs. kir. tudományos Akadémia tudatja, hogy nem küldi többé kiadványait.
316	449. jan. 26.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium számvevősége az 1894. évi ügyviteli és hetestartási általányszámadást (246. sz.) helyesnek találta.
320	670. jan. 26.	Ugyanaz az 1894. évi könyvtári számadást s a könyvtár gyarapodását feltüntető pótleltárt (269. sz.) helyesnek találta.
322	—	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr megküldi a közoktatás állapotáról szóló 23. jelentést a könyvtár számára.
326	febr. 22.	A kar részvétirata néhai Albrecht főherczeg ő fensége halála alkalmából.
330	1545. febr. 22.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m.

Levélt. szám	Idegen szám	T á r g y
		kir. minister úr köszönetét fejezi ki ngos. és ftdő. Winterhalter Antal apátkanonok urnak az akademia javára tett 2000 koronás alapítványáért s egyuttal az alapítólevél felterjesztését rendeli el.
334	211. eln. febr. 2.	Ugyanannak <i>szabályrendelete</i> a védkötelezettség törvényes tartamát túllépett tisztviselők felmentése tárgyában, ha azok a közös hadsereg vagy honvédség kötelekében önként megmaradni kívánnak.
335	7634. febr. 13.	Ugyanannak <i>szabályrendelete</i> a tanárok és még tanulmányaikat folytató tartalékos tisztek és tiszthelyetteseknek a szüniő alatt leendő behívása tárgyában.
343	63480/94. febr. 1.	Ugyanaz tudatja, hogy Arany János balladáinak Zichy Mihály illusztrációival ellátott autotypikus kiadásából egy példányt az akadémiai könyvtár számára megrendelt.
319	márcz. 9.	Felterjesztés az iránt, hogy a tervezett egységes államvizsgálat a kir. táblai székhelyeken lévő akademiákon is megtartassék.
360	305. eln.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr <i>szabályrendelete</i> a polgári alkalmazásu tartalékos honvédtisztek és havidijasoknak fegyvergyakorlatok alóli felmentése tárgyában.
363	13611. márcz. 15.	Ugyanaz dr. Persz Adolf könyvtárnok részére a 210 frtnyi jutalomdíjat f. évi márczius 1-től utalványozza.
385	759. eln. apr. 2.	Ugyanaz tudatja, hogy ő csász és apostoli kir. Felsőge az Albrecht fhg. ő cs. és kir. fensége gyászos elhunyta alkalmából bemutatott részvétnyilatkozatáért az igazgató-

Levélt. szám	Idegen szám	T á r g y
391	586. eln. apr. 3.	nak legmagasabb köszönetét legkegyelmesebben kifejezni méltóztatott.
394	18981. apr. 10.	Ugyanaz tudatja, hogy a közoktatásügyi statisztika érdekében egybe- gyűjtendő információk megszerzése végett dr. Vizneker Antal ministeri fogalmazót kiküldötte.
397	715. eln. apr. 12.	Ugyanaz néhai Korn Lajos pedellus nyugdíját f. évi april végével állandóan beszünteti.
401	13736. apr. 18.	Ugyanannak <i>szabályrendelete</i> a szövött és kötött árucikkokban való szükségletnek hazai gyárakból leendő beszerzése tárgyában.
402	919 apr. 25.	Ugyanaz Berger S. két évi nyomdai számlájának kiegyenlítésére 130 frt 40 krt utalványoz.
411	19529. apr. 27.	Főmagasságú dr. Schlauch Lőrincz bíboros-püspök a Winterhalter-féle alapítványról az igazgató által készített alapítólevelet jóváhagyásával ellátva megküldi. Felterjesztetik a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister urhoz
414	795. máj. 3.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr özv. Korn Lajos-nénak f. évi május 1-től 167 frt nyugdíjt és egyszer s mindenkorra 125 frt temetkezési járulékot utalványoz.
423	május 15.	A bécsi es. kir. t egyetem tudatja, hogy a nagyváradi kir. jogakademia Almanachját időszakai nyomtatványai közé sorozván, egyuttal annak rendes megküldését kéri az ottani könyvtár számára.
		Özv. Korn Lajosné kérvénye özvegyi nyugdíjának férje utolsó fizetésének 50 %-ára felemelése iránt. Pártolólág felterjesztetett.

Levélt. szám	Idegen. szám	T á r g y
424	747. máj. 14.	Sal Ferencz kir. tanácsos polgármester, mint a központi bizottság elnöke a választásra jogosult tanárok névjegyzékének átküldését kéri. Átküldetett.
429	23804. máj. 13.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr a vízvezetéki berendezés összes költségeire 380 frt 80 krt utalványoz.
431	1110. máj. 9.	Ugyanaz Dworzszak I. Helységnévtárának egy példányát küldi a könyvtár számára.
432	6629. máj. 17.	Ugyanannak <i>szabályrendelete</i> , melynek értelmében a helyettes által helyettesítési díj mellett ellátott tanszékre eső s illetőleg a helyettesítőleg előadott tantárgyak után befolyt tandíjak a tanulmányi alapba szolgáltatandók.
434	május 31.	A Nagyvárad város által a segélyegylet javára tett 500 frtos alapítvány 1894. évi kamatainak hovaforrásáról készített számadás a polgármesterhez átküldetik.
435	május 31.	Felterjesztés a mtanárok II. félévi jutalomdíjának utalványozása tárgyában.
440	junius 2.	Átirat a biharmegyei államépítészeti hivatalhoz az akadémiai épületen szükséges helyreállítási munkálatok költségvetésének elkészítése iránt.
455	28939. jun. 5.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister ur a magántanárok II-ik félévi jutalomdíját utalványozza.
457	24163. jun. 6.	A nm. m. kir. igazságügyi minister úr az I. és II. haagai nemzetközi magánjogi tanácskozmány irományainak egy példányát küldi a könyvtár számára.

Levélt. szám	Idegen szám	T á r g y
462	25942. jun. 10.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr, özv. Korn Lajosné kérelmét (423. sz.) teljesíthetőnek nem találta.
463	35932. jun. 7.	A nagyvárad i m. kir. pénzügyigazgatóság tudatja, hogy a nm. m. kir. pénzügyminister úr f. évi junius 1-én 334. szám a. kelt rendelete értelmében a helybeli állami tisztviselők kérelme az iránt, hogy Nagyvárad magasabb lakbérosztályba soroztassék, ezuttal teljesíthető nem volt.
468	jun. 22.	Felterjesztés az 189 ⁵ / ₆ . tanévre megalakított alap- és államvizsgálati bizottságok megerősítése iránt.
470	jun. 24.	Az 189 ⁵ / ₆ . tanév I. felére megállapított tanrend megerősítés végett felterjesztetik.
471	jun. 25.	Jelentés a tanári kar személyzetében beállott változásokról.
472	jun. 26.	A kitüntetéssel vizsgázott joghallgatók nevei a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister urhoz felterjesztetnek.
473	jun. 26.	Az 189 ⁴ / ₅ . tanévi tanulói létszámot s a tanév folyama alatt letett alap- és államvizsgálatokat feltűntető kimutatások a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister urhoz és az országos statistikai hivatalhoz felterjesztetnek.
474	jun. 26.	Az ösztöndíjas joghallgatókról szerkesztett rovatos értesítvény felterjesztetik.
475	33390. jun. 20.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr <i>szabályrendelete</i> , melynek értelmében az eddig kiadott vizsgálati engedélyek csak f. 1895. évi december 31-ig, az ezentul kiadandó hasonló engedélyek a végzés keltét követő leg-

Levélt. szám	Idegen szám	T á r g y
478	jun. 30.	közelebbi két rendes vizsgálati határidőre érvényesek. Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás tanügyi csoportjában a jogakademia által igénybeevendő tér bejelentetik.
480	jun. 30.	Az 189 ^{4/5} . tanévi statisztikai főkimutatás a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister urhoz és az országos statisztikai hivatalhoz felterjesztetik.
481	jun. 30.	Az 189 ^{4/5} . tanév alatt a jogakademia részére történt kulturális adományokról szóló jelentés felterjesztetik.
484	jul. 2.	Az 189 ^{4/5} . évi tandijszámadás felülbíralás végett a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium számvevőségéhez átküldetik.
486	32961. jun. 27.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr az 189 ^{5/6} . tanévre megalakított alap- és államvizsgálati bizottságokat megerősíti.
490	jul. 3.	Az igazgató kezelése alatt álló alapokról készített 189 ^{4/5} . évi számadások felülbíralás végett a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium számvevőségéhez átküldetnek.
492	18980. jun. 25.	A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr beszerzés végett ajánlja a Szilágyi Sándor szerkesztése mellett megjelenő s 10 kötetre tervezett »Magyar Nemzet Történetét«. Beszereztetett.
493	jul. 6.	Záró jelentés az 189 ^{4/5} . tanévről.

Figyelmeztetés.

A beiktatások és beiratások az 189⁵/₆ tanévre folyó évi szeptember 1—8-ig bezárólag eszközöltetnek, ezen napon túl a fölvétel csak külön engedély alapján történhetik.

A pót- és ismétlő alapvizsgálatok f. évi sept. 9-től 14-ig tartatnak.

A »Veni Sancte« sept. 15-én lesz, a nyilvános előadások sept. 16-án kezdetnek meg.

Kelt Nagyváradon, 1895. július 1-én.

Az igazgatóság.

T a r t a l o m.

	Lap.
I. Történelmi visszatekintés	3
II. A jogtanári kar személyzete	4
III. Vizsgálati bizottságok	6
IV. Az 1894/95. tanév története	7
V. A tanárok irodalmi működése	57
VI. Ifjúsági egyletek	59
VII. A tanárok és az általuk előadott tantárgyak átnézete .	60
VIII. Akadémiai hallgatók	62
IX. A tandíj alól egészen és félig felmentettek kimutatása .	65
X. Tananyag	66
XI. Ösztöndíjasok	68
XII. Vizsgálatok	70
XIII. A joghallgatók statisztikai átnézete	72
XIV. Akadémiai könyvtár	73
XV. Levéltári szemle	73

A

NAGYVÁRADI KIR.

KATH. JOGAKADEMIA

TANRENDSZERE

AZ 1895–96. TANÉV

ELSŐ FELÉRE.

Helybenhagyott a nm. vallás és közoktatási miniszteriumnak 1895. évi
július 11-én 33174. sz. a. kelt rendeletével.

NAGYVÁRAD

Nyomatott Ifj. Berger Sámuel könyvnyomdájában
1895.

Figyelmeztetés.

1. Az 1889: 26. t.-cz. által a joghallgatók részére biztosított azon kedvezmény, melynél fogva már a 7-ik félév végén kaphatnak végbizonyítványt, csak akkor vehető igénybe, ha a hallgatandó 7 félév összes óraszámja legalább 150 órát tesz ki olykép, hogy az utolsó 3 félévre összesen legalább 66 óra essék.

2. A félév beszámíthatására legalább hetenkinti 20 órai lecke-hallgatás kimutatandó. Óraátszámításnak csak egy és ugyanazon tanév két fele között van helye. Öt óránál többet nem lehet az első félévről a másikra átszámítani.

3. A *gal ellátott előadások ingyenessége a kötelezett hetenkinti 20 órába beszámíthatók.

4. Ámbar az önkéntesi év alatt a felsőbb tanulmányok nem folytathatók, azért az illetők a nm. vallás és közoktatási m. kir. ministernek 1889 évi május 19-én 22749. szám a. kelt szabályrendelete értelmében a megfelelő tanfolyam hallgatói közé beiktatandók.

TANREND

AZ 1895—96. TANÉV I. FELÉRE.

I. Kötelező tantárgyak.

Az I. évfolyamban.

Bevezetés a jog- és államtudományokba, csütörtökön és szombaton 11—12-ig. Dr. Nagy Ernő, ny. r. tanár. (2 óra.)

Római magánjog (institutiók), csütörtök kivételével naponkint 8—9-ig, és hétfőn, kedden, szerdán 9—10-ig. Dr. Bozóky Alajos, igazgató-tanár. (8 óra.)

Magyar alkotmány és jogtörténet, szombat kivételével naponkint 10—11-ig és csütörtökön 8—10-ig. Dr. Persz Adolf, ny. r. tanár. (7 óra.)

Ethika, hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken 12—1-ig. Dr. Nemes Imre, magántanár. (4 óra.)

A II. évfolyamban.

Nemzetgazdaszat, csütörtök kivételével naponkint 8—9-ig és szombaton 11—12-ig. Dr. Molnár Imre, ny. r. t. (6 óra.)

Magyar magánjog, csütörtök kivételével naponkint 9—10-ig. Dr. Sipos Árpád, ny. r. t. (5 óra.)

Jogbölcsezet, hétfő kivételével naponkint 10—11-ig és csütörtökön 11—12-ig. Dr. Hozányi Gyula, ny. r. t. (6 óra.)

A XIX. század története, hétfőn, kedden, szerdán és pénteken 11—12-ig. Dr. Nagy Ernő, ny. r. t. (4 óra.)

A III. vagyis jogtudományi tanfolyamban.

Törvénykezési eljárás, csütörtök kivételével naponkint 10—11-ig. Dr. Magyary Géza, ny. r. t. (5 óra.)

Osztárak magánjog, naponkint (csütörtökön is) 8—9-ig. Dr. Sipos Árpád, ny. r. t. (6 óra.)

Büntetőjog, hétfő kivételével naponkint (csütörtökön is) 8—9-ig. Dr. Horányi Gyula, ny. r. t. (5 óra.)

Kereskedelmi és váltójog, csütörtök kivételével naponkint 11—12-ig és csütörtökön 10—11-ig. Dr. Magyary Géza, ny. r. tanár. (6 óra.)

A IV. vagyis államtudományi tanfolyamban.

Alkotmányi és kormányzati politika, csütörtök kivételével naponkint 8—9-ig. Dr. Nagy Ernő, ny. r. t. (5 óra.)

Magyar közigazgatási jog, csütörtök kivételével naponkint 10—11-ig. Dr. Szolcsányi Hugó, ny. r. t. (5 óra.)

Magyar pénzügyi jog, csütörtök kivételével naponkint 9—10-ig. Dr. Molnár Imre, ny. r. t. (5 óra.)

Egyházi jog, hétfőn, kedden, szerdán, pénteken 11—12-ig és hétfőn, szerdán és pénteken 12—1-ig. Dr. Persz Adolf, ny. r. tanár. (7 óra.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II. Speciál-collegiumok.

Római perjog, pénteken 9—10-ig. Dr. Bozóky Alajos, igazgató-tanár. (1 óra.)

**Gaius olvasása*, szombaton 9—10-ig. Ugyanaz. (1 óra.)

Ethika, lásd fentebb. (4 óra.)

A személyiség fizikai életköre ügyeinek igazgatása, különös tekintettel a hazai jogra, csütörtökön 8—10-ig és szombaton 11—12-ig. Dr. Szolcsányi Hugó, ny. r. t. (3 óra.)

A mezőgazdaság és mezőrendőrségről szóló 1894: XII.-ik t.-cz. ismertetése, kedden 11—12-ig. Ugyanazon t. (1 óra.)

**Az anyakönyvekről*, különös tekintettel az 1894: XXXIII. t.-cz. intézkedéseire, csütörtökön 10—11-ig. U. a. t. (1 óra.)

A XIX. század története, lásd fentebb. Dr. Nagy Ernő, ny. r. tanár. (4 óra.)

Közegészségtan, csütörtökön, 11—1-ig. Dr. Horányi Ferencz, ny. r. tanár. (2 óra.)

A jog- és államtudományi kar személyzete.

Igazgató:

Dr. Bozóky Alajos, kir. tanácsos, képesített egyetemi magántanár, a római jog nyilv. rendes tanára, Nagyvárad város törvényhatósági, jogügyi és statisztikai bizottságának, valamint a m. jogász-gyűlés állandó bizottságának, a biharmegyei régészeti és történelmi egyesület választmányának, a Szt.-István társulat irodalmi osztályának tagja, a nagyváradai Szigligeti-Társaság tiszteletbeli tagja. Olaszi, Kőfaragó-utca, 858. sz. a.

Nyilvános rendes tanárok:

Dr. Sipos Arpád, köz- és váltóügyvéd, képesített egyetemi magántanár, az ausztriai és magyar magánjognak ny. r. s a bányajognak tanára, Nagyvárad város községi iskolaszékének elnöke, törvényhatósági, bíráló s jogügyi bizottságának, valamint a m. jogászgyűlés állandó bizottságának tagja. Olaszi, Szent-János-utca, saját házában.

Dr. Molnár Imre, képesített egyetemi magántanár, a nemzetgazdaság, pénzügytan és m. pénzügyi törvényisme és a tételes nemzetközi jognak ny. r. tanára, Nagyvárad város törvényhatósági s pénzügyi bizottságának tagja. Szigligeti-utca, saját házában.

Dr. Persz Adolf, sz. sz. m. m. bölcsész- és jogtudor, h. ügyvéd, képesített egyetemi magántanár, a jogtörténet és egyházi jog ny. r. tanára, akadémiai könyvtárnok. Kőfaragó-utca, Ravasz-ház.

Dr. Nagy Ernő, képesített egyetemi magántanár, az encyclopaedia, magyar közjog és politika ny. r. tanára, a legújabbkori történet előadására feljogosított tanár, a magyar jogászgyűlés állandó bizottságának tagja, a m. t. Akadémia s a párisi »Société de la paix sociale« levelező tagja. Bémer-tér, Róth-ház.

Dr. Horváth Gyula, képesített egyetemi magántanár, a jogbölcsész- és büntető jognak ny. r. tanára, Nagyvárad város központi bizottságának jegyzője. Olaszi, Hidegser-utca 19. sz. (Saját ház.)

Dr. Szolcsányi Hugó, képesített egyetemi magántanár, a statistika és m. közigazgatási jognak ny. r. tanára, a művelődés-történet előadására feljogosított tanár, Uri-utca, Czajlik-ház.

Dr. Magyar Gyéza, h. ügyvéd, képesített egyetemi magántanár, a peres és peren kívüli eljárás, kereskedelmi és váltó-

jog ny. r. tanára, a kar jegyzője. Olaszi, Perczes-utca, Buzási-ház.

Magántanárok:

Dr. Nemes Imre, a bölcsészethől képesített egyetemi magántanár és főreáltanodai r. tanár, a Szt.-István Társulat irodalmi osztályának és Biharmegye közigazgatási bizottságának tagja Olaszi, Kőfaragó-utca, Dégen-ház

Dr. Horányi Ferencz, az összes gyógytudományok tudora, Nagyvárad város tisztii fő-, továbbá Biharmegye tb. fő-, s a nagyváradai I. sz. egyházmegye és szentszék orvosa, a törvényszéki orvostan és közegészségtan magántanára, a közegészségtan tanára a helybeli I. sz. szemináriumban. Olaszi, Hidegser-utca 19. sz. (Saját ház.)

Dr. Károly Irén, premontrei kanonokrendű áldozár, képesített főgymnasiunyi ny. r. tanár, az államszámviteltan magántanára. Olaszi, Uri-utca, premontrei társház.

Hitszónok:

Dr. Székely István, theologiai ny. r. tanár, a m. kir. t. egyetem hittudományi karának bekebelezett s a Szt.-István Társulat tudományos és irodalmi osztályának tagja. Seminarium.

Könyvtárnok:

Dr. Persz Adolf (lásd lent).

Hivatalszolga:

Kertész István, az akadémiai épületben.

Vizsgálati bizottságok.

Megerősítették a nm. vallás és közoktatási m. kir. miniszter úr 1895. évi jun. 27-én 32961. sz. a. kelt rendeletével.

I. Alapvizsgálati bizottság.

Elnöke: *Dr. Bozóky Alajos*; h. elnök: *Dr. Sipos Árpád*, tagjai: *Dr. Persz Adolf*, *Dr. Sipos Árpád*, *Dr. Magyar Gyéza*.

II. Alapvizsgálati bizottság:

Elnöke: *Dr. Horányi Gyula*, h. elnök: *Dr. Nagy Ernő*, tagjai: *Dr. Molnár Imre*, *Dr. Nagy Ernő*.

Jogtudományi államvizsgálati bizottság:

Elnöke: *Dr. Magyar Gyéza*, h. elnök: *Dr. Szolcsányi Hugó*; beltagjai: *Dr. Bozóky Alajos*, *Dr. Sipos Árpád*, *Dr. Horányi Gyula*, *Dr. Persz Adolf*, *Dr. Szolcsányi Hugó*.

Kültagjai:

Dr. Berkovits Ferencz, h. ügyvéd,
Czvek Kálmán, kir. táblai bíró,
Dobosfy Alajos, kir. táblai bíró,
Erdélyi Endre, kir. táblai bíró,
Dr. Gedeon László, kir. táblai bíró,
Gyöngyössy Lajos, kir. tszéki bíró,
Hlatky Endre, h. ügyvéd, az ügyvédi kamara elnöke
Dr. Járosi Károly, kir. táblai bíró,
Medvigy Mihály, kir. táblai bíró,
Nesztor József, h. ügyvéd,
Rádl Ödön, h. ügyvéd,
Rítőók Zsigmond, kir. tanácsos, a kir. tábla elnöke.

Államtudományi államvizsgálati bizottság:

Elnöke: *Dr. Nagy Ernő*, h. elnök: *Dr. Molnár Imre*,
 beltagjai: *Dr. Bozók Alajos*, *Dr. Persz Adolf*, *Dr. Molnár Imre*, *Dr. Szolcsányi Hugó*.

Kültagjai:

Andrássy János, nagyvárad i. sz. kanonok, sz. széki ülnök,
Bunyitay Vince, n. várad i. sz. kanonok, a m. t. akademia tagja,
Darvassy Endre kir. tanácsos, ny. pénzügy-igazgató,
Papp János, megyei főjegyző,
Rítőók Zsigmond, kir. tanácsos, a kir. tábla elnöke,
Sul Ferencz, a vaskorona rend lovagja, kir. tanácsos, Nagy-
 Várad város polgármestere,
Dr. Székely István, theol. ny. r. tanár, akad. hitszónok,
Szanyogh Péter, Bihar megye alispánja,
Dr. Tisza István, Bihar m. that biz. tagja, orsz. képviselő.
Tóth Dezső, megyei főügyész, a Ferencz József-r. lovagja,

Tanodai értesítés.

A beigtatások és beiratások az 1895/6 tanévre f. é. szeptember 1—8-ig bezárólag eszközöltetnek az igazgatónál, az egyes tanárok külön névjegyzékébe legkésőbb sept. 11-ig bezárólag, ezen napon túl a főlvetel csak külön engedély alapján történhetik. A tandíj előzetesen lefizetendő, vagy amennyiben a joghallgatók a felmentésre igényt tarthatni vélnek, az ez iránti folyamodványok a tanári karhoz czimezve, mindjárt a beiratáskor az igazgatónál benyujtandók.

A pót- és ismétlő alapvizsgálatok f. évi sept. 9—14-ig tartanak. — A »Veni Sancte« sept. 15-én lesz, a nyilvános előadások sept. 16-án kezdetnek meg.

Kelt Nagyváradon, 1895. jul. 15-én.

Az igazgatóság.

A TANREND ÁTTEKINTÉSE.

Óra	E l ő a d á s	Tanár	Óraszám	Óra	E l ő a d á s	Tanár	Óraszám
8—9	<i>Római jog, naponkint</i>	<i>Bozóky</i>	8	10—11	<i>Kereskedelmi és váltójog, csütörtökön</i>	<i>Magyary</i>	—
	<i>Nemzetgazdászat, naponkint</i>	<i>Molnár</i>	6		<i>Közigazg. jog, naponkint</i>		<i>Szolcsányi</i>
8—10	<i>Osztrák jog, naponkint, csütörtökön is</i>	<i>Sipos</i>	6		<i>*Az angalkönyvekről, csütörtökön</i>		1
	<i>Politika, naponkint</i>	<i>Nagy.</i>	5		<i>Bevezetés a jog- és államtudományokba, csütört. és szombaton</i>		<i>Nagy</i>
9—10	<i>Magyar alkotmány és jogtörténet, csütörtökön</i>	<i>Persz</i>	—	<i>Jogbölcselet, csütörtökön</i>	<i>Hoványi Gy.</i>	—	—
	<i>A személyiség fizikai életkörüének igazgatása, csütörtökön</i>	<i>Szolcsányi.</i>	3	<i>Nemzetgazdászat, szombaton</i>	<i>Molnár</i>	—	—
9—10	<i>Római jog, hétfőn, kedden, szerd.</i>	<i>Bozóky</i>	—	11—12	<i>A XIX. század története, hétfőn, kedden, szerdán és pénteken</i>	<i>Nagy</i>	4
	<i>Római perjog, pénteken</i>	>	1		<i>Keresk. és váltójog, naponkint</i>	<i>Magyary</i>	6
9—10	<i>*Gaius olvasása, szombaton</i>	>	1	<i>Egyházi jog, hétfőn, kedden, szerdán és pénteken</i>	<i>Persz</i>	7	
	<i>Magyar magánjog, naponkint</i>	<i>Sipos</i>	5	<i>A személyiség fizikai életkörüének igazgatása, szombaton</i>	<i>Szolcsányi</i>	—	
10—11	<i>Büntetőjog, hétfő kivételével naponkint</i>	<i>Hoványi Gy.</i>	5	<i>A mezőgazd. és mezőrendőrségről szóló 1894. XII. t.-cz., kedden</i>	>	1	
	<i>Magyar pénzügyi jog, naponkint</i>	<i>Molnár.</i>	5	11—1	<i>Közegészségtan, csütörtökön</i>	<i>Hoványi F.</i>	2
10—11	<i>Magyar alkotmány és jogtörténet, szombat kivételével naponkint</i>	<i>Persz</i>	7	12—1	<i>Ethika, hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken</i>	<i>Nemes</i>	4
	<i>Jogbölcselet, hétfő kivételével naponkint</i>	<i>Hoványi Gy.</i>	6	<i>Egyházi jog, hétfőn, szerd., pént.</i>	<i>Persz.</i>	—	
	<i>Törvénykezési eljárás, naponkint</i>	<i>Magyary</i>	5				

Jegyzet: Naponkint úgy értendő, hogy csütörtök kivételével, ha csak az ellenkező nincs megjegyezve.
A r. kath. joghallgatók részére minden vasárnap fél 9 órakor isteni tisztelet a premonstri templomban.